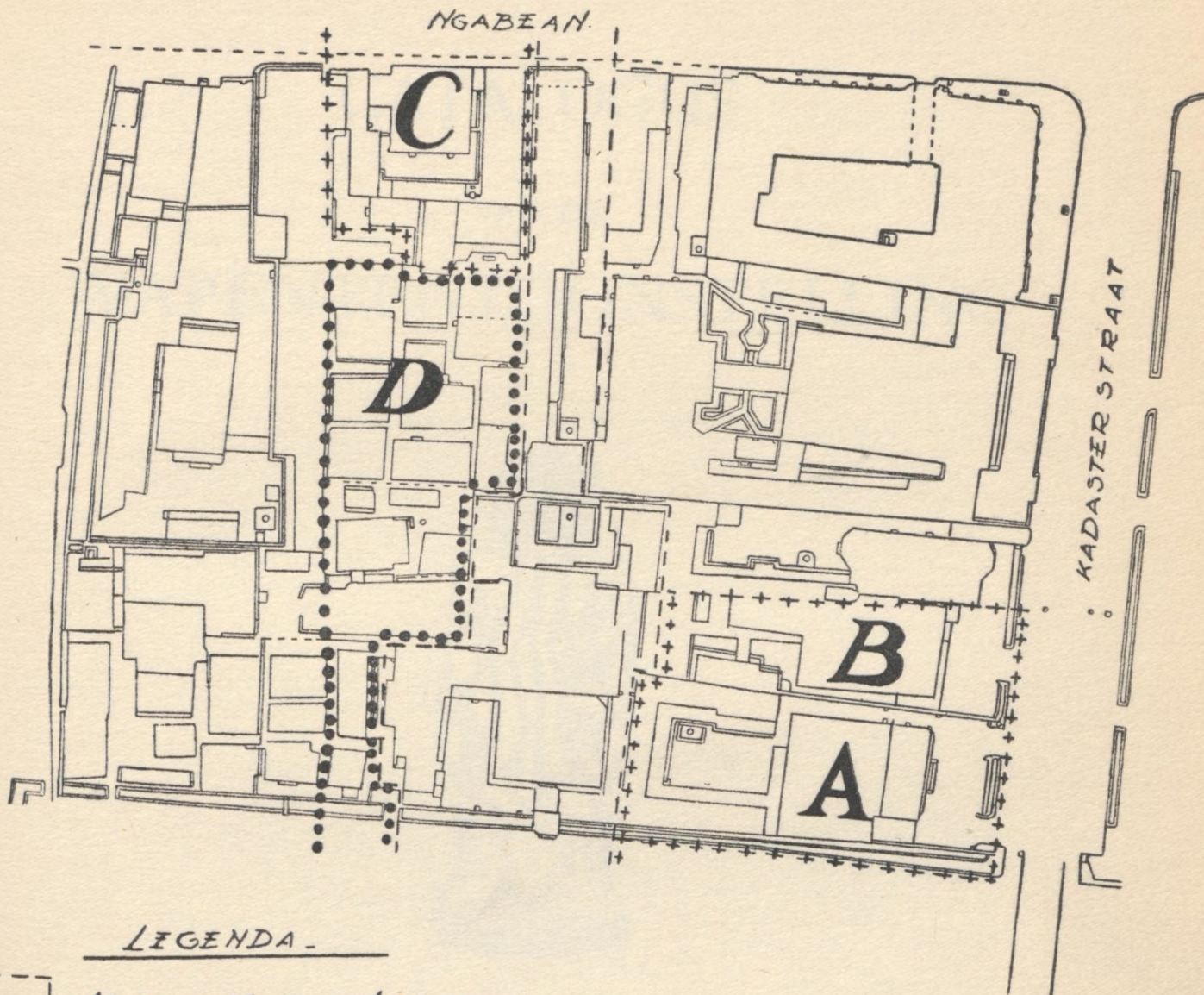

SCHAAL 1:1000

LEGENDA.

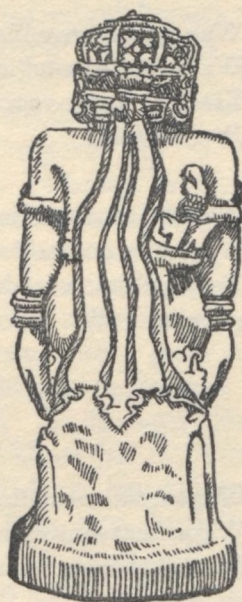
MUSEUM YN JAVA INSTITUUT

AAN TE KOOPEN KAMPONG PERCELEN MET DE BEBOUWINGEN

AAN TE KOOPEN EUROPEESCHE PERCELEN MET DE BEBOUWINGEN

(VAN DE AANKOOP VAN PERCEEL C IS BY
NADER OVERWEGING AFGEZIEN)

JAVA-INSTITUUT
CATALOGUS
VAN DE
WAPENTENTONSTELLING

MUSEUM SONO BOEDOJO
SEKATEN JOGJA
5 — 12 MEI 1938

PROGRAMMA

GEDURENDE DE SEKATEN

Donderdag, 5 Mei 1938

7 u. n. m. 10 u. n. m.

Wapententoonstelling

Vrijdag, 6 Mei 1938

9 u. v. m. 12 u. v. m.
5 u. n. m. 11 u. n. m.

Wapententoonstelling
Chineesche wajang-koelit voorstelling
Verhaal: Hwan Lee Hwa Look Swa

Zaterdag, 7 Mei 1938

9 u. v. m. 12 u. v. m.
5 u. n. m. 12 u. n. m.
7.30 u. n. m. 11 u. n. m.

Wapententoonstelling
Wapententoonstelling
Kinder-topeng-voorstelling. Vertoond zal worden de Lakon:
Banjakwide:

Zondag, 8 Mei 1938

9 u. v. m. 12 u. v. m.
5 u. n. m. 11 u. n. m.
7.30 u. n. m. 11 u. n. m.

Wapententoonstelling
Wapententoonstelling
Topengdans, van de Vereeniging „Mardi Langen Wiromo”,
gegeven zullen worden: I. Golek-dans.
II. Strijddans van Soegriwa en Soebali
III. Strijddans van Srikandi en Larashati

Maandag, 9 Mei 1938

9 u. v. m. 12 u. v. m.
5 u. n. m. 11 u. n. m.
7.30 u. n. m. 11 u. n. m.

Wapententoonstelling
Wapententoonstelling
Filmvertooning o. a. Congres-film op Bali en Jogjakarta en omstreken

Dinsdag, 10 Mei 1938

9 u. v. m. 12 u. v. m.
5 u. n. m. 10 u. n. m.

Wapententoonstelling
Wapententoonstelling

Woensdag, 11 Mei 1938

9 u. v. m. 12 u. v. m.
5 u. n. m. 11 u. n. m.
7.30 u. n. m. 11 u. n. m.

Wapententoonstelling
Wapententoonstelling
Wajang-golek-voorstelling; Verhaal Oemar en Amir krij-
gen een paard en Poesaka's.

Donderdag, 12 Mei 1938

9 u. v. m. 12 u. v. m.

Wapententoonstelling

VOORWOORD

Toen de Commissie van Beheer van het Museum Sana Boedaja haar gedachten liet gaan over de keuze van een onderwerp voor de traditioneele tentoonstelling tijdens de Sekaten, werd de suggestie om ditmaal de aandacht te vestigen op de Javaansche wapensmeedkunst dankbaar aanvaard. Immers, de mogelijkheid van eventueele belangrijke inzendingen op dit gebied werd voorzien; en tevens zou er gelegenheid bestaan om, door de keuze van een dergelijk onderwerp, het tegenwoordig onder de bevolking beoefende, helaas in verval gerakende, handwerk te stimuleeren. Een begrip van den sociaal-economischen kant van het vraagstuk is, voor het in leven blijven van dit ambacht, even belangrijk als een terugblik op een roemrijk verleden.

Dit verleden wordt op de tentoonstelling duidelijk gedemonstreerd. Buiten het in het Museum aanwezige materiaal kwamen belangrijke inzendingen binnen, ook van Europeesche zijde. Zijne Hoogheid de Sultan van Jogjakarta, Zijne Hoogheid P. A. A. Mangkoenagoro VII, P. A. A. Praboe Soerjodilogo, G. P. H. Tedjokoesoemo, B. P. H. Hadiwinoto, K. P. H. H. Danoeredjo, Rijksbestuurder van Jogjakarta, K. R. T. Padmonagoro, R. Koesoemodewo, R. Ng. Tjokro Adi Prodjo, R. Katamsi — van allen kwamen waardevolle stukken de tentoonstelling verrijken. Doch ook de Europeesche inzendingen hielpen in belangrijke mate mede om de tentoonstelling met eere voor den dag te doen komen. Een speciaal woord van hulde moge hier worden neergeschreven voor het vele dat de Heer A. Gall te Soerabaja voor dit doel deed, niet alleen door zijn zeer groote en uiterst belangrijke inzending, maar ook door zijn welwillendheid om voor de catalogus een interessante inleiding te schrijven. Daarnaast zonden Mevrouw A. J. Resink-Wilkens, Mejuffrouw W. S. E. van Nooten, Mr. de Groot en de Heer B. W. de Jongh belangrijke stukken in. — Dit alles gold het verleden.

Het heden wordt verzorgd door een interessante inzending van het Consultatiebureau voor Zuid-Midden-Java der Afdeeling Nijverheid te Jogjakarta. Het hoofd van dit Bureau, R. M. Ir. Soepardi Prawirodipoero, heeft zich voor de tentoonstelling in vele opzichten zeer verdienstelijk gemaakt, zooals o.a. uit zijn in dezen catalogus opgenomen sociaal-economische schets zal kunnen blijken. Ook werd een inzending ontvangen van R. Ng. Prijosastro, fd. Wedono van Immogiri-Soerakarta, bestaande uit tegenwoordige producten van in dit historische plaatsje gevestigde desa-smederijen, welke producten in de inheemsche samenleving als degelijk bekend staan.

Bestond tijdens de tentoonstelling bij de vorige Sekaten-viering gelegenheid tot het koopen van door den kunsthandel ingezonden stukken, voor de huidige feest-week is, als speciale instructieve attractie, gezorgd voor het doen smeden van een kris door den bekwamen Meester-wapensmid Soepowinangoen, en wel bij de pendapa van het Museum. Hiervoor verleende de Regent-Patih, K. R. T. Notonegoro, zijn volle medewerking. Beter dan door welk artikel ook, kan bij deze demonstratie worden aangetoond welk een kunstgewrocht een kris eigenlijk is.

Bij het samenstellen van den catalogus werd belangrijke en zeer gewaardeerde medewerking verleend door B.P.H. Hadiwinoto en K.R.T. Poespodiningrat, die met een, Europeanen haast ongeloofelijk toeschijnende, detailkennis van, voor Jogja geldende, namen van pamorsoorten en vormgeving de inzendingen voor de bezoekers hielpen verduidelijken.

Moge dit inleidend woord besluiten met het uitspreken van welgemeenden dank aan alle inzenders en medewerkers. En moge deze tentoonstelling zijn een gelegenheid om het oude te bewonderen niet alleen, maar ook om het, voor zoover mogelijk, te behouden en in nieuwe banen te leiden.

INLEIDING

DOOR

A. GALL.

Hoewel reeds Raffles bijzondere aandacht gewijd heeft aan de Javaansche wapensmeedkunst, is juist dit deel van de indonesische kunstuiting door de wetenschappelijke wereld ten gevolge van de omvangrijkheid der stof in het verleden nog zeer stiefmoederlijk behandeld geworden.

Dr. J. Groneman, vroeger hier in Jogja werkzaam, heeft zich zeer verdienstelijk gemaakt door zich als eerste wetenschappelijk met dit thema bezig te houden en het technisch procédé van het pamorsmeden in 1905 uitvoerig te beschrijven. Aan zijn levendige propaganda hebben wij het voor een niet gering deel te danken dat het interesse voor de krissensmeedkunst in breeden kring opnieuw wakker geroepen werd en het reeds in 1905 bijna uitsluitend tot de vorstenhoven beperkte kunsthandwerk niet meer en meer in vergetelheid geraakte.

In een opstel van P. de Kat Angelino, dat zich uitvoerig met de wapensmeedkunst op Bali bezig houdt, kunnen wij lezen dat deze op Bali reeds voor 1920 bezig was te verdwijnen. Door den ondergang der verschillende vorstenhoven was dit handwerk bijna elke bestaansmogelijkheid ontnomen.

Een bijzonder goed artikel van de hand van G. P. Rouffaer mag hier niet onvermeld blijven. Oorspronkelijk bestemd voor den eersten druk van de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië onder „Kunst (beeldende)”, moest het wegens ruimtegebrek terzijde gelegd worden. En het duurde meer dan dertig jaar (tot 1932) voordat het eindelijk kon worden gepubliceerd. De inhoud is echter om zoo te zeggen een eerherstel voor de belangrijkheid van de kris in de Javaansche cultuurgeschiedenis.

Sinds er langzamerhand meer licht begint te vallen op den laat-Madjapahit tijd, komt ook de wapensmeedkunst meer en meer in het middelpunt der wetenschappelijke belangstelling te staan, en wel als een door het animisme bezielde kunstrichting, die den stempel van het specifiek inheemsche draagt. Het is er echter nog verre van dat alle problemen opgelost zijn.

Zoo wordt het algemeen aangenomen dat er zich onder de wapens, afgebeeld op de reliefs van Baraboedoe, geen kris bevindt. Toch heeft Rouffaer terecht opgemerkt dat men juist alleen op de onderste verborgen reliefs voorbeelden aantreft van wapens, die op krissen gelijken, doch steeds alleen in de handen van daemonische figuren. Dit is misschien zoo te verklaren dat men een zoo bijzonder magisch instrument als de kris niet op de hooger gelegen voorstellingen van de Baraboedoe heeft afgebeeld; zij kon slechts gevonden worden op de onderste reliefs, welke, zooals bekend, in tegenstelling tot de hoogere scenes uit het dagelijksche leven voorstelt. Met het toenemen van den inheemschen invloed zouden wij op de reliefs van het 100 jaar jongere Prambanan-complex een kris verwachten; inderdaad wordt daar — wederom in de hand van een bhoeta — een kris-achtig wapen aangetroffen.

Met het veldwinnen der oud-indonesische cultuur in de Oost-Javaansche periode, verschijnen de krissen en op krissen gelijkende wapens vaak op de reliëfvoorstellingen van de Oost-Javaansche tempels. En als de oudinheemsche cultuur zich meer en meer van de Hindoeïstische meester heeft gemaakt, zien wij o.a. panakawans met onmiskenbare krisscheeden, wrangka en krisheft, zooals ze nog tegenwoordig worden gedragen.

Welken invloed de Hindoecultuur op de smeedkunst van Java gehad heeft, blijft wel in het duister gehuld. Algemeen neemt men aan dat de pamorsmeedkunst op vreemden invloed terug te voeren zou zijn. Nader onderzoek zou echter moeten uitmaken in hoeverre misschien toch de toepassing van het pamor niet op eigen bodem is ontstaan. Het is toch misschien denkbaar dat de smeden zelve bemerkten dat het ijzer, in lagen van verschillende eigenschappen dooreens gemengd, de bruikbaarheid van de instrumenten beduidend verhoogt. Broo-hard ijzer in dunne lagen saamgesmeed met taai maar weeker ijzer behoudt de scherpte beter. Het brooze harde ijzer kwam in den Archipel (Celebes) in den vorm van nikkelhoudend ijzer ook nog buiten het meteorijzer voor. Daarbij was het een geheel natuurlijke ervaring, dat de verschillende ijzerlagen zich bij het snijden van vruchten door den invloed van zuren verschillend kleurden. De verdere ontwikkeling tot hoogstaande pamorsmeedkunst zou dan misschien niet anders kunnen zijn dan een opzettelijke aanwending der natuurlijke eigenschappen in dienst van de versieringen. Zooals gezegd, dit alles behoort echter nog tot de vele onopgeloste problemen in betrekking tot de krissensmeedkunst.

Welke wonderbaarlijke hoogte echter juist deze pamorsmeedkunst op Java bereikt heeft, is op deze tentoonstelling te zien en zulks moet ons allen er toe aansporen om dit voornaam kunsthandwerk, waaraan de productiemogelijkheid in de loop der ontwikkeling hoe langer hoe meer ontnomen werd, te ondersteunen.

Laten wij hopen dat dit mooie doel bereikt wordt en Java's smeedkunst niet verloren gaat.

VOLKSSMEDERIJEN EN CULTUUR

DOOR

R. M. Ir. SOEPARDI PRAWIRODIPOERO

Hoofd van het Consultatiebureau voor Zuid-Midden-Java
der Afdeeling Nijverheid te Jogjakarta.

Artistiek-technische opbloei.

De prachtige inzendingen op de Tentoonstelling van oude en nieuwe inheemsche Wapens in het Museum van Het Java-Instituut getuigen van een hooge artistiek - technische bloei der wapensmeedkunst en een groote ontwikkelingshoogte van dit werkelijk edele kunstambacht in voorbijen tijd. De kunst der wapenvervaardiging was op Java, Madoera en Bali een bedrijf, waarmee door combinatie van bijzondere technieken en door toepassing van verfijnde versieringswijzen kon worden voldaan aan de hoogste eischen van vorstelijke pracht en praal.

De roem van de wapensmeden, die in de historisch oud-Javaansche rijken Toemapel en Modjopait de hoogere verfijnde wapensmeedkunst beoefenden en den naam „empoe” kregen, leeft nog steeds voort in de inheemsche maatschappij tot op den huidigen dag. In alle lagen der inheemsche samenleving zijn niet vergeten de namen van Empoe Gandring uit den tijd der Koningen van Toemapel en Empoe Ki Toemenggoeng Soepodrijo van het machtige oud-Javaansche imperium Modjopait.

Een algemeene bekendheid geniet ook de bekwaamheid van de vrouwelijke empoe Soombro, die leefde in den tijd van het oude rijk Padjadjaran en van wie wordt verteld, dat zij krissensmeedde door enkel het weekgloeiende lemmer telkens te vervormen tusschen haar vingers.

Gedurende Java's glorieperiode waren de empoe's in hoog aanzien. De babads maken gewag van die wapensmeden als van menschen van bijzonder gewicht.

Zoowel op Java en Madoera als op Bali had men vele bekende wapensmeden. De meest befaamde waren hof-empoe's in dienst van de kratons, doch ook de regenten hadden in dien tijd hun eigen wapensmid, die de heilige en kostbare krissen, lansen, enz. vervaardigde als de sierwapens van hun heer.

Tot zeer hooge ontwikkeling is hier te lande gekomen de kunst om op het lemmer van kris of lans fraaie vlammenfiguren te doen ontstaan: de pamorsmeedkunst. Dit wordt uitgevoerd door reepen staal en nikkelhoudend ijzer (pamor) samen te smeden en allerlei afwisselende wijzen van dooreenmenging te laten ondergaan totdat de min of meer grillige vlammenfiguren aan de oppervlakte komen. Het eigenlijke pamorijzer is afkomstig van meteorieten, welke op enkele plaatsen op Java werden aangetroffen en nikkelhoudend zijn. Bekend is het min of meer als heilig beschouwde pamor Parambanan, dat later in den kraton van Soerakarta werd gebracht. Het is in de laatste helft van de 18de eeuw onder Parambanan uit den hemel gevallen als een geschenk uit den hemel aan de Javaansche vorsten!

In de Vorstenlanden zijn ook thans nog zeer bekwame empoe's in dienst van de Zelfbestuurders. Het pamorsmeden wordt aan de Javaansche vorstenhoven nog beoefend.

Eén der empoe's van Zijne Hoogheid den Sultan Hamengkoe Boewono VIII van Jogjakarta, Raden Bekel Taroenodahono, is een afstammeling van den beroemden empoe Soepodrijo van Modjopait. Zijn stamboom volgt hieronder:

Stamboom van één der empoe's van Zijne Hoogheid den Sultan Hamengkoe Boewono VIII van Jogjakarta.

Toemenggoeng	Soepodrijo, empoe van Praboe Browidjojo van Modjopait
	↓
Empoe	Djokosoepo, Pangéran Sendang Sidajoe
	↓
Empoe	Soepo Anom, empoe van Toeban
	↓
Empoe	Sektilanang, empoe van Toeban
	↓
Njahi	Pandjangmas, echtgenoot van Pangéran Pandjangmas van Mataram
	↓
Empoe	Tjindéamoh, hof-empoe van Mataram
	↓
Empoe	Soeponjang, empoe van Sultan Agoeng van Mataram
	↓
Empoe	Entowajang, empoe van Kartasoera
	↓
Empoe	Djapan I, „ „ Kartasoera
	↓
Mas Ajoe	Kadarsih, echtgenoot van Pangéran Hangabéhi van Kartasoera
	↓
Raden Ajoe	Pandit, echtgenoot van empoe Pandit
	↓
Raden Mas	Soepodjojo, empoe van Zijne Hoogheid H. B. I.
	↓
Empoe	Djapan II, „ „ „ „ H. B. IV.
	↓
Empoe	Lombang
	↓
Raden Panèwoe	Kartowigeno, „ „ „ „ H. B. V.
	↓
Raden Panèwoe	Prawirodahono, „ „ „ „ H. B. VII.
	↓
Raden Bekel	Taroenodahono, „ „ „ „ H. B. VIII.

Maatschappelijk — cultureele inzinking.

Buiten de Vorstenlandsche hoven is echter de pamor-smeedkunst in de laatste vijftig jaren technisch-artistiek zeer achteruitgegaan en in de meeste gewesten zelfs zoo goed als uitgestorven vanwege de veranderde tijdsomstandigheden.

Op Bali wonen in Kloengkoeng nog kundige pamorsmeden doch op dit zelfde eiland waar het Hindoeïsme nog wordt beleden is de pamorsmeedkunst, die

eenige jaren terug nog in Bandjar Dentjarik (afdeeling Boeleng) beoefend werd, in die streek thans geheel verloren gegaan.

Op Madoera is de wapensmeedkunst eveneens practisch geheel verdwenen; de laatste bekende wapensmid van Soemenep, Bramatama, wiens krissen zeer gezocht waren, is reeds ruim een halve eeuw geleden gestorven.

Foto Consultatiebureau Nijverheid Jogja.

Één der vijftig werkplaatsen van de desa-smeden te Koripan, district Delanggoe, regentschap Klaten, die alle vereenigd zijn in de „Coperasi Toekang Besi Oemoem Koripan” (Coöperatie van gewone ijzersmeden te Koripan).

Foto Consultatiebureau Nijverheid Jogja.

Grove producten als grasmessen, kapmessen, rijstmesjes, bijlen, enz. van desa-smederijen van Koripan (regentschap Klaten) vóór de door de Afdeeling Nijverheid ingezette actie.

Inzending Consultatiebureau der Afdeeling Nijverheid.

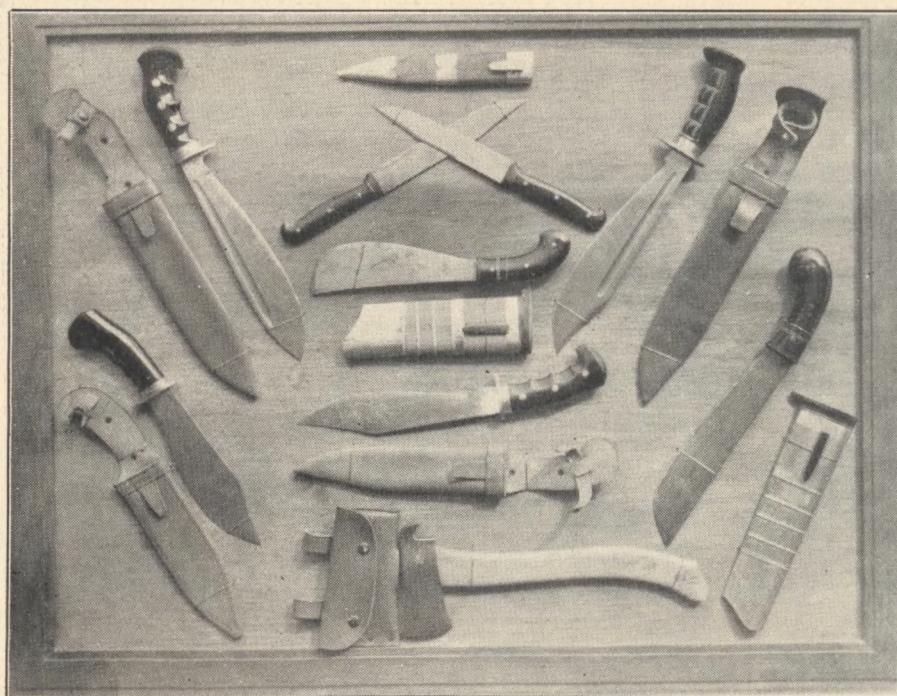

Foto Consultatiebureau Nijverheid Jogja.

Moderne producten van georganiseerde volkssmederijen rondom en in Soekaboemi. De prijzen van deze keurig afgewerkte goloks, dolken, padvindermessen, enz. liggen op Pacific-peil.

Inzending Consultatiebureau der Afdeeling Nijverheid.

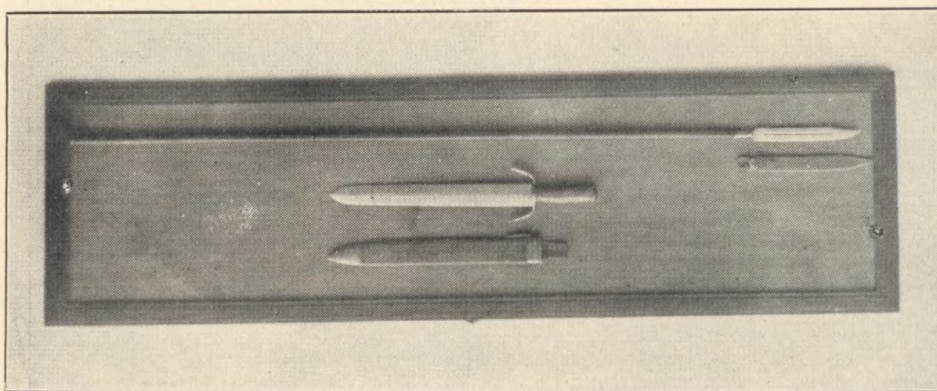

Foto Consultatiebureau Nijverheid Jogja.

In desa-verband vervaardigde speer en dolk, gesmeed in de volkssmederij als halfproduct, daarna verder afgewerkt in het finishing-bedrijf.

Inzending Consultatiebureau der Afdeeling Nijverheid.

Terwijl de regenten uit den vroegeren tijd hun eigen empoe hadden, is door de gewijzigde levensverhoudingen thans bij vrijwel geen enkelen regent een wapensmid meer in dienst. ¹⁾

De enkele bekwame wapensmeden, die hier en daar op Java buiten de vorstenhoven nog wel te vinden zijn, als men goed zoekt, werken meestal toch alleen nog maar op bestelling van personen uit den voornamen adelstand. De geringe koopkracht der bevolking kan aan de overgebleven wapensmeden geen arbeid verschaffen. In den strijd om zich van het noodige levensonderhoud te voorzien, is de kunst meer en meer op den achtergrond geraakt. En ook het feit, dat tegenwoordig krissen reeds voor een prikje te krijgen zijn op pandhuis-venduties, werkt uit den aard der zaak alles behalve stimuleerend op het wapensmidsambacht.

Met het overlijden van een bekwamen empoe ging telkens een stukje van de kunst verloren, terwijl de zoons en de in zijn dienst geweest zijnde knechten daarna meestal optreden als gewone ijzersmeden. Nazaten en leerlingen van de bekwame empoe's van voorheen dragen thans nog wel namen die beginnen met Soepo, zoo bijvoorbeeld Soepokario, Soeporedjo, Soepopawiro, Soepodimedjo, Soepodikromo, doch zij zijn zich meer en meer gaan toeleggen op het smeden van grasmessen (arits), padioogst-mesjes (ani-ani), patjols en andere landbouwgereedschappen, welker vervaardiging hun meerdere zekerheid verschaft van vrij geregelde, zij het ook schamele, verdiensten.

Ook in Jogjakarta is buiten de vorstenhoven het wapensmidsambacht maatschappelijk en cultureel diep gezonken.

De heele historische streek Ngintointo, district Godean, in het gewest Jogjakarta, eens een bekend centrum van

wapensmederijen, dat in veelbewogen tijdsgewrichten dikwijls een belangrijke rol heeft gespeeld in de historie van Java, en waar nog geen veertig jaren geleden nog een honderdtal wapensmeden hun edel ambacht uitoefenden, telt thans zegge en schrijve nog maar één enkele krissenmaker, Soepowinangoen genaamd, met zijn twee jeugdige knechten. En deze reeds bejaarde wapensmid werkt nog wel slechts uitsluitend als er een bestelling is.

In andere historische desa's in het gewest Jogjakarta, waar bevolkingsmederijen worden aangetroffen, is heelemaal geen enkele empoe meer te bekennen, zoo bijvoorbeeld bij Wates, Bener, Nglipar en Imogiri.

Met de inheemsche smederijen in het gewest Soerakarta is het niet anders gesteld.

De dessa Koripan bij Delanggoe, in het regentschap Klaten, was eens de woonplaats van den bekenden empoe Kjai Korip, naar wien het complex van desa-ijzersmederijen nabij Delanggoe is genoemd.

Kjai Korip had als leermeester één der beroemde empoe's Soepo uit den tijd van Modjopait. Met een geheimzinnig waas van heiligheid is omgeven de kris, welke Kjai Korip onder persoonlijke leiding van empoe Soepo heeft gesmeed en die bekend staat als de poesaka kris Soepo-Koripan. Uit deze streek kwamen eens de zeer gezochte Koripan-krissen.

Behalve Kjai Korip heeft dit merkwaardige complex van desa's nog andere zeer bekwame wapensmeden voortgebracht o. a. empoe Kjai Dedel en empoe Kjai Djirak, wier graven op het kerkhof Dedelan in Koripan thans nog door de bevolking als heilig worden beschouwd. Daar liggen ook begraven twee andere bekende smeden: empoe Gadoeng en empoe Mendoeng, die vereerd werden als de voorouders van de tegenwoordige ijzersmeden van Koripan.

¹⁾ Zie: J. E. Jasper en Mas Pirngadi, deel V, De bewerking van niet-edele metalen (koperbewerking en pamorsmeedkunst).

Hoewel enkele van die smeden nog wel de kunst verstaan om met pamor te werken wordt de pamorsmeedkunst in Koripan zelf zelden of nooit meer beoefend. Een heel enkele keer wordt de meest bekwame smid uit die streek wel eens ontboden naar de Soenansstad om met het echte Parambanan pamor een kris te smeden, doch door zorgen voor het noodige levensonderhoud voor zich en de zijnen kan ook bij dezen „pandé-empoe” (pandé = gewone ijzersmid; empoe = wapensmid) zijn empoe-aanleg niet ten volle ontplooiën.

Ook deze in aanleg artistieke ambachtsman ziet zich genoodzaakt om in het leven van allen dag zich meer toe te leggen op de vervaardiging van landbouwwerktuigen voor de volksmassa wil hij niet maatschappelijk ten onder gaan in het huidige gedrang van den strijd om een schamel bestaan.

Enkele tientallen jaren terug bracht de massaproductie van patjols aan de ijzersmeden van Koripan betrekkelijk veel welvaart. Thans leven daar nog ouden van dagen, die zich dien tijd van rijkdom en overvloed nog goed herinneren, daar zij daaraan de meest aangepaste souvenirs d'enfance hebben bewaard en vooral souvenirs de jeunesse.

Later echter kwam er de klad in; door de overvloedige invoering van goedkoopere, in machinaal bedrijf gefabriceerde, patjols was Koripan genoodzaakt den aanmaak van patjols te verlaten en zich meer te werpen op de vervaardiging van andere landbouwgereedschappen voor de massa.

In het gewest Soerakarta zijn er thans nog desa-smederijen zooals bij Wedi en Manisrenggo, waar patjols worden vervaardigd en die vanzelfsprekend geen bloeiend bedrijf vertoonen.

Het smeden van sierwapens echter komt in de vermelde desa-smederijen van Soerakarta niet meer voor.

Door de voortschrijdende inenting

van het West-Europeesche stelsel van economische en sociale organisatie op het inheemsch bestaande, is het Javaansche maatschappelijk leven genoopt zich te wringen in het keurslijf van een ander samenlevingssysteem.

De industrialisatie van het Westen en de opname van Java in het internationaal verkeer bracht in de inheemsche samenleving groote veranderingen ten detrimente van het inheemsche ambacht.

Evenals de transformatie van het West-Europeesche maatschappelijk leven gedurende de 19de eeuw, teekent zich ook de transformatie van het inheemsche gemeenschapsleven, behalve in de specifieke geestelijke waarden, eveneens meer en meer scherp-economisch af.

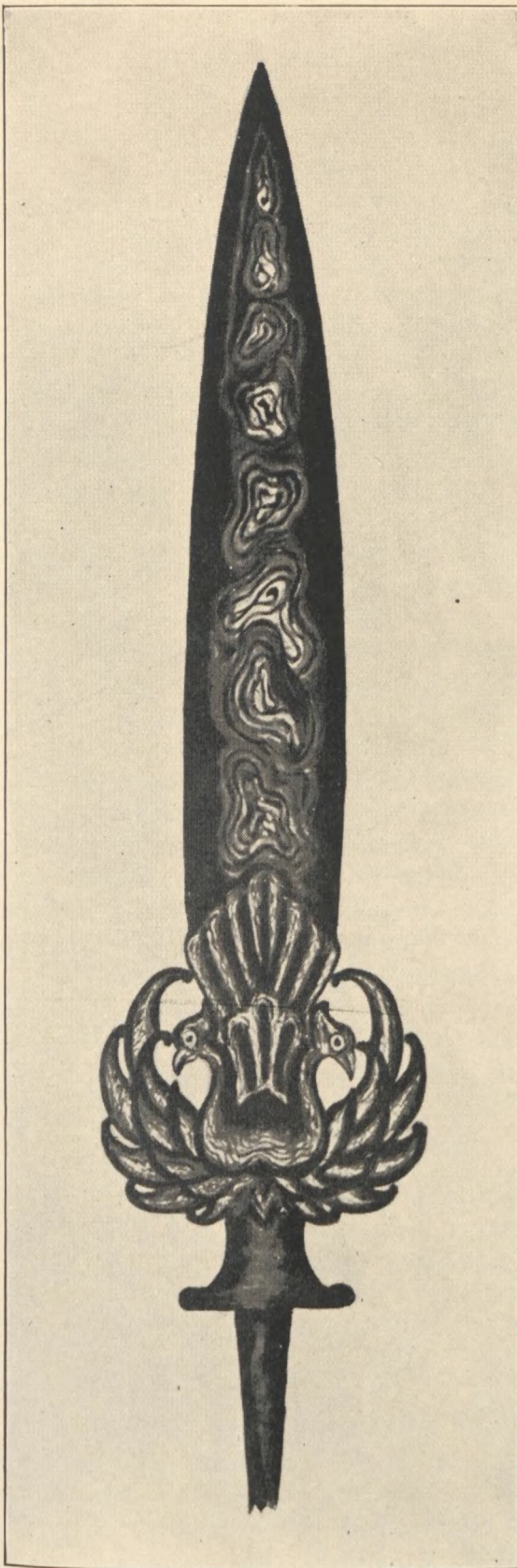
De kris, toembak (lans) en tjoendrik (korte ponjaard gedragen door vrouwen, priesters, santri's enz.) spelen geen belangrijke rol meer in het huidige Javaansche maatschappelijk leven, dat zich ook meer en meer op doelmatigheid gaat richten.

In dezen vorm bestaat voor zulke werkstukken practisch dan ook geen afzetmogelijkheid meer!

Want de gewijzigde maatschappelijke omstandigheden brachten met zich mede een stijgend gebrek aan belangstelling in eigen kring voor de producten van het niet meer bij de tijdsomstandigheden passende wapensmidsambacht. Deze werkelijk edele tak van Javaansche ambachtsnijverheid wordt getroffen door hetzelfde lot als zoovele andere inheemsche bedrijven. Het edele ambacht der empoe's zonk van lieverlede terug, en slechts de eenvoudige grofsmid bleef over, temidden van een verarmde bevolking.

Sociaal- economische opbouw.

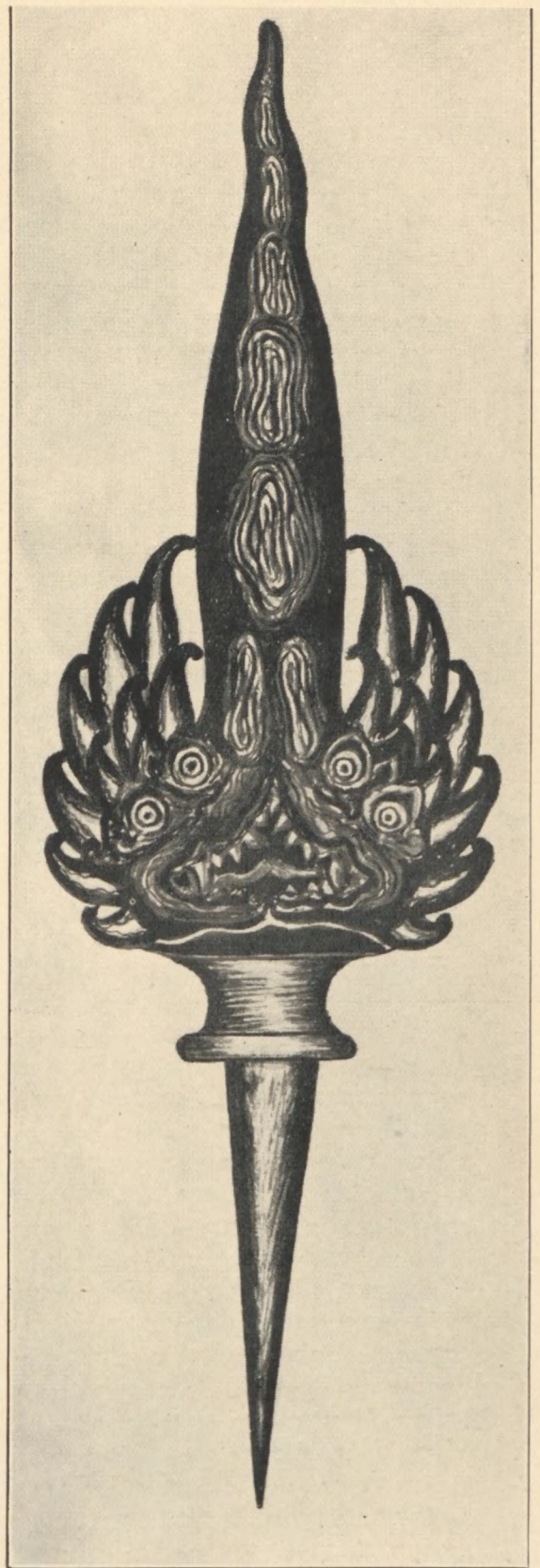
De mindere- welvaart der bevolking, om niet te spreken van armoede, rechtvaardigt elke poging om tot vermeerdering van welstand te komen. Uitbrei-

Ontwerp voor een lanspunt.

Vorm: *Garoea Ngeksi Gondo* (Mataramsche Garoea).

Met nikkel-pamor te smeden in het historisch centrum van wapensmederijen Nginto-into, district Godean, gewest Jogjakarta, en af te werken in het finishing-bedrijf.

Ontwerp voor een lanspunt.

Vorm: *Gelap Tinanding* (Symbolische voorstelling van de kracht der Bliksemstralen).

Met nikkel-pamor te smeden in het historisch centrum van wapensmederijen Nginto-into, district Godean, gewest Jogjakarta, en af te werken in het finishing-bedrijf.

ding van de smeednijverheid, hoewel nog geen smeed-kunstambacht, kan velen een bestaan doen vinden en kan tevens gepaard gaan met aankweeking van kunstzin.

Toename van welstand onder de smeden, veroorzaakt door systematische organisatie en doelmatige voorlichting, zal zeker bij verscheidenen onder de nazaten der empoe's weer levendig doen worden de begeerte om gelijk voorheen weder te maken, zij het misschien in gewijzigde vormen, ook fraaie werkstukken der edele wapensmeedkunst, waarnaar op den bodem der Javaansche ziel ongetwijfeld nog het innig zielsverlangen bestaat.

Voorshands echter kan van het smeden van kunstvoorwerpen geen sprake zijn, want de groote massa heeft niet voldoende geldmiddelen om ze af te nemen en bij de niet-Inheemsche bevolkingsgroepen hier te lande bestaat aan Javaansche sierwapens geen behoefte.

Zooals reeds boven vermeld, zijn de volkssmederijen van Koripan zich gaan toeleggen op de vervaardiging van dié landbouwgereedschappen, producten van den grofsmid, waarvoor zij nog een betrekkelijk ruim debiet hebben weten te behouden. Als grondstoffen worden veelal gebezigd afvalijzer en welstaal. De brandstof is djatihoutskool.

De vervaardigde producten zooals arits, bendo's, bodings (kapmessen), ani-ani's (padi-oogstmessen), wadoengs, petjoks, petels (bijlen), dandangs (pikhouweelen), patjolphouweelen worden aan den man gebracht door tusschenkomst van bakoels of direct door de smeden zelf aan lengganans — afnemers op andere plaatsen zooals Djatinom, Toeloeng, Sragen, Wonogiri, Bojolali, Salatiga ja zelfs tot Jogjakarta, Moentilan en naar markten nog verder af gelegen van die uit hun naaste omgeving.

Ook zijn in den laatsten tijd door tusschenkomst van het B.B. vele landbouwgereedschappen van Koripan ge-

stuurd naar de kolonisatiegebieden op de buitengewesten, vooral de Lampongs,

Van de producten van dezen tak van kleinnijverheid zijn ook bereids handelsmonsters uit Koripan verzonden bestemd voor de andere gebieden der Buitengewesten o.m. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Westerafdeeling van Borneo, Palembang, Sumatra's Westkust en Sumatra's Oostkust, met vermelding van leverbare hoeveelheden onder aanduiding van leveringstermijn, enz. enz.

Gezien de toenemende export van Java-nijverheidsproducten naar de verschillende gebieden der Buitengewesten, zit er wel perspectief in een verjongde volksnijverheid van metalen artikelen, wanneer zij doelmatig en op Pacificpeil wordt georganiseerd.

Er wordt dus, ook in dezen tak van volkswerkzaamheid, gestreefd naar het ontwikkelen van nieuwe arbeidsvormen, die de inheemsche markt, ten bate van de eigen nijverheid, weder vrij kunnen maken van den invoer van bepaalde metalen importartikelen, die thans de eigen metaal — kleinnijverheid drukken, doch die de inheemsche smeed-nijverheid, na voldoende oefening en door doelmatige organisatie en systematische voorlichting, zeer goed zelf kan vervaardigen en loonend tegen redelijke Pacific-prijzen aan den man kan brengen.

Het Hoofd der Afdeeling Nijverheid van het Departement van Economische Zaken, de Heer Ir. P. H. W. Sitsen, heeft van de daartoe geeigende organisatievormen en de stimuleering van dergelijke activiteiten de richtlijnen aangegeven in zijn ook in „Djâwâ” ²⁾ opgenomen overzicht van „De Kleine Nijverheid in Inheemsche sfeer en hare expansie mogelijkheden op Java.”

Volgens deze uitgestippelde richtlijnen is thans ook in Koripan een actie ingezet om een expansie der pro-

²⁾ Zie „Djâwâ”, Jrg. 1937 pag. 137 e. v.

ductie van de volkssmederij buiten de desa te bereiken, uitvoer uit de desa ter vervanging van buitenlandschen import, en export van de in het finishing-bedrijf afgewerkte producten naar de Buitengewesten.

Ten einde zoo goedkoop mogelijk de benoodigde grondstoffen te verkrijgen is om te beginnen een coöperatieve inkooporganisatie opgericht waarbij alle smeden zijn aangesloten, de „C.T.B.O.K.", Coperasi Toekang Besi Oemoem Koripan. Welstaal, smeedijzer en brandstof worden centraal door deze organisatie ingekocht.

Met voorlichting van een voor dit doel ter beschikking gestelden hoofdambachtsonderwijzer voor de ijzerbewerking, worden door de desa-smeden in Koripan naast de boven reeds bij name vermelde landbouwgereedschappen thans ook in halfproduct vervaardigd o.m. padvindermessen, jachtmessen, keuken-, dessert- en tafelmessen, dolken, verschillende soorten beitels in diverse modellen. De desasmeden leveren hun halfproducten met vastgestelden vorm en afmeting, na te zijn gekeurd, in bij de afwerkingscentrale, die deze halfproducten koopt of gedeeltelijk betaalt in afgewerkt product. De afwerkingscentrale is hier de productie-coöperatie „Soemirat", zij vindt voor haar keurig afgeleverde producten afzet bij de handelaren, die dergelijke artikelen tot dusverre uit den import betrokken.

Het finishing-bedrijf, dat onder deskundig toezicht staat, is zoo economisch mogelijk, doch goed geoutilleerd met o.m. een electrisch aangedreven slijpmachine, polijstmachine en andere moderne instrumenten, welke noodig zijn om een keurige finish te geven. Deze finishing-aparaten worden bediend door abiturienten van inrichtingen van ambachts- of technisch onderwijs, zoo economisch mogelijk doch efficiënt.

Ook aan de verbetering van de ge-

reedschappen in de desa voor de vervaardiging van het half-product en aan de financiering van de ingezette actie is de noodige aandacht besteed.

Proeven zijn reeds genomen met het vervaardigen van speerpunten met goedkoop doch goed nikkelpamor ³⁾, in diverse vormen. Dit geschiedt in halffabriicaat te Nginto-into in desa-nijverheid. Het halfproduct wordt eveneens ingeleverd bij het finishing bedrijf, waar het verder wordt afgewerkt tot fraaie spiesen en toembaks.

Het ligt in ons voornemen om ook goloks en dolken met nikkel-pamor te laten smeden en dus, hoewel op vrij goedkoope wijze, te versieren met glanzende, grillige, vlammenfiguren gelijk de werkstukken van het aloude Javaansche wapensmidsambacht. Dit is te beschouwen als een schuchtere poging om langs de boven beschreven ingezette actie het pamor-smeden mede te doen herleven. Voor met pamor versierde goloks, wedoengs en dergelijke artikelen bestaat, hoewel meer beperkt, toch wel afzet in Zuid-Midden-Java.

De in West-Java, onder leiding van den heer K.G.V. Mentel, hoofd van het Consultatiebureau Batavia, ingezette actie bij de inheemsche smeden rondom en in Soekaboemi geven technisch en economisch bevredigende resultaten.

Van de ingezette activiteit in Sidoardjo-Bangil, onder leiding van den heer Ir. Darmawan Mangoenkoesoemo, hoofd van het Consultatiebureau voor Oost-Java, gaan de afgewerkte producten, mede door de zich ontwikkelende vraag uit de buitengewesten, zeer vlot van de hand.

Als hoofd der Onderafdeeling Consultatiebureaux en Kleinnijverheid heeft de heer Ir. R. M. P. Soerachman de supervisie over de bovenvermelde

3). Zie Dr. J. Groneman, De Vorderingen der Pamor-smeedkunst (Meteoor en nikkel-pamor) en Dr. J. Groneman, Pamor-wapens.

organisaties, welke sociaal-economisch van groot belang kunnen worden.

De desasmederijen-coöperatie Koripan omvat reeds niet minder dan vijftig smederijen, waar ongeveer drie honderd smeden en knechten geregeld arbeid vinden. Met de gezinnen der smeden en knechten meegerekend en ook die van de in die desa wonende bakoels in ijzerproducten, geven thans reeds deze desasmederijen eten aan ruim duizend zielen.

Het smederijen-complex Koripan omvat de volkssmederijen in de desa's Logantoeng, Tosoetan, Deresan, Kranggan, Torekan, Botokan, Kaoeman en Padas, kaloerahan Kranggan, onderdistrict Polanhardjo, district Djatinom, regentschap Klaten, en de desa's Djogopranan, Tjraken, Ledok en Klétjo, kaloerahan Segaran, onderdistrict en district Delanggoe, regentschap Klaten.

De georganiseerde volkssmederijen werken thans, zooals boven bereids vermeld, niet alleen reeds voor markten verder af gelegen dan die in hun naaste omgeving, doch hun producten vinden ook reeds hun weg naar de Buitengewesten, dus naar interinsulaire markten. Wanneer straks speciale producten ook

de overwal zullen bereiken, zal er met recht gezegd kunnen worden, dat door de ingezette actie bepaalde producten der desasmederijen hun weg vinden ook buiten de nationale markten, m. a. w. naar een beperkte wereldmarkt.

In eerste instantie dient derhalve eerst krachtig gestreefd te worden naar het ontwikkelen van doelmatiger georganiseerde arbeidsvormen van de nijverheid ter verbetering der economische levensomstandigheden der bevolking. Heeft de nijverheid zulks gedaan dan zal er ook meer ruimte komen voor het edele kunstambacht en de wapensmeedkunst.

De vermeerdering van de productiviteit van het land, de verhooging van de koopkracht van het volk door economische organisatie, is een dringende eisch des tijds, zoowel in sociaal-economisch als in cultureel opzicht.

Het loont de moeite om te trachten de vele tegenslagen en decepties te overwinnen indachtig aan het Italiaansche spreekwoord:

„Vagliani 'l lungo studio e il grande amore.”

Dit is een lange studie en een groote toewijding waard!

**Stamboom van den wapensmid Soepowinangoen van het
historisch dorpje Nginto-into, die gedurende
de Wapententoonstelling het smeden
van krissen demonstreert.**

Toemenggoeng	Soepodrijo, empoe van Praboe Browidjojo van Modjopait
	↓
Empoe	Djokosoepo, Pangéran Sendang Sidajoe
	↓
Empoe	Soepo Anom van Toeban
	↓
Empoe	Sektilanang van Toeban
	↓
Njahi	Pandjangmas, echtgenoot van Pangéran Pandjangmas van Mataram
	↓
Empoe	Tjindé amoh, hof-empoe van Mataram
	↓
Empoe	Soepanjang, empoe van Sultan Agoeng van Mataram
	↓
Empoe	Entowajang, empoe van het Rijk Kartasoera *)
	↓
Empoe	Djapan I, empoe van het Rijk Kartasoera
	↓
Mas Ajoe	Kadarsih, echtgenoot van Pangéran Hangabèhi van Kartasoera
	↓
Raden Ajoe	Pandit, echtgenoot van Empoe Pandit van Soerakarta
	↓
Njahi	Badoer, echtgenoot van Empoe Badoer (Nginto-into, Sultanaat Jogjakarta)
	↓
Kjahi	Kertojoedo I (Nginto-into, Sultanaat Jogjakarta)
	↓
Kjahi	Kertojoedo II alias Djoikromo (Nginto-into, Sultanaat Jogjakarta)
	↓
Kjahi	Djoiroeno heeft zich later gevestigd te Loemadjang
	↓
Kjahi	Soepowinangoen (Nginto-into, Sultanaat Jogjakarta)

*) Empoe Entowajang was de eerste empoe die zich heeft gevestigd in de desa Nginto-into, die destijds behoorde tot het Rijk van Kartasoera.

De in dezen stamboom na hem komende empoe's zijn alle gebleven in Nginto-into, dat zich ontwikkelde tot een centrum van wapensmederijen. Slechts Kjahi Djoiroeno is later naar Loemadjang vertrokken.

INZENDING VAN ZIJNE HOOGHEID DEN SULTAN HAMENGKOE BOEWONO VIII.

Krissen.

<p>S. 1 Naam : Kjahi Wisodirodo
 Dapoer : Ganesa
 Tanggoeh : Mataram
 Pamor : Bras woetah
 Vervaardigd op last van Zijne Hoogheid
 Sultan Hamengkoe Boewono VIII, door
 Abdidalem Loerah Pande Prawirodahono.
 Deder : Kemoeninghout
 Model : Taman Mangkoerat
 Saroengan : Timaha-hout</p> | <p>S. 2 Naam : Kjahi Loeloetsih
 Dapoer : Djangkoeng Nagapasa Resitapa
 Tanggoeh : Pedjadjaran
 Pamor : Bras woetah
 Vervaardigd door Empoe Tapan
 Deder : Kemoeninghout
 Model : Taman Mangkoerat
 Saroengan : Timaha-hout</p> |
|---|---|

Korte lans.

(tlempak)

<p>S. 3 Naam : Kjahi Djatamanik
 Dapoer : Tjatjing kanil
 Tanggoeh : Modjopait</p> | <p>Pamor : Bras woetah
 Vervaardigd door Empoe Djigdja</p> |
|--|--|

Lans.

<p>S. 4 Naam : Kjahi Wisosoro
 Dapoer : Ron handong
 Tanggoeh : Pitrang Blambangan</p> | <p>Pamor : Lawé setoekel
 Vervaardigd door Empoe Djakasoera</p> |
|--|---|

INZENDING VAN ZIJNE HOOGHEID P. A. A. MANGKOENAGORO VII.

DAPOER

M. N.	1.	Kris	Soempana
M. N.	2.	„	Tilam oepih
M. N.	3.	„	Tilam oepih
M. N.	4.	„	Brodjol
M. N.	5.	„	Brodjol
M. N.	6.	„	Brodjol
M. N.	7.	„	Tilam oepih
M. N.	8.	„	Brodjol
M. N.	9.	„	Brodjol
M. N.	10.	„	Tilam oepih
M. N.	11.	„	Brodjol
M. N.	12.	„	Brodjol
M. N.	13.	„	Kidang soka
M. N.	14.	„	Soembro
M. N.	15.	„	Tilam oepih
M. N.	16.	„	Djangkoeng
M. N.	17.	„	Tilam oepih
M. N.	18.	„	Kidhang soka
M. N.	19.	„	Brodjol
M. N.	20.	„	Brodjol tanpa gandja

PAMOR

Beras woetah
Oemboel tirta
Beras woetah ngadheg
Beras woetah
Adheg beras woetah
Wengkon beras woetah
Beras woetah
Beras woetah
Beras woetah
Adheg
Beras woetah
Sanak
Wengkon beras woetah
Tambal
Beras woetah
Sanak
Adheg
Beras woetah
Wengkon beras woetah
Sanak

INZENDING VAN PANGERAN HADIPATI HARIO PRABOE SOERJODILOGO, HOOFD VAN HET PAKOE-ALAMSCHE HUIS.

1. Krissen

DAPOER	PAMOR	DAPOER	PAMOR
P. A. 1. Sempana (7 bochten). Bras woetah Wrangka : Ladrang (Soerakarta), sandelhout. Pendok : Open (bléwéhan) met zil- veren „slorok”. Deder : Solosche vorm, kemoening- hout. Mendak : goud met edelstenen.		P. A. 3. Tilam oepih (recht). Hoedan mas. Wrangka : overgangsvorm Solo- Jogja, asem-hout. Pendok : zilver. Deder : overgangsvorm Solo-Jogja, Mendak : zilver.	
P. A. 2. Sèdet (13 bochten). Adeg bjoer. Wrangka : Gajaman (Soerakarta), trembalo-hout. Pendok : zilver. Deder : Solosche vorm, kemoening- hout. Mendak : zilver.			

2. Lansen

P. A. 4. Rangga. (met goud ver- sierd).	Bras woetah	P. A. 7. Tjanggah (met Tjantrik op olifant)	met goud en edel- stenen versierd
P. A. 5. Voorzien van 4 vergulde naga- koppen	Zwart staal	P. A. 8. Sangkoeh (met wilde eend)	Zwart staal, met goud versierd.
P. A. 6. Naga	Zwart staal	P. A. 9. Hoedjoengan dap	Zwart staal

3. Zwaarden en Messen

P. A. 10. Zwaard (Habir)	Bras woetah, met zilver versierd.	P. A. 13. Mes ; hoornen heft	Kembang pala, versierd met zilver.
P. A. 11. Sabel (sabet)	Bras woetah	P. A. 14. Mes ; versierd hoornen heft.	Bras woetah
P. A. 12. Zwaard (keling)	Blarak ngirid		

INZENDING VAN PANGERAN HARIO TEDJOKOESOEMO, JOGJAKARTA.

1. Krissen.

DAPOER

- T. 4. Tjatjing Kanil
T. 5. Nagasasra

PAMOR

- Bras woetah
Bras woetah

2. Lansen.

- T. 1. Voorzien van bronzen bijl als lanspunt
T. 2. Met bronzen lanspunt van Goenoeng Kidoel, Jogjakarta.
T. 3. Met lanspunt van den vorm : Koedoep sigar gantoeng.

INZENDING PANGERAN HARIO HADIWINOTO, JOGJAKARTA.

Lansen.

DAPOER

PAMOR

H. 1.	Palawidja	Bras woetah	lanspunt en stok versierd.
H. 2.	Tjanggal	Bras woetah	stok versierd.
H. 3.	Soedjèn Ampèl	Adeg	id.
H. 4.	Palawidja	Bras woetah	id.

INZENDING VAN DEN RIJKSBESTUURDER VAN JOGJAKARTA

1. Krissen.

NAAM

DAPOER

PAMOR

R. 1.	Resi Naga ¹⁾	Naga sasra	Sekar pala
R. 2.	Djaka Moelja ¹⁾	Sinom	Bras woetah
R. 3.	Prapta Rena	Tilam petak	Bénda segada

2. Lansen.

R. 4.	Tribala	Trisoela	Sanak

¹⁾ Modern werk van Mas Bekel Djajengpanglaras (1937) naar oude voorbeelden.

INZENDING ¹⁾ VAN DEN HEER A. GALL, SOERABAJA.

Krissen. ²⁾

DAPOER	PAMOR	DAPOER	PAMOR
1. Djalak	Lanang	41. Kanda besoeki	Lawé setoekel
2. Kanda besoeki	Adeg	42. Djalak toeding	Bras woetah
3. Saboek inten	Adeg	43. Djalak tilamsari	Bras woetah
4. Djarodèh	Adeg	44. Djalak tilamsari	Bras woetah
5. Kidang soka	Adeg	45. Djalak tilamsari	Bras woetah
6. Djarodèh	Adeg	46. Brodjol	Bras woetah
7. Djarodèh	Adeg	47. Kebo teki	Bras woetah
8. Tjarang soka	Bénda segada	48. Djalak soemelang	
9. Tjarang soka	Bénda segada	gandring	Bras woetah
10. Tilam sari	Bénda segada	49. Djalak sangoe toem-	
11. Tilam sari	Bras woetah	peng	Bras woetah
12. Kidang soka	Bras woetah	50. Djalak dinding	Bras woetah
13. Djangkoeng segara		51. Djalak tilamsari	Ganggeng kanjoet
winotan	Tepi	52. Djalak tilamsari	Tambal
14. Kidang soka	Tepi	53. Djalak tilamsari	Batoe lapak
15. Tilam sari	Bras woetah	54. Djalak tilamsari	Tambal
16. Tilam sepih	Bras woetah	55. Djalak tilamsari	Tambal
17. Peniwèn	Bras woetah	56. Kidang soka	Blarak ngirid
18. Sempana poendjoel	Oedan mas	57. Tjarang soka	Blarak ngirid
19. Djalak ngoré	Bénda segada	58. Djalak dinding	Oeler loeloet
20. Djalak ngoré	Bénda segada	59. Mégantara	Toenggak semi
21. Djalak dinding	Blarak ngirid	60. Sengkelat	Bras woetah
22. Kanda besoeki	Koepoe taroeng	61. Brodjol	Sedèrèk
23. Tjroeboek	Blarak ngirid	62. Djalak	—
24. Saboek inten	Blarak ngirid	63. Brodjol	—
25. Kidang soka	Ganggeng kanjoet	64. Djalak sangoe toem-	
26. Kidang soka	Walang sinoen-	peng	Sedèrèk
	doekan	65. Djalak	Sedèrèk
27. Kidang soka	Blarak ngirid	66. Djalak sangoe toem-	
28. Kidang soka	Ganggeng kanjoet	peng	Sedèrèk
29. Tjroeboek laléjan	Naga rangsang	67. Tilam sari	Sedèrèk
30. Sengkelat	Blarak ngirid	68. Tilam sari	Sedèrèk
31. Pasopati	Ganggeng kanjoet	69. Karna tinanding	Bras woetah
32. Kanda besoeki	Lawé setoekel	70. Sepang	Bras woetah
33. Sempana	Bras woetah	71. Sepang	Bras woetah
34. Djalak	Oeler loeloet	72. Sepang	Bras woetah
35. Kidang soka	Oeler loeloet	73. Sepang	Bras woetah
36. Tjarang soka	Koepoe taroeng	74. Djangkoeng sepang	Sedèrèk
37. Tilam oepih	Ganggeng kanjoet	75. Sepang	Bras woetah
38. Tilam sari	Bras woetah	76. Bima koerda	Sedèrèk
39. Sempana	Walang sinoen-	77. Djalak	Bras woetah
	doekan	78. Tilam poetih	Adeg
40. Djalak tilamsari	Lawé setoekel	79. Ampoeh	Adeg

1) N.B. De ingezonden voorwerpen zijn te Jogjakarta alle van Jogjasche benamingen voorzien; de verantwoordelijkheid hiervoor is van het Java-Instituut.

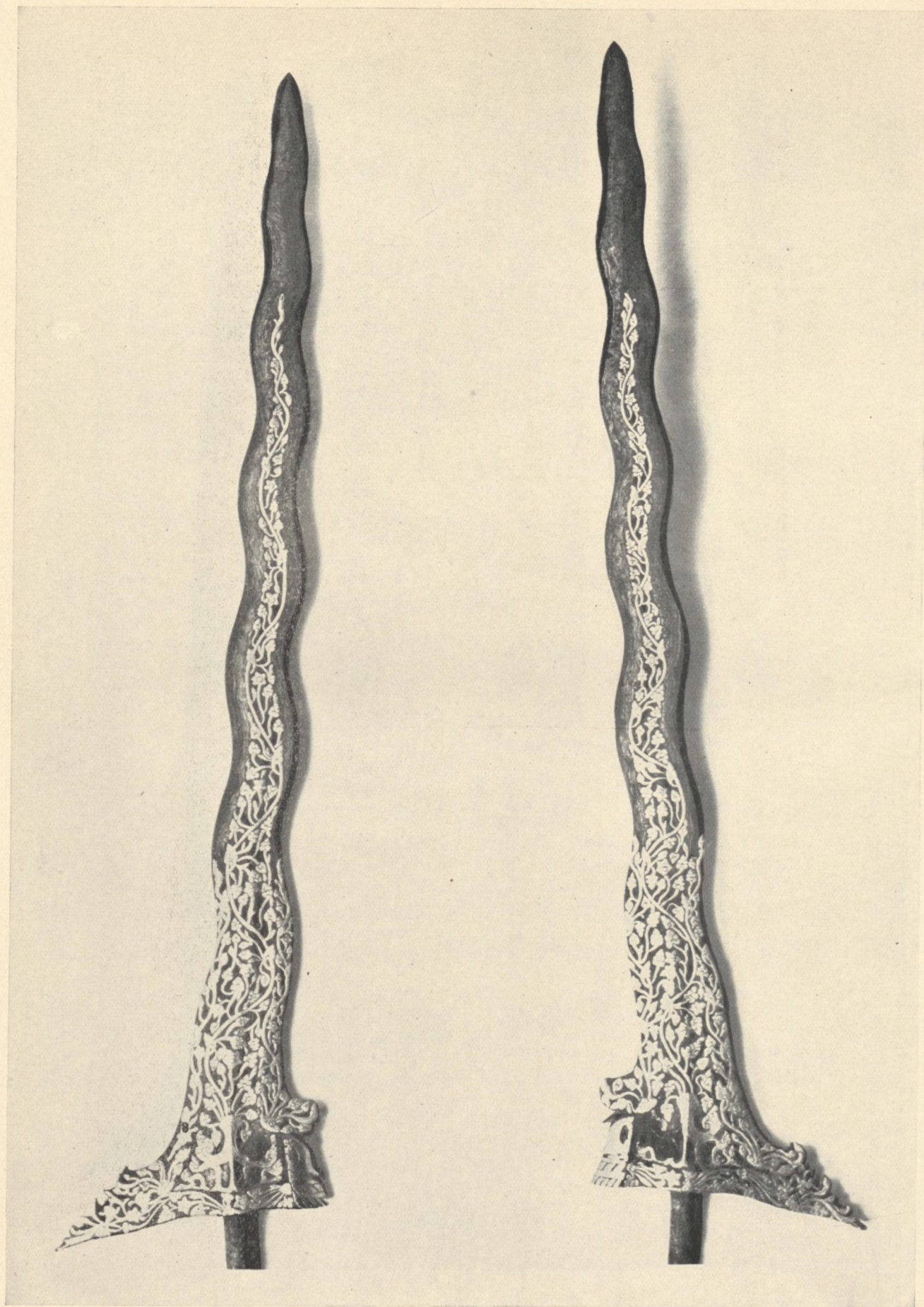
2) Krissen zijn alle voorzien van een afzonderlijk gesmeed overgangsstuk (gandja) tusschen lemmet (wilah) en nagel (pesi). De meest voorkomende vorm met rechte onderkant heet gandja sebit lontar; met golvende onderkant heet de gandja: Kelap lintah (zie bijv. No. 361 t/m 364). Is de lange zijde voorzien van een uitgesproken eindkrul dan heet de gandja: pandji (zie bijv. No. 115/116); zijn de beide zijden ongeveer even lang dan heet de gandja: sepang. Soms is de gandja aan de onderzijde versierd met bloem- en dierfiguren (olifant en tijger — zie bijv. No. 365 en 367), in goud opgewerkt (trasah mas).

DAPOER	PAMOR	DAPOER	PAMOR
80. Bradja	Kenanga dinoepah	313. Krena tinanding	Bras woetah
81. Tilam poetih	Kenanga dinoepah	314. Krena tinanding	Bras woetah
82. Djalak moendarang	Kenanga dinoepah	315. Krena tinanding	Bras woetah
83. Djalak dinding	Kenanga dinoepah	316. Krena tinanding	Lawé setoekel
84. Pasopati	Bras woetah	317. Kampoeih	Adeg
85. Kebo loeroeng	Beras woetah	318. Saboek tampar	Bras woetah
86. Semar tinandoe	Bras woetah	319. Tilam oepih	Bras woetah
87. Kebo ladjer	Bras woetah	320. Sombro	Adeg
88. Lar ngatap	Bras woetah	321. Tilam oepih	Adeg
89. Tjéngkrong	Bras woetah	322. Tilam oepih	Adeg
90. Tjroeboek laléjan	Bras woetah	323. Pendawa singa	Bras woetah
91. Kampoeih	Bras woetah	324. Pendawa singa	Bras woetah
92. Sempana	Bras woetah	325. Pendawa singa	Bras woetah
93. Paroeng sari	Bras woetah	326. Singa djalak toeding	Bras woetah
94. Segara winotan	Bras woetah	327. Pendawa singa	Bras woetah
95. Djangkoeng segara winotan	Bras woetah	328. Singa	Bras woetah
96. Kebo sekantong	Bras woetah	329. Pendawa singa	Bras woetah
97. Djalak sangoe toem- peng	Bras woetah	330. Singa	Toek pinetak
98. Pasopati	Bras woetah	331. —	Bras woetah
99. Djalak ngoré	Bras woetah	332. Djangkoeng naga- gini	Tambal
100. Djalak dinding	Bras woetah	333. Nagagini	Bras woetah
101. Sinom	Bras woetah	334. Nagagini	Bras woetah
102. Peniwèn	Bras woetah	335. Nagasasra	Adeg
103. Kebo teki	Bras woetah	336. Nagasasra	Bras woetah
104. Sempaner	Bras woetah	337. Naga séloeman	Bras woetah
105. Djalak ngoewah	Bras woetah	338. Nagasasra	Bras woetah
106. Tilam poetih	Bras woetah	339. Nagasasra	Bras woetah
107. Sempana	Bras woetah	340. Naga séloeman	Bras woetah
108. Mégantara	Bras woetah	341. Nagasasra	Ganggang kanjoet
109. Sengkelat	Bras woetah	342. Naga séloeman	Toek pinetak
110. Djalak mengkang koeroengan	Bras woetah	343. Naga séloeman	Bras woetah
111. Djalak sangoe toem- peng	Bras woetah	344. Naga séloeman	Bras woetah
112. Teboe sakoejoen	Bras woetah	345. Djangkoeng naga- sasra	Bras woetah
113. Tilam oepih	Bras woetah	346. Djangkoeng naga- séloeman	Oedan mas
114. Panimbal	Bras woetah	347. Gadjah éndra	Bras woetah
115. Santang	Bras woetah	348. Gadjah éndra	Bras woetah
116. Paroengsari	Bras woetah	349. Naga séloeman	Bras woetah
117. Paroengsari	Bras woetah	350. Naga séloeman	Bras woetah
301. Djalak tilam sari	Sedèrèk	351. Naga séloeman	Bras woetah
302. —,—	Sedèrèk	352. Nagasasra	Bras woetah
303. Sepang	Bras woetah	353. Sepang	Bras woetah met kaladjengking
304. Djangkoeng majat	Beras woetah		(schorpioen).
305. Tilam sari	met goden- en	354. Djangkoeng	Bras woetah met kaladjengking
306. Kebo ladjer	wajang figuren.		(schorpioen).
307. Djalak ngoré	Bras woetah	355. Tilam poetih	Bras woetah
308. Palawidja	Bras woetah	356. Pasopati	Bras woetah
309. Sombro	Bras woetah	357. Kidang soka	Adeg
310. Tilam oepih	Toek pinetak	358. Tilam oepih	Bras woetah
311. Sombro	Bras woetah	359. Tilam poetih	Tambal
312. Krena tinanding	Lawé setoekel		

DAPOER	PAMOR	DAPOER	PAMOR
360. Semar tinandoe	Bras woetah	365. Pendawa	Bras woetah
361. Loeng gandoe	Bras woetah	366. Mégantara	Bras woetah
362. Penimbal	Bras woetah	367. Sengkelat	Bras woetah
363. Tjarang soka	Bras woetah	368. Kebo teki	Bras woetah
364. Mégantara	Bras woetah		
2. Lanspunten ¹⁾			
1001. Djangkoeng	Bras woetah	1036. Biring	Blarak ngirid
1002. Doramanggala	Bras woetah	1037. Godong pring	Koepoe taroeng
1003. Baroe penatas	Bras woetah	1038. Koedoek gambir	Adeg
1004. Biring lanang	Bras woetah	1039. Tjèkèl; met Kala- tjakra en Kaladjeng- king-symbolen.	Adeg
1005. Biring wadon	Bras woetah	1040. Gada	Adeg
1006. Sadak	Bras woetah	1041. Biring wadon	Adeg
1007. Sapoet abon	Bras woetah	1042. Pandita moedjoe	Kenanga ginoebah
1008. Plèrèd; versierd met het Kalatjakra-sym- bool.	Bras woetah	1043. Pandita moedjoe	Bras woetah
1009. Biring dradjit	Bras woetah	1044. Kratjang	Bras woetah
1010. Soedjèn ampèl	Sastra toja	1045. Kratjang	Bras woetah
1011. Baroe	Bras woetah	1046. Godong andong	Bras woetah
1012. Daradasih	Bras woetah	1047. Daradasih	Bras woetah
1013. Pendawa laré	Bras woetah	1048. Tjèkèl adikoesoema	Bras woetah
1014. Tjèkèl	Batoe lapak	1049. Gadjah mengganti	Walang sinoen- doekan
1015. Biring lanang	Tédja kinoeroeng	1050. Palawidja	Bras woetah
1016. Baroe penatas	Sastra toja	1051. Naga pengantèn	Adeg
1017. Godong andong	Bras woetah	1052. Naga èndrasmara	Bras woetah
1018. Godong andong	Bras woetah	1053. Naga èndrasmara	Bras woetah
1019. Godong andong	Bras woetah	1054. Naga pengantèn	Walang sinoen- doekan
1020. Sadak	Bras woetah	1055. Naga èndrasmara	Adeg
1021. Gada	Bras woetah	1056. Naga èndrasmara	Bras woetah
1022. Godong andong	Bras woetah	1057. Banjak angrem	Bras woetah
1023. Koedoep tjepaka	Bras woetah	1058. Palawidja	Sedèrèk
1024. Biring	Bras woetah	1059. Sigar djantoeng	Sedèrèk
1025. Doramanggala	Bras woetah	1060. Baroe koeping	Sedèrèk
1026. Biring	Bras woetah	1061. Koedoep tjepaka	Sedèrèk
1027. Biring lanang	Bras woetah	1062. Bèdor (pijlpunt)	Sedèrèk
1028. Godong andong	Lawé setoekel	1063. Bèdor (pijlpunt)	Sedèrèk
1029. Koedoep tjepaka	Bras woetah	1064. Koedoep gambir	Sedèrèk
1030. Daradasih	Walang sinoen- doekan	1065. Tanggal	Sedèrèk
1031. Sapoet abon	Blarak ngirid	1066. Trisoela	Sedèrèk
1032. Doramanggala	Kenanga ginoebah	1067. Trisoela	Sedèrèk
1033. Doramanggala	Kenanga ginoebah	1068. Trisoela	Sedèrèk
1034. Biring	Blarak ngirid	1069. Trisoela	Sedèrèk
1035. Biring dradjit	Oedjoeng pangkat		

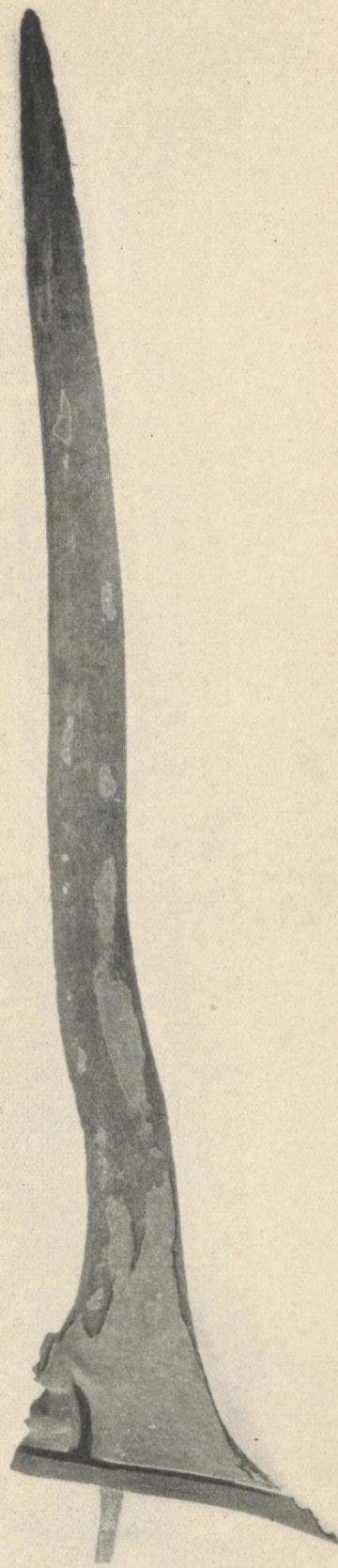
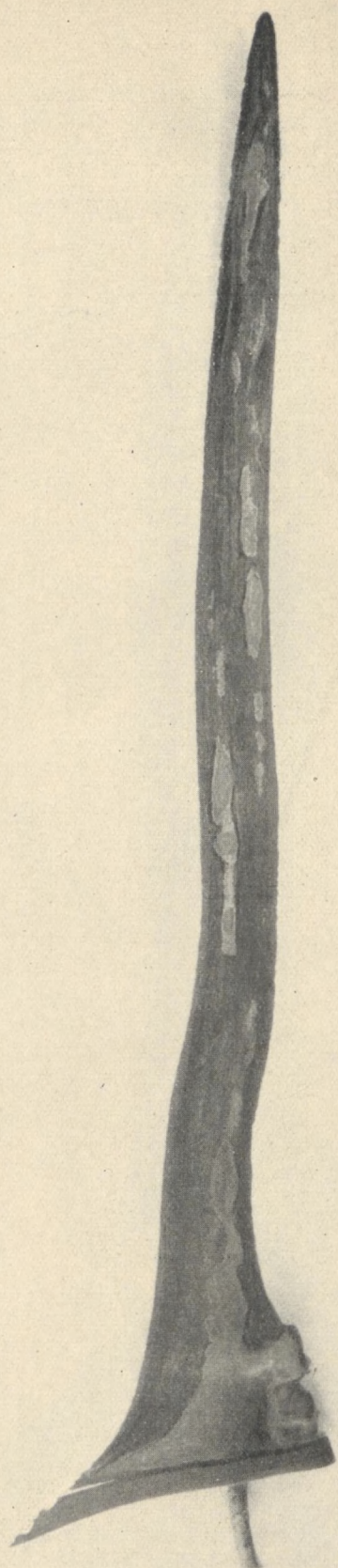
¹⁾ De overgang tusschen lemmet en nagel wordt soms gevormd door een versierd overgangsstuk (tjikrak), dat vaak versierd is en met goud belegd (trasah mas). Is dit overgangsstuk weinig of geheel niet uitgesproken, dan heet men de lanspunt tjèblegan.

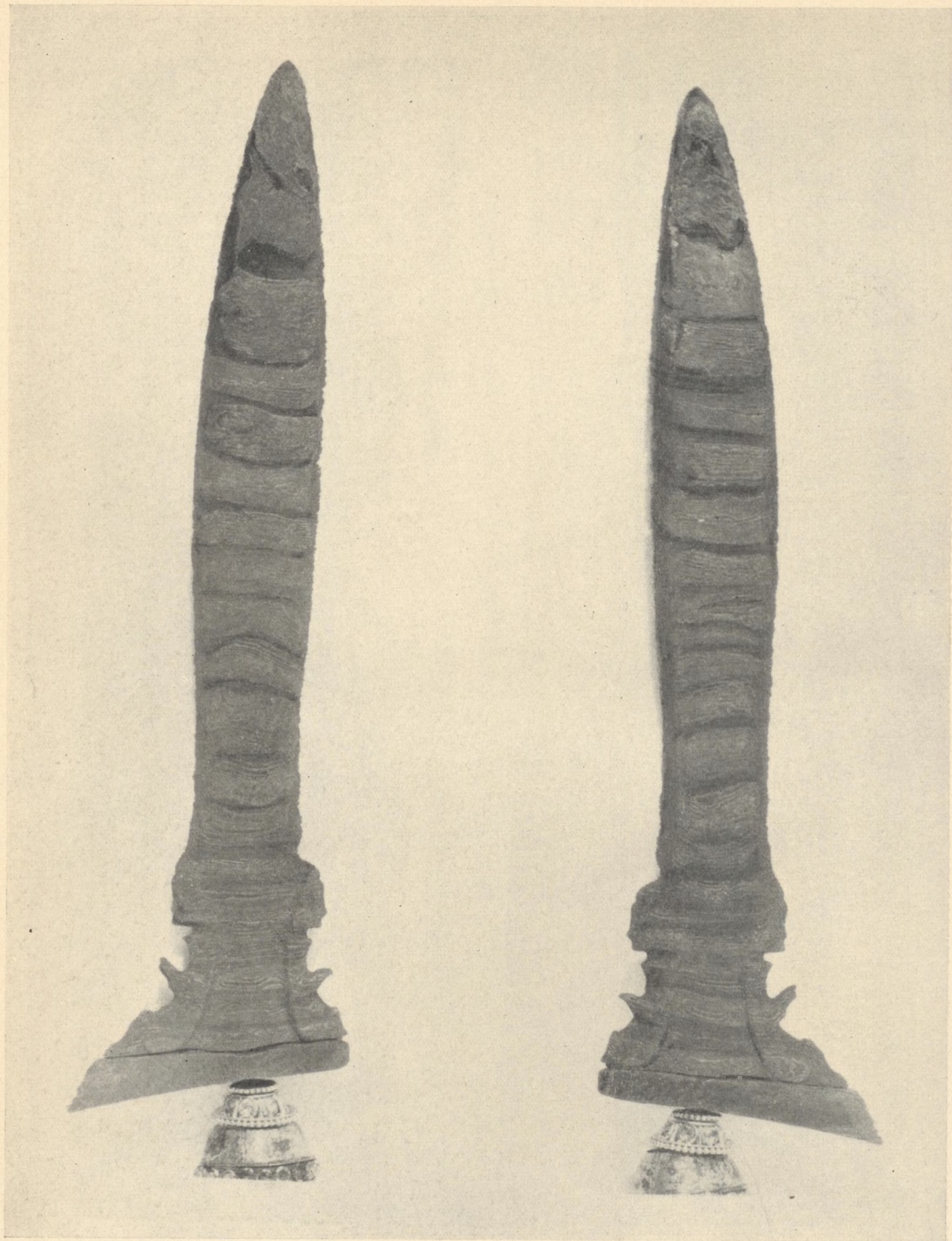

Collectie A. Gall, No. 361.

Foto A. Gall.

3. Zwaarden

DAPOER	PAMOR	DAPOER	PAMOR
2401. Naga sisik	Bras woetah	2415. Pedang soedoek na-	
2402. Pedang soedoek	Bras woetah	gasasra.	Bras woetah
2403. Pedang ; dapoer lar		2416. Pedang soedoek én-	
bango	Kenong ginobah	drasmara	Bras woetah
2404. Pedang ; dapoer lar		2417. Pedang soedoek	Kembang pala
bango	Blarak ngirid	2418. Pedang soedoek	Bras woetah
2405. Pedang ; dapoer lar		2419. Pedang soedoek	Tambal
bango	Blarak ngirid	2420. Pedang soedoek	Tambal
2406. Pedang	Tambal	2421. Pedang soedoek	Kembang pala
2407. Pedang soedoek	Lawé setoekel	2422. Pedang soedoek	Blarak ngirid
2408. Pedang; dapoer loe-		2423. Pedang soedoek	Bras woetah
woek	Slewah	2424. Pedang soedoek	Kembang pala en
2409. Golok met ivoren			lawé setoekel
krisheft	Kembang pala	2425. Golok	Ganggeng kanjoet
2410. Pedang larakan; met		2426. Pedang soedoek	Bras woetah
zilver versierd.	Bras woetah	2427. Pedang soedoek	Adeg
2411. Pedang; met inscrip-		2428. Pedang soedoek ;	
tie.	Bras woetah	met inscriptie.	Sedèrèk
2412. Pedang soedoek	Bras woetah	2429. Pedang soedoek	Tepi
2413. Pedang soedoek	Bras woetah	2430. Soedoek	Bras woetah
2414. Pedang soedoek na-			
gasasra.	Kenongo ginobah		

4. Messen.

2001. Koedi	2201. Pangot ¹⁾	2303. Wedoeng
2002. Koedi	2202. Pangot ¹⁾	2304. Wedoeng
2003. Koedi	2203. Pangot ¹⁾ trasah mas	2305. Wedoeng
2005. Bendo	2301. Bendo	2306. Wedoeng
2006. Koedi	2302. Bendo	2307. Wedoeng

5. Stijgbeugels.

Een paar sanggawedi met naga's versierd.

1) Een pangot (snijmes) behoorde tot de huishoudelijke geschenken van den Javaanschen bruidegom aan zijn bruid.

Pangot, Bendo en Wedoeng zijn voorzien van eenig pamor (p. sadèrèk). De wedoengs hebben gewoonlijk de dapoer (vorm): lar ngatap; No. 2304 heeft de vorm: lar bango.

INZENDING VAN R. KOESOEMODEWO,
Pangarso agami Boeddo - Djawi,
SOERABAIA.

Krissen.

	DAPOER	PAMOR		DAPOER	PAMOR
K. 1.	Djalak sangoe toempeng	Sedèrèk	K. 15.	Djalak	Bras woetah
K. 2.	Djalak sangoe toempeng	Sedèrèk	K. 16.	Brodjol	Bras woetah
K. 3.	Djangkoeng segara winotan	Bras woetah	K. 17.	Sempaner	Sedèrèk
K. 4.	Kanda besoecki	Bras woetah	K. 18.	Tilam oepih	Bras woetah
K. 5.	Djalak	Lawé setoekel	K. 19.	Tilam sari	Bras woetah
K. 6.	Tilam sari	Bénda segada	K. 20.	Tjarang soka	Bénda segada
K. 7.	Semar tinandoe	Sedèrèk	K. 21.	Sempana pandjoel	Bras woetah
K. 8.	Tilam sari	Bras woetah	K. 22.	Mangkoenegara	Bras woetah
K. 9.	Djalak ngoré	Bras woetah	K. 23.	Sinom Mangkoe- negara	Lanang
K. 10.	Tilam sari	Toek pinetak	K. 24.	Sempana	Pinda segata
K. 11.	Brodjol	Bras woetah	K. 25.	Tilam oepih	Bras woetah
K. 12.	Djalak dinding	Bras woetah	K. 26.	Pendawa laré	Bras woetah
K. 13.	Tjarita	Bras woetah	K. 27.	Sinom segara winotan	Bras woetah
K. 14.	Pasopati	Bras woetah	K. 28.	Panimbal	Naga rangsang
			K. 29.	Tilam oepih	Batoe lapak

Lanspunten.

K. 30.	Goenoengan	Sedèrèk	K. 33.	Koedoep mlati	Sedèrèk
K. 31.	Goenoengan	Sedèrèk	K. 34.	Biring lanang	Bras woetah
K. 32.	Sapoet abon	Bras woetah	K. 35.	Biring wadon	Bras woetah

INZENDING VAN R. NG. TJOKROADIPRODJO
Gep. Wedana, lid van den Landraad Jogjakarta.

Krissen.

	DAPOER	PAMOR
Tj. 1.	Djalak tilam sari Wrangka : Soenggingan. Pendok : Kemalon. Seloet en mendak van zilver met edelsteenen	Bras woetah
Tj. 2.	Saboek Inten Wrangka : Soenggingan. Pendok : Soewasa met slorok van goud émail en edelsteenen. Seloet en mendak van soewasa.	Bras woetah

COLLECTIE VAN HET JAVA-INSTITUUT.

1. Krissen.

	DAPOER	PAMOR		DAPOER	PAMOR
No. 28.	Sombro	Sedèrèk	No. 36.	Saboek inten	Bras woetah
No. 29.	Kanda besoeki	Sedèrèk	No. 37.	Djalak tilam oepih	Bras woetah
No. 31.	Sombro	Sedèrèk	No. 38.	Pandji nom	Bras woetah
No. 34.	Poelang geni	Bras woetah	No. 39.	Tjarang soka	Bras woetah
No. 35.	Djalak tilam oepih	Adeg	No. 40.	Saboek inten	Bras woetah

2. Lansen ¹⁾ en lanspunten.

	DAPOER	PAMOR	
No. 1	Tjanggih	—	stok versierd
No. 2	Dora menggala	Bras woetah	wrangka en stok versierd
No. 3	Dora menggala	Lawé setoekel	id.
No. 4	Biring lanang	Sedèrèk	—
No. 5	Koedoep	Bras woetah	stok rotan
No. 6	(Koperen punt)	—	stok versierd
No. 7	id.	—	id.
No. 8	Dora menggala	Bras woetah	wrangka en stok versierd
No. 9	Oeroebing damar	Bras woetah	id.
No. 10	Bango dolok	—	—
No. 11	Andong	Sedèrèk	wrangka en stok versierd
No. 12	Biring	Bras woetah	id.
No. 13	Biring	Bras woetah	id.
No. 14	Sadak	Bras woetah	id.
No. 15	Biring	Bras woetah	id.
No. 16	Koedoep	Bras woetah	id.
No. 17	(Tlempak) Dora menggala	Bras woetah	lanspunt met goud bewerkt,
No. 18	Tjipiran	Adeg	zonder stok
No. 19	Tjanggih	Adeg	id.
No. 20	Biring lanang	Adeg	id.
No. 21	—	Bras woetah	id.
No. 22	Boeto idjo	Bras woetah	id.
No. 23	Sapoet abon	Bras woetah	id.
No. 24	Koedoep	Bras woetah	id.
No. 30	Djangkoeng	Sedèrèk	id.
No. 32	Djangkoeng	Sedèrèk	id.
No. 33	Limpoeng	Sedèrèk	id.
No. 42	Damar moeroeb	Bras woetah	id.

3 Messen.

No. 26	Koedi	No. 27	Koedi
--------	-------	--------	-------

1) Over lanspunten zie noot bij inzending Gall. De lansstok is vaak versierd; aan het onder einde met een koperen huls (sopal) met knop (toendjoeng) en aan het boveinde met een metalen huls (djinggring) of een omwikkeling met paardenhaar (gòdi), voorzien van een afsluitring boven (metoek) en onder (lagri). De lansen van no. 1 t/m no. 16 zijn afkomstig van Madoera.

INZENDING VAN
CONSULTATIEBUREAU VOOR ZUID-MIDDEN-JAVA DER
AFDEELING NIJVERHEID TE JOGJAKARTA.

Bord 1 :

Opeenvolgende stadia van bewerkingen voor de vervaardiging van tafelmessen met stalen lemmet.

1. Materiaal (welstaal)
2. Insteek (Jav. pasi) gesmeed
3. Borst (Jav. gegelan) gesmeed
4. Afgesmeed (Halfproduct)
5. Bijgewerkt
6. Geslepen
7. Gehard
8. Gepolijst (Afgewerkt Eindproduct)

De bewerkingen Nos. 1 t/m 4 geschieden in desa-nijverheid te Koripan, district Delanggoe, regentschap Klaten, en Nos. 5 t/m 8 in het finishingbedrijf „Soemirat”.

Opeenvolgende stadia van bewerkingen voor de vervaardiging van timmergereedschappen van smeedijzer en welstaal.

- a. Materiaal (smeedijzer en welstaal)
- b. Insteek (Jav. pasi) en borst (Jav. gegelan) gesmeed
- c. IJzer en staal samen geweld
- d. Afgesmeed (Halfproduct)
- e. Bijgewerkt
- f. Geslepen
- g. Gehard
- h. Gepolijst (Afgewerkt Eindproduct)

De bewerkingen Nos. a t/m d geschieden in desa-nijverheid, halfproduct van „C. T. B. O. K.” en e t/m h in het finishing-bedrijf „Soemirat”.
C. T. B. O. K. = Coperasi Toekang Besi Oemoem Koripan (Coöperatie der IJzersmeden van Koripan).

Bord 2 :

Monsterbord van door het finishing-bedrijf fraai afgewerkte tafelmessen van diverse modellen. De vervaardiging van het halfproduct geschiedde in desa-verband te Koripan.

De prijzen liggen op Pacific-peil ; zij zijn lager dan de gemiddelde prijzen van de uit het Buitenland geïmporteerde artikelen van ongeveer dezelfde kwaliteit.

Bord 3 :

Monsterbord van door de afwerkings-centrale keurig afgeleverde steekbeitels, schaafbeitels en draaibitels van diverse afmetingen. De vervaardiging van het halfproduct geschiedde in desa-nijverheid te Koripan.

De prijzen liggen op Pacific-peil ; zij zijn lager dan de gemiddelde prijzen van de uit het Buitenland geïmporteerde beitels van dezelfde afmetingen en kwaliteit.

Bord A:

In desa-verband vervaardigde speer en dolk, gesmeed in de volkssmederij als half-product, daarna verder afgewerkt in het finishing-bedrijf.

Bord B:

Moderne producten van georganiseerde volkssmederijen rondom en in Soekaboemi. De prijzen van deze keurig afgewerkte jachtmessen, padvindermessen, dubbelmessen in een houten schede, kapmessen, padvindersbijlen en goloks betok en goloks Sintoen Djepit liggen op Pacific-peil.

Bord C:

Piso blati met hoornen handvat, piso veer, padvindersmes en klein jachtmes, vervaardigd als halfproduct in desa-verband, daarna fraai afgewerkt in het finishing-bedrijf.

Voor bestellingen op deze mooi afgewerkte moderne producten der georganiseerde volkssmederijen in West-Java kan men zich wenden tot de „Coöperatieve Nijverheidscentrale Batavia” p/a Consultatiebureau Batavia der Afdeeling Nijverheid, Koningsplein-West, Batavia-C.

In losse stukken :

Draaibeitels, met en zonder handvat, steekbeitels en messen in diverse modellen en afmetingen, keurig afgeleverde eindproducten van het finishing-bedrijf, de productie-coöperatie „Soemirat” te Klaten.

In losse stukken :

Grove producten als arits (grasmessen), bendo's, bodings (kapmessen), ani-ani's (rijstmesjes), wadoengs, petjoks, petels (bijlen), enz. van desa-smederijen van Koripan vò ò r de door de Afdeeling Nijverheid ingezette actie.

INZENDING VAN R. Ng. PRIJOSASTRO

Fd. Wedono van Imogiri - Soerakarta.

- Pr. 1. Laboeng koedi
 2. „ sraboedan
 3. „ „
 4. „ betetan
 5. „ koedoeptoei
 6. Arit deresan
 7. Arit pengaritan
 8. Wangkil Imogiri
 9. Wangkil Imogiri
 10. Petjok

Dit zijn producten van de volkssmederijen in het historische plaatsje Imogiri, welke producten in de inheemsche samenleving als degelijk bekend staan.

De desa-smeden van Imogiri dragen namen, die beginnen met Soepo, daar zij afstammen van den empoe Soepolegi, hof-empoe van Sultan Agoeng van Mataram.

Deze Sultan de Groote had te Imogiri een pasanggrahan, waarvan thans nog een vervallen muur overgebleven is ten Oosten van den pasar van Imogiri. Empoe Soepolegi was meestal in het gevolg van den Vorst, wanneer deze verpoozing zocht in de pasanggrahan. Op last van zijn heer vestigde zich Soepolegi in Imogiri. De wijze Vorst droeg den empoe op om behalve edelwapens ook te vervaardigen ten behoeve van de bevolking gereedschappen om de destijds Imogiri omringende bosschen te ontginnen en ook landbouwwerktuigen.

De nazaten van Empoe Soepolegi zetten tot op den huidigen dag de traditie der vervaardiging van landbouwgereedschappen nog voort. Op hun smeed-producten rust volgens het Javaansche volksgeloof de zegen van Sultan Agoeng en van Empoe Soepolegi.

INZENDING VAN MEVROUW A. J. RESINK-WILKENS

Krissen.

	DAPOER	PAMOR		DAPOER	PAMOR
R. 13.	Sombro Krisheft één geheel met lemmet.	Adeg, met pedjetan	R. 33.	Djalak mawi naga Model v. wrangka: Gajaman.	Sekar pala
R. 28.	Patrem (vrouwen- kris).	Adeg	R. 34.	Tilam poetih Versierd met wa- jangfiguren. Met anggar (kris- houder). Model v. wrangka: Bantekan.	Bras woetah
R. 30.	Joejoe roempoeng. Pendok van zilver. Model v. wrangka: Gajaman.	Bras woetah	R. 35.	Pendawa poedak setegal Model v. wrangka: Bangga.	Bras woetah
R. 31.	Djalak tilamsari Krisheft één geheel met lemmet. Model v. wrangka: Tanggal.	Bras woetah			
R. 32.	Naga séloeman Model v. wrangka: Gajaman.	Lawé setoekel			

Lanspunten.

	DAPOER	PAMOR		DAPOER	PAMOR
R. 3.	Godong andong		R. 25.	Gada	Bras woetah
R. 14.	Lempoeng		R. 27.	Biring	Bras woetah
R. 16 }	Met menschenfiguren			Zeer lange vorm.	
R. 17 }					

Zwaarden.

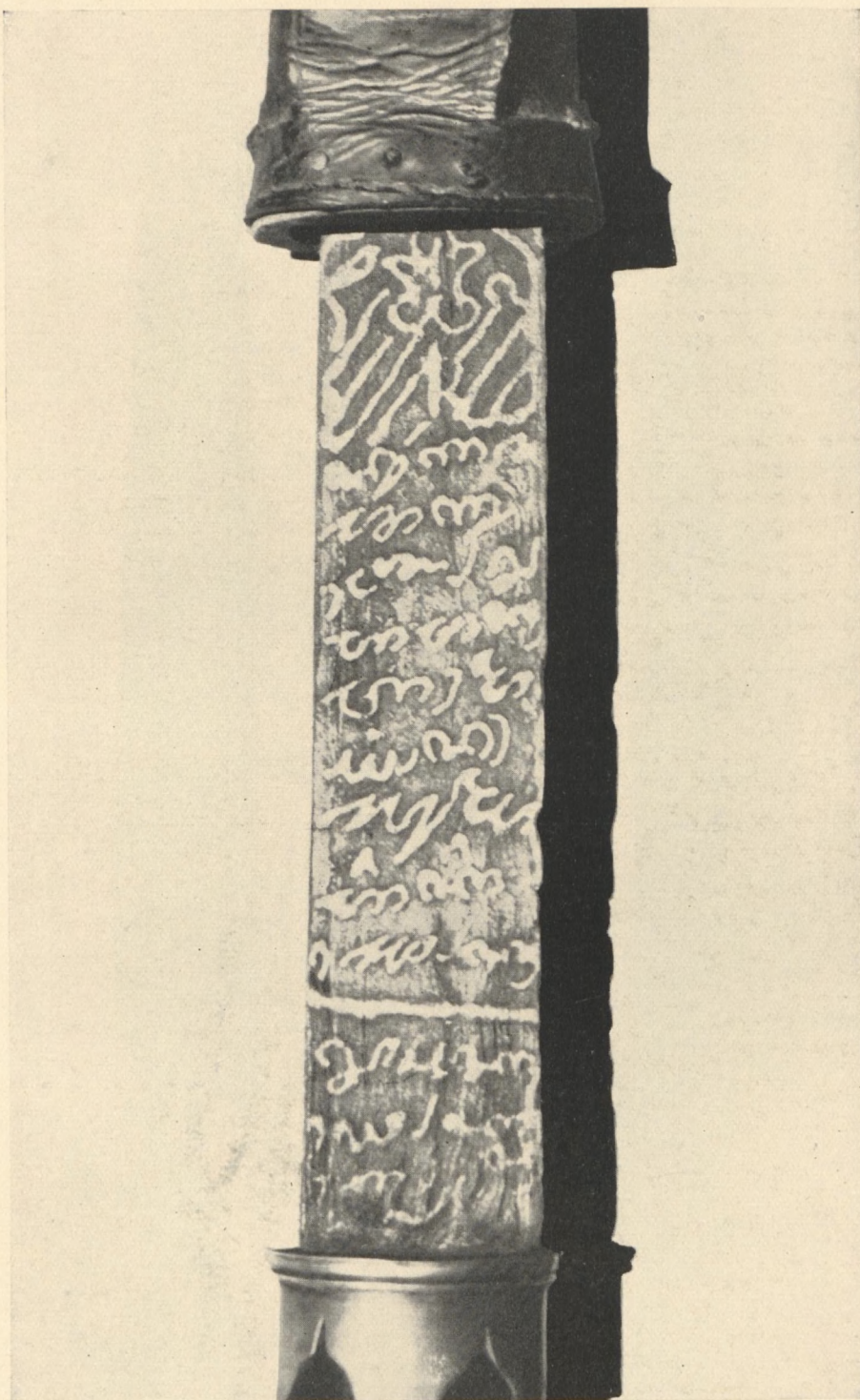
R. 1.	Pedang soedoek	
R. 2.	Pedang (zeer oud)	
R. 36.	Lar bango	Kembang pala

Messen enz.

R. 4.	Dolkmes (zeer oud).	R. 26.	Koedi	Bras woetah
R. 5—9.	Koedi	R. 29.	Sangoet	Bras woetah
R. 10.	Onbekend (spade?).			Met versierde scheede en zilveren handvat.
R. 11—23.	Koedi			
R. 24.	Koedi			

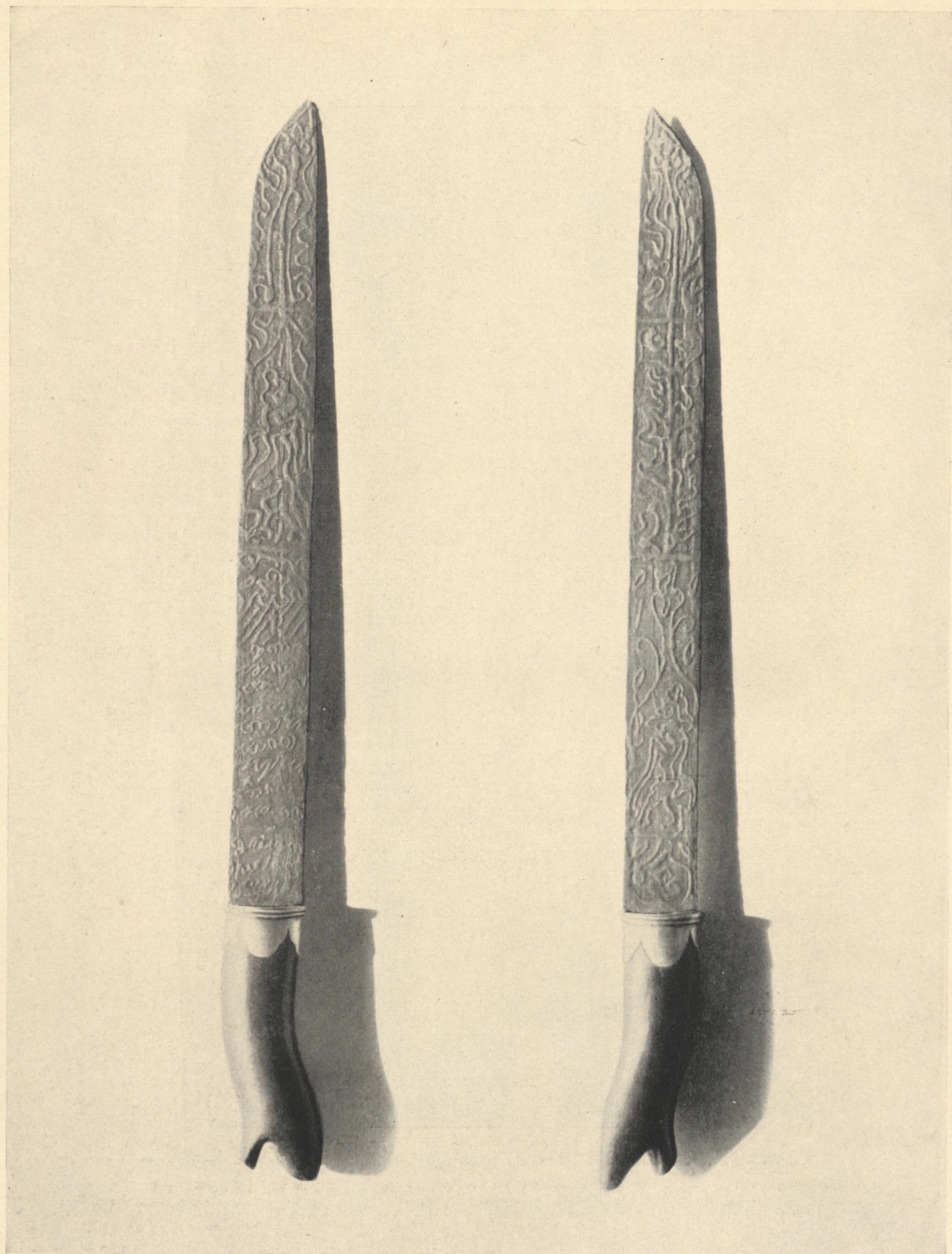
Bronzen voorwerpen.

R. 18.	Bronzen bijl, versierd met spiraalfiguren.
R. 19.	Bronzen bijl.
R. 20.	Bronzen handvat van dolk. Hindoe-Javaansche periode.

Collectie R. Katamsi, No. 1.

Foto A. Gall.

Collectie R. Katamsi, No. 1.

Foto A. Gall.

INZENDING VAN K. R. T. PADMONAGORO

- P. 1. Wedoeng. Dapoer : Lar bango : pamor : bras woetah.

INZENDING VAN R. KATAMSI

- R. K. 1. Pedang: Dapoer : Lar ngatap
R. K. 2. Bronzen bijl van Goenoeng Kidoel, Jogjakarta

INZENDING VAN MEJ. W. S. E. VAN NOOTEN

1. Lanspunt. Deze lanspunt behoort tot de proeven tot het introduceeren van nikkelstaal in de pamorsmeedkunst, genomen door oud-Resident Couperus.

INZENDING van den Heer B. W. DE JONGH, MAGELANG.

- J. 1. Kris, oud ; pamor : sedèrèk.

INZENDING VAN Mr. DE GROOT

- G. 1. Soedoek met ingesmeede figuren.

INZENDING VAN Dr. Th. P. GALESTIN

Krissen.

	DAPOER.	PAMOR		DAPOER.	PAMOR
G. 1.	Kebo teki Versierd met wa- jangfiguren.	Sedèrèk	G. 2.	Kebo ladjer Krisheft één ge- heel met lemmet.	Bras woetah
			G. 3.	Brodjol	Sedèrèk
			G. 4.	Semar tinandoe	Sedèrèk

Lanspunten.

- G. 5. Tjis

Zwaarden.

G. 6.	Pedang soedoek Met kidang en wol- kenmotief.	Adeg	G. 7.	Lar ngatap Met Senggana.	Sedèrèk
-------	--	------	-------	-----------------------------	---------

Bronzen voorwerpen.

G. 9. Bronzen lanspunt
Krisheft één geheel met lemmet.	G. 8. Bronzen bijl

INZENDING
CUNSULATIEBUREAU VOOR OOST-JAVA DER AFD. NIJVERHEID
te
SOERABAJA. ¹⁾

Cbs. 1. Sringin.
„ 2. Larkang.
„ 3. Garbah.
„ 4. Tenggala.
„ 5. Pedang abir.

Cbs. 6. Pedang Sebet.
„ 7. Djambija.
„ 8. Jachtmes.
„ 9. Belati.
„ 10. Dolkmes.

¹⁾ Inzending ontvangen tijdens de tentoonstelling en derhalve niet in het oorspronkelijke programma opgenomen.

MEDEDEELING

Den leden van het Java-Instituut wordt hierbij beleefd medegedeeld, dat de terugontvangen onbetaalde contributie over het 1e halfjaar 1938 begin Juni a.s. opnieuw zullen worden verzonden.

De Secretaris-Penningmeester.

CORRIGENDA

De auteur van het artikel : Pamidjahan en zijn heiligdommen, heet ten rechte Mohammed Kosasih. Enkele voor het verband storende drukfouten :

P. 121, 1ste kol., 20ste regel v. b. te lezen: idin i. pl. v. indin.

P. 128, „ „ 7de „ „ „ „ „ : Nji mas i. pl. v. Nji man.

P. 139, 2de „ 1ste „ v. o. „ „ : ngèpal i. pl. v. ngèpat.

Wij verwijzen naar het inlegvel van de Commissie voor de Volkslectuur inzake de uitgave van Dr. Pigeaud's Javaansche Volksvertooningen waarin vermeld staat, dat de leden van het Java-Instituut een zeer belangrijke reductieprijs wordt verleend. Bestellingen kunnen rechtstreeks bij de Commissie voor den Volkslectuur alsmede bij het Secretariaat van het Java-Instituut gedaan worden.

GESCHIEDKUNDIGE AANTEKENINGEN OMTRENT DE RESIDENTIE MADIOEN.

DOOR

Dr. L. ADAM

Resident van Madioen.

V. HET TIJDVAK VAN DE MOHAMMEDAANSCH E RIJKE N VAN DE DEMAKSCHE OVERHEERSCHING TOT DE „PALIHAN” (± 1518 TOT 1755). ¹⁾

§ 1. Inleiding.

Voor de gegevens uit het tijdvak der Mohammedaansche rijken Demak, Padjang en Mataram zijn wij hoofdzakelijk aangewezen op legenden en overleveringen, die zich concentreeren op landstreken die toen al zeer waarschijnlijk ressorten van Regenten (Boepati's of Toemenggoeng's) moeten geweest zijn. Deze zijn: Madioen, Tjaroeban, Pânârâgâ (ook wel Prânârâgâ geheeten), Magetan (of ook wel: Kamagetan) en in het noorden: Djâgârâgâ.

Nu moet men van de hoeveelheid kennis die wij uit verschillende bronnen hebben geput niet veel verwachtingen koesteren. In de eerste plaats is het niet mogen gelukken alle bronnen aan te boren, ²⁾ en in de tweede plaats is het gevondene — als alle Javaansche geschiedschrijving — een mengsel van fantasie en werkelijkheid, dat zich bepaalt tot een opsomming van namen van enkele zeer vereerde hooge personages waarvan soms ook nog de krijgsbedrijven in de herinnering van enkelen voortleven. Opmerkelijk is, dat van Magetan en ook wel van Djâgârâgâ veel minder bekend is dan van de andere regentschappen; vermoedelijk moet dit

toegeschreven worden aan het feit, dat hier in de 16e, 17e en 18e eeuw telkens wisseling van Regentengeslacht moet geweest zijn.

§ 2. Madioen.

Een belangrijk deel van het huidige regentschap Madioen moet in de 16e eeuw nog een moeras geweest zijn. De verbinding met Kediri zal wel langs de flauwhellende thans (en misschien toen ook) met djati beplante uitloopers van den Wilis geloopt hebben, mogelijk wel langs het eenzaam midden in de bosschen gelegen gehucht Poeser (dat waarschijnlijk een oude vestiging is) via Ketoepoe naar Toengloer (de aan de grensrivier Widas op Kedirisch gebied gelegen desa). In Hindoe-Javaanschen tijd moeten in dit djatiboschgebied, gelijk wij reeds mededeelden ³⁾, tal van vestigingen zijn geweest. En merkwaardig is, dat in deze streek twee legenden van één der wali's (figuren, dus, uit het begin van het Mohammedaansche tijdvak), namelijk de zwervende Soenan Kali Djâgâ, voortleven. Er is aan den zuidelijken oever van de Kali Poeser een bron, Sendangnatah geheeten, die uit een

1) Vervolg van Djâwâ 1938 blz. 97 - 120.

2) Zoo zou zeker in de Vorstenlanden, waar overleveringen meer en beter bewaard worden dan in de Gouvernementslanden, nog heel wat materiaal te vinden zijn geweest. Ook konden uit gebrek aan tijd geen groote babad's geraadpleegd worden.—

3) Djâwâ 1938 blz. 116.

rots ontspringt en door Soenan Kali Djâgâ's stoot van zijn bamboestaf ¹⁾ is ontstaan; de bamboestaf werd een bamboeboschje en het water moet geneeskrachtig zijn en lokt de bevolking, die er met centen offert naar zich toe. Het andere verhaal vertelt, dat de plek dichtbij Poeser waar twee yoni's ²⁾ zijn gevonden, eens de slaapplek van Soenan Kali Djâgâ en zijn echtgenoot was.

Wat weten wij nu van Madioen in de periode van de eerste Mohammedaansche heerschers?

Men vertelt, dat gedurende de Demaksche overheersching (± 1518 tot ± 1550) de tegenwoordige plaats Madioen nog bosch was, het heette toen Wânâredjâ, een naam, die later in den Javaoorlog herhaaldelijk als de hoofdplaats van Madioen wordt genoemd.

De eerste Regent moet zich gevestigd hebben in het zuidelijke deel van de huidige stad, namelijk in Demangan benoorden de kali Tjatoer, dichtbij de samenvloeiing met de de kali Madioen, waar nog een plek aangewezen wordt, die Sitinggil heet, de gebruikelijke naam van het voorste opgehoogde gedeelte van de Vorstenlandsche kraton's.

Vermoedelijk stond hier al een uit den Hindoe-Javaanschen tijd dateerende tjandi of ander gebouw (zie boven Djâwâ 1938 blz. 119).

In 1937 verrichte opgravingen ontblootten fundamenteën van een gebouw waar mogelijk de eerste Regenten verblijf hielden.

Wie deze eerste Regent was? Was het de ascetisch-levende Pangeran Timoer, de jongste zoon van Sultan Trenggânâ van Demak, die zijn zoon als Regent van Madioen zou aangesteld hebben? Er is echter ook een verhaal, dat deze Pangeran Timoer door den Sultan van Padjang benoemd werd ³⁾. Een plaatselijke legende vertelt, dat een zoon

van genoemden Demakschen Sultan de eerste ontginner van Wânâredjâ was. Hij zou de kraton heimelijk ontvlucht zijn en op zijn omzwervingen aan het bosch van Wânâredjâ zijn gekomen, dat hij ontgon. Er is een ander, weinig geloofwaardig verhaal, dat zegt, dat een zekere Goesti Sigit, een jongere broer van een Regent van Poerwâdadi (benoorden Maospati), het bosch Wânâredja ontgon; omdat hij in verzet kwam tegen zijn broer werd zijn hoofdplaats vernietigd, hij vluchtte en werd santri in de desa Tadjî (Goranggareng) alwaar men nog zijn graf, Kedoengsigit geheeten, dat door geen prijai betreden mag worden, aanwijst.

De nieuwe regentshoofdplaats heette hoogstwaarschijnlijk Wânâsari. Soms wordt ook gesproken van Koetâ Mirring, nu nog steeds de naam van een gehucht van de juistgenoemde desa Demangan. Ten noorden daarvan ligt Aloon-aloon en ten noorden daarvan Toemenggoengan, beiden in de desa Djâsènan. Men zegt, dat later de Regenten hier (in Toemenggoengan) hebben gezeteld.

In de vrije desa Koentjèn ten noordwesten van Demangan, waar de graven van vier Regenten van Wânâsari aangewezen worden, ligt een bron, die Sendang Madioen heet en nog steeds door de menschen van Koentjèn wordt schoongemaakt, maar niet als poendèn wordt beschouwd. Mogelijk is deze bron reeds in den Wânâsari-tijd al zoo genoemd en aan haar de naam Madioen te danken. De taalgeleerde Dr. Pigeaud kon ons geen bevredigende oplossing voor de oorspronkelijke beteekenis van deze naam geven. Hij schreef het volgende: „een oude dorpsche uitspraak van de naam schijnt te zijn mBedijen, misschien schuilt er weer een

1) Dit wonderverhaal van de staf van dezen heilige is ook elders op Java bekend, zie Rinkes in Tijdschr. Bat. Genootschap deel 53 (1911) blz. 462 noot 1.

2) Zie boven, Djâwâ 1938 blz. 116.

3) W. Fruin-Mees. Geschiedenis van Java deel II blz. 33.

naam van een boom of plant in" ¹⁾ Dr. Pigeaud meent, dat de allermeeeste plaatsnamen van desa's op Java zijn afgeleid van namen van boomen of planten.

Dr. Rouffaer ²⁾ meent op grond van een mededeeling van Rijckloff Volkertsz van Goens ³⁾, dat in circa 1575, dus aan het einde van de Padjangsche heerschappij, een der 14 provinciën van het rijk, namelijk P o e r (a) b a j a, de oorspronkelijke naam van het landschap Madioen was. Die naam is v. z. v. wij hebben kunnen nagaan, geheel verdwenen. ⁴⁾

Er zijn, zooals boven reeds gezegd is, vier Regenten van Wânāsari op het kerkhof van Koentjèn begraven. Zij droegen allen den naam Mangkoenegârâ. De eerste zou gestorven zijn in Sokâwati (het landschap in het noordoostelijke deel van Soerakarta), de tweede in Pangirikan (?), de derde in Soekāsânâ (?) en de vierde in Pandantojâ (?). Op hetzelfde kerkhof vindt men naast het graf van den eersten Mangkoenegârâ het graf van Kjahi Ageng Groeboeg, die, naar men ons in Koentjèn vertelde uit Banten afkomstig zou zijn en de e m b a n (voogd) van den eersten Regent van Wânāsari was.

De legende vertelt, namelijk, dat de eerste Mangkoenegârâ een zoon was van Panembahan Senâpati, die, zooals wij straks zullen zien, Madioen veroverde, en er dezen nog minderjarigen zoon als Regent benoemde onder voogdij van zijn jongeren broer Raden Djamboe, die later Kjahi Ageng Groeboeg werd genoemd; naar dit verhaal kan deze Kjahi moeilijk iemand uit Banten zijn.

Het is niet zeker, dat de desa K o e n t j è n al in den Demakschen tijd vrij verklaard werd. Naar wij in

oude stukken in het Residentsarchief lazen, moet eerst in 1830 op een vergadering te Magetan alwaar het onderwerp van de vrije desa's door den Regeeringscommissaris voor de overname van de Mântjânegârâ met de Regenten werd besproken, op voorstel van den toenmaligen Regent van Madioen deze kleine desa vrij verklaard zijn.

In den tijd, dat de kaboepaten in Wânāsari was gelegen — zegt de legende — lag midden in een bosch benoorden den regentszetel — thans in het hartje van de stad bewesten de hoofdstraat — de heilige bron S e n d a n g S o e m b e r - o e m i s, (ook Soember Gajam geheeten) die nu nog vereerd wordt. Het was daar, dat de Patih van één der Regenten van Wânāsari, een geneesmiddel voor de kranke Raden Ajoe van zijn Goesti moest zoeken. Het bosch was zeer dicht begroeid en onveilig, zoodat de Regent aan den Patih eenige dienaren meegaf. Na een halven dag met moeite zich een weg door het bosch gebaad te hebben kwam men aan een plek met twee bronnen, een groote en een kleine, met helder water. De groote was vol visschen en schildpadden. Daar trof het gezelschap een ouden man, aan Kjahi Panggang, geheeten. Toen hem verteld was wat het doel van de komst van den Patih was, antwoordde Kjahi Panggang, dat het gezelschap kon terugkeeren en dat 's Regents echtgenoot bij thuiskomst genezen zou zijn. Aldus geschiedde. De bron werd daarna door den Regent en vele anderen bezocht om heil en geluk af te smeken of geloften te vervullen.

Langzamerhand werd het bosch er omheen ontgonnen, ontstond er een welvarende desa, die Kertâhardjâ werd genoemd, de plaats, die later de zetel

¹⁾ De m dient evenals de voorvoeging ng of ing (bijv. Ngawi) om de locatie aan te duiden; locatie is in sommige talen een naamval die antwoordt op de vraag: waar?

²⁾ Zie Adatrechtbundel 34 blz. 280.

³⁾ In zijn "Corte Beschrijvinge van 't Eijland Java" gepubliceerd door Leupe in Bijdragen K.I. deel IV (1856, speciaal blz. 352).

⁴⁾ Zie ook Rouffaer t.a.p. blz. 280 noot.

van den Regent zou worden. De nagedachtenis van Kjai Panggang, die op een goeden dag plotseling verdwenen was, wordt tot op den huidigen dag gevierd met een slametan van pitik panggang (geroosterde kip), en een toempeng rijst, op de bersih desa in de maand Soerå.

Na de Demaksche hegemonie komt de overheersching van het in het zuidwesten der residentie Soerakarta gelegen Padjang ($\pm$ 1550 tot 1586). Mogelijk werd dus toen, gelijk boven medegedeeld werd, Pangeran Timoer Regent van Wånåsari.

Uit dezen tijd zijn ons geen legenden bekend, wel kent men op verscheidene plaatsen, in de geheele residentie, ook in het regentschap Madioen, plaatsen, waar prins en of andere hoogwaardigheidsbekleeders van het hof van Padjang vermoedelijk na den val van het rijk een toevluchtsoord zochten. Zoo zegt het volksverhaal in de desa Kadjang, benoorden Madioen aan de kali Madioen gelegen, dat in een 12 meter lang graf in die desa begraven ligt een zekere Raden Rånggå Widjå, zoon van den Vorst van Padjang. Ook de stichter van deze desa, Kjai Klèwèr, moet uit Padjang afkomstig zijn. Een ander graf van een Padjangschen prins vindt men in Soemberwedi of Berdi, desa Loewårå (onderdistrict Pilangkentjeng, in het noordoosten van het regentschap); deze prins leefde als kluizenaar in het gebergte Atas-angin (Bådjanegårå). ¹⁾ Volgens een ander verhaal zou deze „poetrå Padjang” Raden Ménak Anggroeng geheeten, gevlucht zijn uit zijn land en in eenige desa's van Noord-Tjaroeban (Tapelan, Sénggé en Berdi) hebben gezworven. Zijn graf en omgeving mogen niet door ambtenaren bezocht worden. Er zijn voorbeelden van een

bank-administrateur een boschopzichter en een Regent die het gebod overtraden en gestraft werden.

Hoewel buiten verband met het onderwerp van deze paragraaf, moge toch hier vermeld worden dat de wonderlijke avonturen van Raden Djåká Tingkir—later de Vorst van Padjang—volgens het volksgeloof zich gedeeltelijk hebben afgespeeld in het westelijke deel van Ngawi. Zoo moet, bijvoorbeeld, de desa Banjoebiroe, ten Zuidwesten van Wali-koeken gelegen dezelfde desa zijn waar Djåká Tingkir een zekeren Ki Boejoet en Mas Montja ontmoette. Met dezen Mas Montja vaart hij op een vlot een kali ²⁾ af en komt in de Kedoenrsrengéngé (in de Kali Solo, dicht bij de samenvloeiing met de Sawoer gelegen) ³⁾ waar beiden een gevecht leveren met een leger van krokodillen.

Aan deze Kedoenrsrengéngé, in het Solosch gebied gelegen, wordt jaarlijks door menschen van de Vorstenlanden en uit Poerwådadi (Grobogan) geofferd.

Het rijk van Padjang gaat tenonder en het rijk van Mataram wordt geboren. De in Kotagedé en Kertå zetelende Senåpati, die van 1586-1601 over dit rijk regeerde, trekt al spoedig met zijn leger naar het oosten om de „Brangwètan” te bestrijden. Een desalegende van Lemahbang (Maospati) zegt, dat de Vorst bij Kintjangwètan (op de grens van de regentschappen Madioen en Magetan) het tegen de Madioensche legerscharen moest afleggen en terugkeerde naar de aangrenzende desa waar de grond roodgekleurd werd door het bloed van gewonden en gesneuvelden, vandaar de naam Lemah-(a) bang (roode grond).

Het was Pangeran Timoer, ook wel Panembahan Madioen geheeten, die in verzet kwam tegen Senåpati. De Babad

¹⁾ Zie Knebel in Tijdschr. Bat. Genootsch. deel 48 blz. 529-530.

²⁾ Volgens de Babad Tanah Djawi van Meinsma blz. 68 was deze rivier de Kali Dengkèng in Klatèn.

³⁾ Volgens de Babad Tanah Djawi blz. 69 in de Bengawan Pitjis (Solo-rivier?) gelegen.

Tanah Djawi vertelt, dat het leger van de boepati's van de Brangwètan (Oost-Java) zich in Madioen hadden verzameld, om gezamenlijk den Vorst van Mataram te bestrijden. Deze slaat zijn legerkamp op in de desa Kalidadoeng (die niet meer bestaat) bewesten de Kali Madioen. Hij merkt, dat hij tegenover een overmacht staat en bedenkt een list. Hij zendt zijn schoone Adisârâ (vrouwelijke bediende) naar den Panembahan met de boodschap, dat hij zich wil overgeven. De Panembahan is één en al toeschietelijkheid, zendt de legers van de Brangwètan weg, laat Senâpati binnen de stad trekken, maar deze valt plotseling aan, dringt de kraton binnen. De Panembahan vlucht ¹⁾ en laat zijn schoone dochter Retnâ Doemilah achter en, niettegenstaande zij een magische kris bezit, die haar beveiligen kan, wordt zij zoo door Senâpati verblind, dat zij de kris laat vallen, zich aan hem overgeeft en later zijn vrouw wordt. Haar broer, Mas Lonțang, die getrouwd was met een dochter van den Pangéran van Soerabaja wordt Regent van Djapan. ²⁾

Wie Senâpati als Regent in Madioen aanstelt is niet bekend. Zijn opvolger, Mas Djolang of Panembahan Sedâ Krapjak (1601 - 1613), benoemde, volgens de Babad Tanah Djawi een zoon van zijn broer Pangeran Mangkoeboemi, een zekeren Bagoes Petak tot Boepati van Madioen. ³⁾

Hoe het Madioen ging onder Sultan Agoeng (1613 - 1645) is onbekend. Vermoedelijk zullen vele Madioeners in het leger van dezen Sultan gevochten hebben in den Oosthoek (1614, 1617, 1622, 1639), op Madoera (1624) en zelfs misschien ook wel in de groote legers die in 1628 en 1629 Batavia belegerden.

Ook uit de regeeringsperiode van den

wreeden in Plèrèd zetelenden Amangkoe Rat I (1645 - 1677) is over Madioen noch in legenden noch in de door De Jonge gepubliceerde Compagniesbrieven iets te vinden. Alleen één enkele mededeeling, dat de Vorst een zekere Kjahi Wirâdikârâ tot Toemenggoeng van Madioen benoemde, om hem daarna te vermoorden. ⁴⁾

De opstand van Troenâdjâja maakt een eind aan het bewind van Amangkoe Rat. Uit dezen tijd zijn ons meer gegevens bekend, die in een afzonderlijke paragraaf vermeld zullen worden.

Het is merkwaardig, dat de aaneengesloten reeks van desa's in het noordelijke deel van het regentschap Madioen (en ook in Ngawi) aan de rivieren ligt, die in dit moerassige land de eenige verkeerswegen moeten geweest zijn. Het is niet onmogelijk, dat de desa's aan de Kali Madioen pas uit de tweede helft van de 17e en uit de 18e eeuw dateeren. Eerst later zullen de desa's in de beoosten en bewesten dezer groote rivier gelegen sawahgebieden—het oude rawahgebied—zijn ontstaan. In het zuidelijke deel van het regentschap moeten oudere desa's zijn. Hier zijn dan ook de restanten van een Hindoe-Javaansche beschaving (Zie boven Djâwâ 1938 blz. 113 - 115) gevonden.

§ 3. Tjaroeban tot 1755.-

Omtrent het ontstaan van den naam Tjaroeban (tjaroeban beteekent: mengsel, afgeleid van tjaroeb = gemengd, vermenging, samenvoeging) is onder de bevolking alleen maar bekend, dat de plaats van dien naam (een desa, gehucht of plek Tjaroeban is niet te vinden) destijds gelegenheid gaf aan prija's van de geheele omtrek om hier

¹⁾ Waarheen? In Demak wordt verteld, dat hij naar Wirâsabâ is gevluht (mededeeling van R.A.A. Iskandar Tirtakoesoemâ, Regent van Demak.)

²⁾ Zie Babad Tanah Djawi (uitgave Meinsma, 1903) blz. 185 - 198. Zie ook Veth. Java 2e druk deel II blz. 311.

³⁾ Babad Tanah Djawi (uitg. Meinsma, 1903) blz. 216.—

⁴⁾ De Jonge. Opkomst van het Nederl. gezag, enz. deel VII blz. XCVIII.

samen te komen, teneinde hanengevechten te houden.

Van Altona ¹⁾ meent, dat de uit den Hindoe-Javaanschen tijd dateerende naam van de geheele streek zou beteekenen: „de woonstee der gemengden (van oorsprong)”, waaronder schrijver verstaat: „krijgsgevangenen; lieden, die om het een of ander vergrijp of om politieke redenen de maatschappij waren uitgezet, dan wel zij, die uit niet geoorloofde kastenvermenging waren voortgesproten.” Dezen moesten aan het werk gehouden worden met djati te planten. Of deze hypothese wetenschappelijk verdedigbaar is, kunnen wij niet beoordeelen. Het schijnt ons toe, dat verscheidene desa's van de plaats Tjaroeban en omtrek heel oud moeten zijn.

In de desa Kradjan is een bron in het gehucht Kepoetrèn — een plaats waar vroeger poetri's van Jogjakarta gewoond moeten hebben — waar drie zeer verweerde en misvormde beelden staan en waar de desamenschen van Kradjan elk jaar in Soerå de bersih desa vieren; van namen van tjikal-bakal's (stichters van de desa) weet men niets. Ook van Medjajan, Kajo, Tâmpawidjajan weet men geen namen van stichters. Een uitzondering maakt de desa Pandéan. Deze kleine desa zou gesticht zijn door een zekeren Kjai Demang en zijn vrouw Njai Endah ²⁾, beiden afkomstig uit Mataram. De plek werd Sedoendoeng genoemd. Later kwamen nog twee broers en een zuster van Kjai Demang uit Mataram, namelijk Kjai Wadat ³⁾, Kjai Tråbanjoe en Njai

Wadat ³⁾. Zij breidden met hun vijven de nederzetting uit. Kjai Wadat en Kjai Tråbanjoe waren smeden en oefenden in hun nieuwe vestiging hun beroep uit. Later is daarom de desa Pandéan genoemd. De graven van deze vijf personen bestaan nog. Het huis van Kjai Demang stond op de plaats waar nu de westelijke pasar van Tjaroeban ligt. Niemand durfde er te wonen en toen de grond voor de pasar gekocht werd en geëgaliseerd moest worden, vonden men — naar in de desa verteld wordt — onder het afbreken van de muren en het fundament een steen van wel een halve meter in het vierkant.

De smid was in oude tijden de magiër bij uitnemendheid, de smidse een heilige plaats ⁴⁾. Merkwaardig is, dat in deze desa niemand kleeren mag dragen met *b a n g o t o e l a k* (donkerblauw of zwart geverfd met een witte plek in het midden), evenmin mag er iets groens in de kleeren zijn. ⁵⁾

De bersih desa wordt bij de sendang Setoendoeng, de bron waar de desastichters hun water haalden, gevierd. Men zegt, dat het Setoendoeng afgeleid zou zijn van *t o e n d o e n g* of eigenlijk van *d i - t o e n d o e n g*, verdreven, verjaagd; immers ook Kjai Demang en zijn familie waren verjaagd ⁶⁾.

Het is niet waarschijnlijk, dat degene, die als eerste Regent van Tjaroeban wordt beschouwd een zekere Tjåkråkoesoemå I, ook Toemenggoeng Alap-Alap geheeten, zijn functie uitoefende als dienaar van den Sultan van Demak, zooals men ons vertelde. Wij komen hierop straks terug ⁷⁾.

1) Zie Tectona deel 20 (1927) blz. 11 en 12; zie ook boven Djåwå 1938 blz. 117.

2) Endah = schoon, fraai.

3) Wadat = ongetrouwd blijven.

4) Zie Mr. F. D. E. van Ossenbruggen. Het primitieve denken in Tijdschr. Kon. Inst. van T. L. en V. deel 71 (1916) blz. 241.

5) Ook in de desa Pandéan, die haar naam te danken heeft aan de smeden Hiråsetrå met zijn broers Kjahi Onggårå en Kjahi Mergåsoetå, zoomede de Empoe Goenåleksånå van Genengan (district Gorang-gareng), van de stad Madioen mag geen groen gedragen worden.

6) In het gehucht Madang, desa Ploempoeng (onderdistrict Plaosan, regentschap Magetan) ligt een smid, Kjai Oemjang of ook wel Toendoeng Madioen geheeten, begraven, die niet alleen uit Madioen, maar uit zijn geboorteland Blambangan verdreven werd.

7) Deze Tjåkråkoesoemå zou een zoon zijn van R. Petjattondå II, zoon van R. Petjattondå I, een Adipati van Teroeng, die een kleinzoon van den laatsten Vorst van Madjapahit was. Ook volgens deze geslachtslijst (die natuurlijk niet juist hoeft te zijn) zou onze eerste Regent van Tjaroeban in het tijdperk na de Demaksche hegemonie geleefd moeten hebben.

Na den dood van Tjâkrâkoesoemâ I, wiens graf in het gehucht Watoedoekoen op het kerkhof Alap-Alap (waar de bersih desa van het gehucht Watoedoekoen van Sidâdadi wordt gevierd) nog bestaat en vereerd wordt, zou zijn zoon Tjâkrâkoesoemâ II aan het bewind zijn gekomen. Hij werd genoemd Toemenggoeng Empritgantil, omdat hij een huis bezat, dat slechts op één sâkâ (stijl, paal) steunde ¹⁾; hij is begraven in de kradjan van de voormalige desa Dermâ, nu Darmâredjâ geheeten. Zijn graf wordt niet vereerd.

Volgens de inlichtingen van enkele oudjes uit de desa Sidâdadi moeten de eerste Regenten van Tjaroeban in die desa hebben gezeteld. Men wijst daar in het gehucht Tâgatèn nog de plaats aan, waar de kaboepatèn gestaan heeft, namelijk op de plaats waar nu het huis van den bekel staat; merkwaardig is, dat zij het front naar het westen gehad moet hebben. Er heeft echter in de vroegere desa Kaoeman (met Tâgatèn vereenigd tot de desa Sidâdadi) een andere kaboepatèn gestaan met het front naar het zuiden. Men wijst er ook nog op een klein heuveltje de neuten van de oude moskee (bewesten de aloon-aloon) waar nu de bersih desa van Kaoeman wordt gevierd. Ten zuiden van Tâgatèn lag de Kepatihan, waarvan de herinnering nog voortleeft in de naam van de vroegere desa Kepatihan, die samengevoegd is met de desa Dermâ.

Na dezen Regent wordt dan als opvolger genoemd een zekere R. T. Nâtâsari waarvan wij meer weten. Deze was volgens de Soedjarah Mataoen een zoon van den Regent van Djipang, een zekeren R. T. Poerwâwidjâjâ, die weer een zoon was van Adipati Ariâ Mataoen Soerânagârâ, Boepati Wedânâ van Djipang, die als moeder had een bijvrouw van Pangéran Poeger, den lateren Pakoe

Boewânâ I (1705 - 1719), hij was dus een Vorstenkind.

Aan dezen R. T. Nâtâsari is het te danken, dat de bezuiden Sidâdadi gelegen desa Koentjèn een perdikandes is geworden. Men vertelt daar, dat hij in zijn jonge jaren aan het Kartasoerasche hof van zijn overgrootvader Pakoeboewânâ I een trouwe abdidalem was en voor zijn trouw beloond werd met het ambt van Regent van Tjaroeban. Hij moet aan het hof overleden zijn en op kosten van den Vorst naar Koentjèn overgebracht zijn, om daar begraven te worden. Zijn graf en de graven zijner nazaten zouden door de desalieden onderhouden worden met vrijstelling van de diensten ten behoeve van Vorst en Rijk; nog is Koentjèn in het district Tjaroeban een vrije desa.

De piagem waarbij de desa vrij verklaard werd bestaat nog en dateert van het Javaansche jaar Wawoe 1627. In de tabellen van het artikel Tijdsrekening in deel V van de Encyclopaedie van Ned. Indië (1927) blz. 74 is het Javaansch Mohammedaansch jaar 1627 gelijk aan het jaar Alip van de Windoe, en 1703 van de Christelijke jaartelling Wawoe stemt overeen met het Javaansch Mohammedaansch jaar 1625, d.i. het jaar 1701 van de Christelijke jaartelling.

In 1701 zoowel als in 1703 regeerde in Kartasoera nog Mangkoerat II (1677-1703). Er is ook een jaar Wawoe in 1633 (M.J. jaartelling) gelijk aan 1709 (Chr. jaartelling), dat valt in de regeeringsperiode van Pakoe Boewânâ I (1705-1719).

In allen gevalle blijkt hieruit, dat het onmogelijk is, dat R. T. Nâtâsari's voorgangers in de Demakschen tijd hebben geregeerd.

De volgende Regent van Tjaroeban R. T. Wignjâsoebrâtâ, zoon van zijn voorganger moet de kaboepatèn overgebracht hebben naar Tjaroeban en wel

1) De empritgantil is een klein vogeltje met een kromme bek, die aan de bloemen hangt om er de honig uit te halen; anggantil beteekent, volgens

Gericke en Roorda: „als maar aan een steeltje vastzitten of hangen, b.v. van een balk, die bijna doorgezaagd is”.

naar het tegenwoordige gehucht Tâmpâwidjajan, vroeger een zelfstandige desa, later vereenigd met Kajo tot de desa Bangoensari. De plaats waar de kaboepaten gestaan heeft kan nog precies aangewezen worden.

De volgende Regent van Tjaroeban is vermoedelijk geweest R. T. Djajèngrânâ. Deze moet een zoon zijn geweest van een Regent van denzelfden naam van Pedanten in Pânârâgâ; hem zullen wij straks nog in ander verband onder Pânârâgâ vermelden. R. T. Djajèngrânâ II was gehuwd met een dochter van den uit Madioen verdreven Regent Pangeran Mangkoedipoerâ. Wij zijn nu intusschen al het befaamde jaar 1755 gepasseerd, in het volgende hoofdstuk komt dus deze verdreven Regent weer ter sprake.

Uit de eerste helft van de 18e eeuw zijn nog herinneringen bij de bevolking van de desa's Kajo en Kradjan; men vertelt hier, dat de bekende Mas Garendi, ook Soenan Koening geheeten die in 1742 slechts voor korten tijd tot Soenan werd verheven, op zijn strooptochten eenigen tijd te Tjaroeban vertoefde.

In Tjaroeban en omgeving wemelt het nog van afstammelingen der aldaar geregeerd hebbende Regenten. Ook in het onderdistrict Pilangkentjeng (benoorden Tjaroeban) gelegen gehucht Tlagan en in de geheele desa Kenângaredjâ waartoe dit gehucht (vroeger een zelfstandige desa) behoort vindt men de nakomelingen van een vertakking van het boven reeds vermelde geslacht der Mataoen's. De meisjes van Kenângaredjâ zijn befaamd om hun mooie huidskleur en hun bijzondere verschijning en manieren; zij hebben de naam van zeer amoureuus te zijn! Merkwaardig is, dat de jeugd van dit dorp zoo bijzonder leergierig blijkt te zijn en na volks- en vervolgschool afgeloopen te hebben, naar

Soerabaja en elders trekt, om daar werk te zoeken. De man aan wien Kenângaredjâ dit alles te danken heeft, moet, naar men daar vertelt, zijn een zekere R. Kertâdirdja, die volgens de Soedjarah Mataoen een achterkleinzoon zou zijn van den Boepati Wedânâ te Djipang Adipati Arjâ Matahoen Soerânegârâ. Maar het is ook mogelijk, dat zijn broers (allen zoons van een Raden Toemenggoeng Nâtâpoerâ) waarvan er verscheidene in deze streek (vooral in desa Gandoel) moeten hebben gewoond, eveneens aan dit nageslacht hebben meegewerkt. Het verhaal gaat, dat uit den eersten palang (desahoofd, dat tevens hoofd is over andere desahoofden) van Tlagan een geslacht van sterke groote menschen is voortgesproten. Eén der afstammelingen, de huidige Patih van Pânârâgâ, Mas Poerwâdinâtâ, die inderdaad een forsche gestalte heeft, deed ons het verhaal, dat zijn stamvader, de mantri anom R. Kaiman in den tijd van den eersten in Tjaroeban zetelenden Regent Wignjâsoebrâtâ, zich had onderscheiden door een opstandeling R. Danoekoesoemâ van Moenèng (desa op den weg van Tjaroeban naar Ngawi) tot onderwerping te brengen. Hij werd beloond met het ambt van palang in het toen zeer onveilige en onrustige Tlagan. Zijn dochter trouwde met een nakomeling uit het geslacht Mataoen.

§ 4. Beṭârâ Katong, de groote man van Pânârâgâ.

De vrije desa Setânâ, gelegen in de vroegere hoofdplaats van het land Pânârâgâ, ten noordoosten van de huidige hoofdplaats, herinnert ons aan den roem van den grooten Beṭârâ Katong. Zijn graf ligt op het kerkhof in genoemde desa, maar mag door geen ambtenaar betreden worden. Van zijn komst te Pânârâgâ, van zijn strijd met den Kjai Demang Koetoe en

van zijn overwinning op dezen tegenstander zijn vele verhalen in omloop; enkelen zijn geheel of gedeeltelijk gepubliceerd ¹⁾, enkelen zijn verzameld door R. A. A. Sam, thans Regent van Malang, tevoren, Regent van Pânârâgâ, die tal van andere Pânârâgâsche legenden in verhalen heeft vastgelegd, maar helaas! niet tot publicatie overging.

Betârâ Katong moet ongeveer geleefd hebben in den tijd van de ondergang van Madjapahit en van de opkomst van Demak, dus het einde van de 15e of het begin van de 16e eeuw. Hij zou een zoon geweest zijn van den Madjapahitschen Vorst Brawidjaja V; hij heette in zijn jeugd Lemboe Kenângâ.

Over het doel van zijn komst in Pânârâgâ alwaar een Demang — zetelende in Koetoe ²⁾ en ondergeschikt aan een in Gelang (zie boven Djâwâ 1938 blz. 113 - 116; zie ook blz. 112) resideerenden vorst (vazal) — het bewind voerde zijn verschillende verhalen in omloop. Het eene zegt, dat hij op last van zijn ouderen halfbroer Raden Patah, dus ook een zoon van Brawidjaja V, eerst Regent, later de eerste onafhankelijke Mohammedaansche Vorst van Demak ³⁾, den Demang van Koetoe tot het Mohammedanisme moest bekeeren. Een ander verhaal vertelt, dat Brawidjaja V zijn zoon opdroeg, om den Demang, die weigerde naar Madjapahit te komen, gevangen te nemen. In het tweede verhaal zou onze held dus nog niet, en in het eerste verhaal reeds tot den Islam zijn overgegaan.

De Kjai Demang van Koetoe beschikte over enorme magische krachten, hij on-

derwees zijn ilmoe's (o. a. die van de onkwestbaarheid) aan leerlingen, die in twee klassen werden ingedeeld: de knapen (djatil, gemblak) en de volwassen mannen (warok). ⁴⁾

De kleeding van de warok's was zwart, zij droegen een lange broek (soewal of katok djlog), die soms zeer wijde pijpen had (soewal of katok kombor of gémbor), soms ook franjes aan den onderkant had (soewal of katok gémbjong), de broekband was zoo lang, dat de uiteinden tot op den grond kwamen, de zwarte hoofddoek (iket gibas) was bijzonder lang en op eigenaardige manier om het hoofd gedaan, de beide punten waren lang en roodgekleurd, de buis was een zwarte beskap (nauwsluitend, kort buis met hooge dichte kraag en lange mouwen) met groote knopen; verder droegen zij altijd een knuppel bij zich. De djatil's droegen een kort nauw broekje, een hoofddoek gadoeng mlati en een zwart buis (sikepan) ⁵⁾.

De gemblak of gemblakan (djatil of djatilan) was een aardig-uitziende, meestal als meisje verkleede dansjongen, die onder leiding van een warok, een zeer opzichtig-gekleede, fors gebouwde man rondtrok en dansvertooningen gaf. In zijn pas verschenen groot werk „Javaansche volksvertoningen" (blz. 300 tot 305) geeft Dr. Th. Pigeaud een uitvoerige, voornamelijk aan de Serat Tjabolang ontleende beschrijving van dezen echt-Pânârâgâschen jongensdans. Wij komen straks op dit onderwerp terug.

1) Babad Pânârâgâ door Djoemhoeri in Kadjawèn 1935 blz. 742-744; dan Babad Pânârâgâ door Moe-gijati in Panjekar Semangat in no's 6 t/m 10 van October en November 1936; verder Hardjosoemartâ over Warok lan Gemblak in Poesâkâ Djawi I blz. 131 e.v. en ten slotte: Papalining pâra linangkoeng in Kedjawèn 1936 blz. 693.

2) Gehucht van de desa Singâsarèn dicht bij de oude hoofdstad of de desa van dien naam in het onderdistrict Djetis.

3) Dit feit en zijn afstamming van het Madjapahitsche Vorstenhuis staat historisch niet vast. Zie

Dr. Hoesein Djajadiningrat. Critische beschouwing van de Sadjarah Banten blz. 240 - 246; Fruin-Mees Geschiedenis van Java II, blz. 10; Rouffaer in Bijdragen K. I. deel 50 blz. 122 e.v.

4) Een ander verhaal zegt, dat niet de Demang van Koetoe, maar Betârâ Katong de bovenbedoelde ilmoe's liet onderwijzen. Zie Poesâkâ Djawi I blz. 131 e.v.

5) Gedeeltelijk ontleend aan de verzameling van verhalen van R. A. A. Sam aangevuld door mededeelingen van R. T. Soetiknâ, tegenwoordige Regent van Pânârâgâ.

Tal van desa- en plaatsnamen herinneren — althans volgens de overlevering — aan den tocht van Raden Katong naar Pânârâgâ en zijn strijd met genoemden Demang. Deze met magische krachten begiftigde was niet gemakkelijk te dooden. Op den Goenoeng Djimat wist hij plotseling in den grond te verdwijnen en op een nabijzijnden heuvel weer te voorschijn te komen, doch toen men op het punt stond hem daar te dooden, verdween hij wederom. Toen na drie dagen wachten er een lijklucht uit den grond opsteeg wisten zijn belagers, dat hij dood was; vandaar, dat de berg nu nog Goenoeng Batjin (batjin is eigenlijk de stank van verrot vleesch) heet. Mogelijk zou de strijd nog feller geweest zijn als de Demang nog de beschikking had gehad over zijn kris Kjai Djabardas, die hem door een vrouwelijke bediende werd ontfutseld.

Na de overwinning op Kjai Demang Koetoe wordt Bețârâ Katong als hoofd van het veroverde land aangesteld. Uit zijn afkomst, zijn naam (Katong beteekent vorst) en uit de hooge titels, die de overlevering aan zijn opvolgers geeft (Panembahan Agoeng Pangeran Dodol, Pangeran Sidâkarjâ, Pangeran Sepoeh, Pangeran Adipati Anom) zou men moeten afleiden, dat hij in zijn nieuwe land een zeer zelfstandige positie innam.

Zijn eerste Patih zou zijn de man, die hem op al zijn tochten gevolgd hadt, Kjai Pakis Adji. Bekender is de goeroe, later de pengoeloe van Bețârâ Katong, Kjai Ageng Mirah. Deze zou een zoon zijn van Kjai Ageng Gribik, ook wel Kjai Bratjak ngilâ geheeten van Malang, die getrouwd was met een dochter van Soenan Giri. Zijn

grootvader was Adipati van Djombang (Peterongan). In één der lezingen van het Bețara-Katongverhaal zou Bețara Katong in zijn strijd tegen den Demang van Koetoe hem om hulp gevraagd hebben. Hij stelde — nadat Bețârâ Katong tot den Islam was overgegaan — een leger van zijn leerlingen ter beschikking van zijn hoogen bekeerling. Waarschijnlijk is hij dus de eerste verspreider van de Islam in Pânârâgâ geweest. De desa Mirah waar hij woonde is thans een gehucht van denzelfden naam van de desa Nambangredjâ. Hij is de stamvader van een bekend geslacht van Regenten en van de eerste kjai's (hoofden) der vrije desa's Tegalsari (Pânârâgâ) en Bandjarsari (Madioen). Een andere vrome Mohammedaan, vriend van Kjai Ageng Mirah uit dien tijd was Kjai Ageng Golan, wonende in Golan een thans nog bestaande desa; ook in zijn nageslacht zijn er, die Regent geworden zijn en één, die het eerste hoofd van de vrije desa Sèwoelan was.

Een huwelijk tusschen leden van het geslacht-Golan (en ook van de inwoners van het gehucht Golan) en die van het geslacht-Mirah (en de inwoners van het gehucht Mirah) is taboe; het verbod schijnt zich ook nog uit te strekken tot leden van het geslacht Bețara Katong.

De oorzaak is, naar de overlevering vertelt, dat een huwelijk tusschen den zoon van Kjai Ageng Golan en de beeldschoone dochter van Kjai Ageng Mirah, Dèwi Kentjânâ Woengoe geheeten, mislukte, omdat K. A. Golan zijn vriend K. A. Mirah bedroog met de sasrahân¹⁾. Een ander verhaal vertelt, dat een pleegzoon of adoptief zoon²⁾ van Bețârâ Katong, Bagoes Lantjoer geheeten in K. A. Mirah's pesantren verbleef,

1) Geschenken-tevens feestmiddelen-van de bruidsgomsouders aan de bruidsouders. Een dergelijk verhaal is ook bekend in het regentschap Magetan, namelijk in de desa's Ngoenoet en Toeloeng. Ook hier is bedrog met een sasrahan oorzaak van een nog bestaand huwelijksverbod.

2) Deze zou eigenlijk een zoon zijn van een vrouw van den Demang Koetoe. Deze vrouw moet in de desa Kertâsari in een heel lang graf begraven zijn, dat verwaarloosd moet worden; indien het schoon gemaakt werd, zouden vele meisjes in de desa den verkeerden weg op gaan! (verzameling verhalen van R. A. A. Sam).

op zekeren dag één zijner weggelopen vechthanen achtervolgende toevallig het vertrek van de schoone Dèwi Kentjânâ Woengoe binnenrende, haar ziende onmiddellijk hartstochtelijk op haar verliefd werd. Het huwelijk, waartoe Beṭârâ Katong met tegenzin toestemming gaf, was noodlottig, enkele uren na de huwelijks-sluiting overleden beiden op het huwelijksbed. Bij het gehucht Mirah vindt men hun beider graven, een derde steen is het graf van . . . den haan, de oorzaak van alle ellende! Een derde verhaal vertelt, dat Bagoes Lantjoer Dèwi Kentjânâ Woengoe heimelijk verleidde, en dat Beṭârâ Katong beiden liet dooden. ¹⁾

Van regeeringsdaden van Beṭârâ Katong is ons uit volksverhalen of legenden niets bekend geraakt. Evenmin zijn er verhalen in omloop over zijn eerste opvolgers. Zijn zoon schijnt Panembahan Agoeng geheeten te hebben. Naar R. A. A. Sam mededeelt, moet deze Panembahan een dichter van een pepali (gedicht met zedelessen), Panitibâjâ geheeten, zijn geweest. De stamboomen van het nu levend nageslacht (o. a. den in December 1937 afgetreden Regent van Magetan) loopten nog al uiteen, maar het schijnt wel vast te staan, dat eeuwenlang (misschien wel tot 1837) dit geslacht in Pânârâgâ heeft geregeerd. In de periode van de opstand van Mangkoeboemi en Said (het midden van de

18e eeuw) zullen wij weer een nakomeling van Beṭârâ Katong tegenkomen: Raden Adipati Soerâdiningrat.

Een dochter van Beṭârâ Katong moet, volgens de Serat Kândâ, uitgehuwd zijn aan Ki Pandan Arang, meer bekend onder den naam van Soenan Tembajat. Volgens dit verhaal zou onze Pânârâgâsche held naar Tembajat getrokken zijn, om daar door den heilige bekeerd te worden tot den Islam. ²⁾ Weer een andere legende vertelt, dat eigenlijk de zoon van Ki Pandan Arang (Soenan Tembajat), Pangeran Djiwâ, met de dochter van Beṭârâ Katong, zijn eigen nicht (nièce), huwde. ³⁾

Een kleinzoon van Beṭârâ Katong, een zekere Kjai Minhat stichtte de desa Wadoek in het onderdistrict Takeran (regentschap Magetan). Hij ontgon het bosch Bètjèkan samen met een anderen nakomeling van Beṭârâ Katong, Kjai Rabidin, die een echte warok was, hij was groot, had een dikke buik, droeg een half witte, half roode tjindé-broek. Hij werd om een of andere reden opgepakt en voor den toenmaligen Regent van Madioen, die, volgens het desaverhaal, Kangdjeng Bagoes ⁴⁾ heette, geroepen, en toen weer vrijgelaten.

De naam Pânârâgâ zou ook aan Beṭârâ Katong te danken zijn; deze zou afgeleid zijn van pan en râgâ.

Deze woorden houden verband met

¹⁾ Het in Kadjawèn 1936 blz. 693-695 en 710, 711 gepubliceerde verhaal: Papalining pâra linangkoeng luidt weer wat anders.

²⁾ Zie voor dit merkwaardige verhaal waarin gemeld wordt, dat B. K. zich eerst afzondert in het gebergte Pendjor, dan behoefte gevoelend aan overgang tot den Islam een lichtglans in N. W. richting volgt, in Djoe-rang Soeroe een gewezen adjar Nâjâgati tegenkomt, die hem bij Soenan Tembajat brengt, Dr. D. A. Rinkes in Tijdschr. Bat. Genootschap deel 53 (1911) blz. 474-477.

In Gijânâ, in Wânâgiri dicht aan de Pânârâgâsche grens is het graf van Kjai Goenoengsari, schoonzoon van Soenan Tembajat, die de Islam verbreidde en op den berg Gijânâ grond ontgon en zich daar vestigde; zijn vestiging zou later door Beṭârâ Katong tot een vrijstift verklaard zijn Mededeeling van R. M. T. Hardjâwiratmâ Regent van Wânâgiri.

³⁾ Dr. Rinkes t. a. p. blz. 455. In de ons bekende legenden van Madioen komt de naam van Soenan Tembajat drie keer voor: eens in het verhaal van den Goesti van Kalak (ten Zuiden van Poenoeng in het Duizendgebergte), die verleid door de schoonheid van een dochter van S. T., haar huwt, zijn eigen vrouw maar ook zijn godsdienst ontrouw wordt en tot de Islam overgaat (zie boven Djâwâ 1938 blz. 106). Het tweede verhaal betreft Embah Pantjer een heilige in Panggoel, die een kluizenaarsleven op den G. Pegat leidde en van de visscherij leefde en de bevolking leerde visschen en herhaaldelijk door Ratoe Lârâ Ki-doel werd opgeroepen, hij was afkomstig uit Tembajat. Een derde verhaal houdt verband met de Magetan-sche geschiedenis, die wij in § 6 zullen bespreken.

⁴⁾ Vgl. boven blz. 5 b de in de Babad Tanah Djawi vermelde door Panembahan Sedâ Krapjak tot Regent van Madioen benoemde zoon van zijn broer: Bagoes Petak.

het heilig streven (ngepanaken rāgā ¹⁾ van een kluizenaar, dien Baṭarā Katong op één zijner tochten naar Pānārāgā ontmoette. Dat deze naamsafleiding al heel ver gezocht is, behoeft niet aangetoond te worden. Dr. Pigeaud schrijft ons over den naam Pānārāgā of Prānārāgā: „Ik acht 't vrij zeker, dat men de naam mag stellen naast Djagaraga, de oude naam van de streek ten noorden van de Lawoe. Als verklaring zou ik willen voorstellen, raga gelijk te stellen met rawa, moeras en pana met bana, landschap. Taalkundig is daar weinig bezwaar tegen. Panaraga zou dan gelijkwaardig zijn met het bekende banarawa. Het is bekend, dat de vlakte van Madioen vroeger één groot moeras vormde. Djagaraga is dan misschien te verstaan als grens van het moeras. Prānārāgā zou dan een latere geleerde verfraaiing wezen. ²⁾

Het mysterie van de oorsprong van het Pānārāgāsche volkje is, nog niet ontsluit. Zijn type en karakter verschillen van de bewoners van aangrenzende regentschappen, hoewel het toch niet geïsoleerd geleefd heeft. De Pānārāgāërs zijn meer zelfstandig, meer zelfbewust, maar ook ruwer, brutaler, overmoediger, driftiger en meer trekklustig dan de gewone Javanen van Midden-Java. Zij hebben eenigszins den aard van den Madoerees, zij staan gauw klaar om het mes te trekken en hun wraak met „batjokken” te koelen. De criminaliteit was in Pānārāgā al vanouds bijzonder groot; men zegt, dat de vele steenen omheiningen om de erven en de vele sawah's op de erven (sawah tjakarān) nog overblijfselen zijn uit den

onveiligen tijd van rooverijen en diefstallen. En dan is er nog het volkskwaad van de pederastie, die wellicht door de aanwezigheid van pesantrèn's, kindertuigelingen en de gemblakan-vertooningen is ontstaan ³⁾.

Naast de uit politieele en zedelijke overwegingen afgeschafte gemblakan-dansen, was de réjog — een gezelschap bestaande uit den barongan met zijn tijger-mom, den tegenstander van den barongan en vier paarddansers — ook een door Pānārāgāërs veel beoefende volksvertooning ⁴⁾, hoewel zij ook elders in de residentie Madioen nog veel gezien wordt. Trouwens, hoewel niet in, maar wel buiten de residentie Madioen kwamen oudtijds ook jongensdansen in verschillende streken van Java voor ⁵⁾. Naar Dr. Pigeaud's veronderstelling moeten zij „te beschouwen zijn als overblijfselen van religieuze gebruiken en sakrale vertoningen in zeer oude tijd met wijding of voorbereiding daartoe verband houdende” ⁶⁾. Ook de réjog vertoont allerlei merkwaardige verschijnselen, die naar een grijze oudheid terugwijzen ⁷⁾.

Wat kan nu de verklaring zijn van dit eigendommelijk karakter van de Pānārāgāërs? De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat in den tijd van Baṭarā Katong zich velen uit zijn leger (uit Demak of uit de buurten van Madjapahit) ⁸⁾ in Pānārāgā vestigden en er dus een nieuwe volksplanting vormden, die zich later met de oorspronkelijke bevolking vermengde. Maar meer dan een hypothese is dit niet! Andere hypothesen, die het Pānārāgāsche karakter willen verklaren door te veronderstellen,

1) Vermoedelijk wordt hiermee bedoeld, dat men door voortdurend zijn aandacht op één punt te vestigen (mapan) het lichamelijke (rāgā = lichaam), het aardsche kan vergeten en in de Godheid kan opgaan.

2) Dr. Pigeaud schrijft ter waarschuwing hierbij nog: „het etymologiseeren van plaatsnamen is een van de hachelijkste zaken, die men ondernemen kan op taalkundig gebied”. Hij biedt zijn veronderstellingen dan ook onder zeer groot voorbehoud aan.

3) Zie Dr. Pigeaud, Javaanse volksvertoningen blz. 302.

4) Zie voor de beschrijving, Dr. Th. Pigeaud, t. a. p. blz. 185 - 193.

5) Zie Pigeaud blz. 274, 299, 300, 305, 307, 309 e.v., 327 e.v., 332 e.v.

6) T. a. p. blz. 469 - 470.

7) Zie de interessante beschouwingen van Dr. Pigeaud t. a. p. 415 e.v.

8) Er is een verhaal, dat vertelt, dat Baṭarā Katong soldaten uit Sampang meebracht.

dat men hier te doen heeft met afstammelingen van bannelingen of van krijgslieden, die vaak ver van huis moesten vechten, lijken ons weinig aannemelijk.

In allen gevalle heeft dit volk de oude gewoonten en gebruiken heel lang vastgehouden.

Hoe het Pânârâgâ ging onder de Sultans van Demak en Padjang weten wij niet. De stichter van het Mataramsche rijk, Senâpati (1586 - 1601), heeft Pânârâgâ met Madioen veroverd, mogelijk heeft hij het Regentengeslacht van Bețârâ Katong op den Pânârâgâschen Regentszetel gehandhaafd. Volgens de Babad Tanah Djawi ¹⁾ echter, stelde de opvolger van Senâpati, Mas Djolang of Panembahan Sédâ Krapjak (1601 - 1613) in Pânârâgâ als boepati aan zijn broer, P a n g e r a n Djârâgâ, die vier boepati's onder zich had Pangéran Rânggâ, Pandji Wiraboemi, Malangsoemirang en Nâjâhitâ. Deze Pangeran kwam in opstand tegen zijn eigen broer zoodat de Vorst genoodzaakt was een leger onder leiding van zijn zoon, Pangéran Pringgalâjâ, naar Pânârâgâ te zenden. De weerspannige Djârâgâ geeft zich dan over en wordt naar de „Masdjid Watoe” d.i. Noesakembangan verbannen. Als opvolger stelt de Vorst Pangéran Rânggâ aan. Misschien is dit Pangéran Rânggâwarsitâ, een nakomeling van Bețârâ Katong.

Onder het bewind van Soetan Agoeng (1613-1645) zullen wel ook de menschen van Pânârâgâ, evenals de Madioeners, Tjarobanners e.a., onder de legerscharen van den Vorst in oost en west gevochten en hun leven gelaten hebben.

De latere gebeurtenissen in Pânârâgâ komen in andere paragrafen ter sprake.

§ 5. Djâgârâgâ

De landstreek in het noordwesten van de residentie heette Djâgârâgâ naar het plaatsje, dat nu een onderdistrictshoofdplaats is en waarvan wij veronderstelden, dat het in Hindoe-Javaanschen tijd een belangrijk centrum geweest zou kunnen zijn. ²⁾ Men weet niet eens waar hier de kaboepaten bestaan heeft, mogelijk op het vroegere kawedananerf, nu het erf van Karjâ-sentânâ, mogelijk ook in de desa Broeboeh op het magisch-gevaarlijke, ongelukaanbrengende erf waar twee „oempak's” staan, die eens de neuten van de kaboepaten zouden zijn geweest. De laatste Regent, die hier zou gezeteld hebben, was een zekere Raden Toemenggoeng Gembol Kertânagârâ. Hij zou de zoon zijn van Pangéran Pekik ³⁾ en een selir, maar later tot pleegvader gekregen hebben: Kjahi Ageng Waroeng Wirâsari in Grobogan. Later werd deze jonge man door Amangkoerat I (1645 - 1677), die met een dochter van Pangéran Pekik getrouwd was, tot Regent van Djâgârâgâ benoemd. ⁴⁾ Er moet met dezen R. T. Gembol Kertânagârâ iets gebeurd zijn, dat de oorzaak is, dat het door hem bewoonde kaboepaten-erf niet door ambtenaren betreden mag worden. Is hij wellicht op last van Amangkoeerat ook vermoord? Zijn graf ligt op den heuvel Djabalkadas in het gehucht Waroe, desa Tawangredjâ ⁵⁾ in het onderdistrict Siné, district Ngrambé. Dit gehucht Waroe moet vroeger een vrije desa van Jogjakarta geweest zijn, de bevolking, moest toen de „poenden Tjem-pâ” zooals het graf heet, onderhouden. Men weet er nog te vertellen, dat het laatste desahoofd — die den titel van n a i b droeg — een zekere Noerdijah

1) Bladz. 213 - 215 (uitgave Meinsma).

2) Djâwâ 1938 blz. 120

3) De Regent van Soerabaja, die in 1659 met zijn vrouw, kinderen en kleinkinderen door den wreeden Amangkoerat I werd vermoord. Zie Veth II (2e druk) blz. 15.

4) Deze gegevens zijn mij medegedeeld door R. Sosrâdiprâdjâ, gepensioeneerd Patih van Pânârâgâ, een der nakomelingen van R. T. Gembol Kertânagârâ.

5) Zie boven Djâwâ 1938 blz. 102, zie ook noot 2.

was. Nog steeds wordt, gelijk wij reeds boven (Djâwâ 1938 blz. 102) mededeelden elke woekoe Woekir bij dit graf van Kjahi Ageng Tjempâ, zooals men de bovenbedoelde Regent in deze streek noemt, een slametan „panggang boetjoe” ¹⁾ gehouden. De naam Tjempâ zou ontleend zijn aan Soenan Ngampèl (voorvader van Pangeran Pekik), die uit Tjampa (Achter-Indie) afkomstig was.

Had deze vrije desa haar ontstaan te danken aan het feit dat hier een familielid van Amangkoerat I begraven lag? En welke redenen mogen er geweest zijn, om na de splitsing van de rijken in 1755 deze desa in het regentschap Djâgârâgâ, dat bij Soerakarta werd ingedeeld, te voegen bij Jogjakarta? En waarom werd deze desa bij de overname van de Mântjânegârâ in 1830 door het Gouvernement niet vrij verklaard? Het zijn vragen waarop wij het antwoord schuldig moeten blijven.

In de buurt van Djâgârâgâ heet het, dat het onheil veroorzakend erf een „pesanggrahan” van Rânggâ Soetiknâ ²⁾ moet geweest zijn, die begraven zouliggen in de pesaréan Argâlangoe in de desa Djâgârâgâ. Meer weet men van deze figuur niet te vertellen.

Indien inderdaad R. T. Gembol Kertânagârâ de laatste boepati van Djâgârâgâ moet geweest zijn, dan zal mogelijk in het midden van de 17e eeuw de regentszetel overgebracht zijn naar Gendingan, dat dicht aan de kali Solo ligt; in de desa Gendingan even benoorden den grooten weg naar Solo kan men nog de plaats aanwijzen waar deze kaboepaten gestaan heeft; op het erf staan een sawo- en een soja-boom waar nog geofferd wordt. Het is ook mogelijk, dat in Djâgârâgâ langen tijd een

ambtenaar van lageren rang het bestuur voerde.

Er is, namelijk een mededeeling van Valentijn ³⁾, die wel uit de tweede helft van de 17e eeuw zal dateeren, dat de plaats Djâgârâgâ dicht aan een rivier (welke is niet duidelijk) ligt, 6000 gezinnen telt, de standplaats van een Toemenggoeng is, maar dat het regentschap bestuurd werd door „Demang Complong”. Misschien was er toen juist een regentsvacature (k o m p l a n g = vacant, onvervuld), zoodat een demang moest waarnemen.

Verder vertelt Valentijn ³⁾, dat twee mijlen bewesten de hoofdplaats van Djâgârâgâ „het stedeken Tambicbaja” met 1500 gezinnen ligt, dat „in oude tijden” een zetel van een „Koning” zou zijn geweest. Bedoeld zal zijn de desa Tambakbâjâ, die dicht aan de kali Sawoer, de grensrivier tusschen Ngawi en Soerakarta, gelegen is. Herinneringen aan een voormalige Koningsstad leven in de bevolking van deze streek niet meer voort. Wel is er een legende omtrent de verklaring van den naam Tambakbâjâ, die samenhangt met de door ons boven (Djâwâ 1938 blz. 117) vermelde legende van het Hindoe-Javaansche rijkje Powan, dat eenige kilometers stroomopwaarts zijn hoofdplaats had. Mogelijk heeft Valentijn de vorst van Powan bedoeld.

In Tambakbâjâ is een graf van Kentol Ditâ, een demang en een zoon van een „Goesti Gendingan”; bij dit graf wordt na den planttijd speciaal door de bevolking van de gehuchten Kradjan en Pondok een slametan gehouden. Er zijn meer van die verhalen van een Regent van Gendingan, o.a. een waarin verteld wordt van een strijd van dezen Regent tegen Broeboeh en ook tegen een Regent van Blora, omdat deze den Goesti van

1) Gebraden kip met een boetjeng of boetjoe (kegel) rijst.

2) Het is mogelijk, waar vele plaatsnamen in deze streek aan de wajangverhalen ontleend zijn (Djâwâ

1938 blz. 102), dat deze naam stamt uit de Pandji-verhalen.

3) Oud en Nieuw-Oost-Indiën deel IV blz. 40.

Gendingan zijn schoone „selir” Bok Ledrok (dochter van Kjai Sopingi uit Boeloe te Sragen) afhandig gemaakt had; hij had twee bedienden (abdi) Kjai Goernitâ en Kjai Poendjoel. Deze laatste moet bijzondere magische kracht hebben gehad, hij vestigde zich en overleed in een desa, die ter eere van zijn graf, Setânâ (begraafplaats), bewesten Djâgârâgâ gelegen, is genoemd. Uit welken tijd deze verhalen dateeren is niet te zeggen.

Er is bezuiden Djâgârâgâ en ook nog bezuiden Broeboeh in de desa Djatèn, gehucht Goedean een graf, Koedoeer geheeten, dat onze aandacht had getrokken, omdat nog in 1830 (zie beneden) bij de overname van de Mântjânegârâ van een klein gebied, aan Solo toebehoorend, wordt gesproken, dat Koedoeer-Broeboeh heet. Helaas! is van de beide personen, die hier begraven zouden liggen, Kjai Tjindé Amoh en Kjai Boetjoe, onder de naburige desabevolking niets bekend. Een Solosche bron vermeldt, dat Kjai Tjindé Amoh een kleinzoon zou zijn van den zoo beroemden heilige Soenan Tembajat wiens graf in de buurt van Klatèn ligt. Het eigenlijk graf van den Kjai zou in Toeban liggen; Kjai Boetjoe (in zijn jongere jaren Raden Arjâ Sarimmalitji geheeten) zou dan zijn broer zijn.

§ 6. Patjitan tot 1755.

Van Patjitan heeft de nu nog levende, maar stokoude gepensioeneerde onderwijzer. R. Gândâwerdâjâ een Babad Patjitan en een Babad Mâdjâ lan Babad Nlorog samengesteld. ¹⁾

Volgens de Babad Patjitan — ook in Poesâkâ Djawi van 1936 en 1937 is een Babad, speciaal van Patjitan gepubliceerd, die nagenoeg denzelfden inhoud heeft als die van Gândâwerdâjâ — zou in den

tijd van de Demaksche hegemonie — in de eerste helft van de 16e eeuw — Patjitan tot Pânârâgâ hooren. Het zijn menschen uit het gevolg van Batârâ Katong, die van dezen vergunning kregen in de vlakte van Patjitan, dat in dien tijd nagenoeg onbewoond en overdekt met wouden scheen, te ontginnen. De namen van deze eerste ontginners zijn nog steeds bekend: Kjai Siti Geseng, later Kjai Ageng Petoeng geheeten, die de desa Ngredjâsâ, de bedriegende Kjai Ampak Bâjâ, die het veel meer noordelijk en aan de westzijde van de kali Grendoeloe gelegen Posong stichtte en daarom ook Kjai Ageng Posong genoemd wordt, de naar zijn vader, stichter van Trenggalek genoemde Menak Sopal, die zich ook bij Posong vestigde en de Islamverbreider Sêh Maulânâ Mahribi, die de tjikalbakal was van Doedoewan, evenals Ngredjâsâ, beoosten de Kali Grendoeloe liggende.

De graven van deze personen zijn nog allen bekend, dat van K. A. Petoeng ²⁾, stamvader van een goed geslacht, ligt in de desa Sedajoe bezuiden Ngredjâsâ, dat van Menak Sopal in Semanten, dat van Maulânâ Mahribi in Doedoewan, maar op 2 Februari 1886 werd het door een hevige bandjir van de Grendoeloe weggevaagd. Het graf van K. A. Posong, die, naar de Babad zegt, voor zijn leugenachtige handelingen ten opzichte van K. A. Petoeng ³⁾ gestraft werd met een nageslacht van bedriegers en leugenaars, ligt in het Soerakartasche, in de desa Weroe waar hij later ook bosch ontgon.

Deze „tjikalbakal's” waarvan de namen van eenige nazaten door Gândâwerdâjâ worden opgegeven ⁴⁾ zijn voorvaderen geworden van Ngabèi's, hoofden van bepaalde ressorten. Een der nakomelingen van K. A. Petoeng, Ngabei Setjâdrânâ II huwde met een dochter

¹⁾ Uitgegeven door Balé Poestaka.

²⁾ Een afstammeling van deze K. A. Petoeng, een zekere Kjai Ageng Baji Pinoerwâ stichtte de desa

Petoeng (later Petoeng redjâ) in Magetan (onderdistr. Takeran).

³⁾ Zie Babad Patjitan blz. 5 en 6.

⁴⁾ T. a. p. blz. 10 - 12.

van den Soemedangschen Pangeran Soemaningrat; hoe die band geslaakt werd, vermeldt de Babad niet. Een nakomeling van Menak Sopal wordt later de echtgenoot van den bekenden en straks nog te noemen Regent in Patjitan, die den bijnaam van Djimat had en nog na de opstand van Dipanegara leefde. Een nakomeling van K. A. Posong (Ngabei Soerongmartâ) huwde met een dochter van een Panaragaschen Regent (R. Adipati Martawongsâ) een andere, Ngabei Natapradja, werd als Regent door Mangkoeboemi aangesteld.

De eerste immigranten troffen er volgens de Babad een autochtone bevolking aan, met een godsdienst, die als Boeda wordt vermeld. Bestond zij uit Heidenen of reeds tot het Hindoeïsme overgegangene mensen? Een bekende voorman was Boewanâ Keling¹⁾, die in Djati (thans gehucht van de desa Poerwâasri) woonde. Hij en zijn volgelingen weigerden tot den Islam bekeerd te worden. Deze weigering leidde tot een oorlog. Dank zij de magische kris van Maulanâ Mahribi, Kjahi Adjoeg geheeten, kon Boewanâ Keling overwonnen worden. Zijn hoofd moest van de romp gehakt worden en beide deelen van zijn lichaam moesten op twee plaatsen, gescheiden door een rivier, begraven worden, want de man bezat een tooverformule (adji), Pantjasonâ geheeten, die hem de bovennatuurlijke kracht gaf, om weer levend te worden als de genoemde lichaamsdeelen niet op de vermelde wijze begraven werden.²⁾

Een kleinzoon van Boewanâ Keling heette Djati Koemelar³⁾ en woonde in het gehucht Djatiraga, desa Kembang. Van een bekeering van hem leest men in de Babad niet. Kjai Ageng Petoeng probeerde het herhaaldelijk, maar trof

Djati Koemelar nooit aan.⁴⁾ Zijn graf in Djatiraga is echter Mohammedaansch. Volgens de Babad⁵⁾ zouden noch Djati Koemelar noch zijn zoon Sambi Koemelar tot het Mohammedaansche geloof zijn overgegaan; de eerste Mohammedaan in dit geslacht was Kjai Ageng Poering Toja, zoon van Sambi Koemelar.

Boewanâ Keling is de stamvader van eenige Regentengeslachten geworden, zooals straks zal blijken.

Wat R. Gandawardaja aan verhalen verzamelde over het westelijke deel van het regentschap Patjitan, Poenoeng of Madja, zooals het vroeger heette, is niet veel. De oudste nederzettingen schijnen te zijn Madja en Malingmati, twee door een rivier gescheiden desa's; die ieder door een gegoengan met den titel van Kjai Ageng bestuurd werden. De Kjai Ageng Madja, die van een dochter van een Madjapahitschen Vorst afstamde (vandaar de naam Madja) was getrouwd met de dochter van Kjai Ageng Malingmati. De verhouding tusschen beide hoofden was ideaal totdat op een dag wegens een gruwelijk misverstand Kjai Ageng Madja zijn vrouw, die hij ten onrechte van minnarij met een naar haar gezang lusterenden Kjai Santri verdacht, doodde. Sindsdien was er vijandschap tusschen beide desa's, en mochten mensen van Madja op straffe van het een of ander ongeluk niet huwen met die van Malingmati. Later kwam er door ruiling van gronden weer vrede tusschen de beide desa's. Maar tot op den huidige dag is het huwelijksverbod gehandhaafd. Ook mogen inwoners der beide dorpen nog steeds de kali⁶⁾ tusschen beide desa's niet oversteken.

Kjai Ageng Madja speelt later

1) Babad Patjitan blz. 6 en 7. Boven Djawa 1938 blz. 105 werd hij reeds vermeld.

2) Zie over zijn graven boven Djawa 1938 blz. 105.

3) In de Babad van Poestaka Djawi heet hij Sambi Koemelar; volgens een ander gegeven was deze de zoon van Djati Koemelar.

4) Zie Babad Patjitan blz. 7-8 alwaar het verhaal van een der vergeefsche tochten van K. A. Petoeng wordt verteld.

5) Zie Babad Patjitan blz. 21.

6) V.z.v. die bovengronds stroomt; want over den berg waarin zij verdwijnt mag men wel lopen.

een belangrijke rol in de legende van den Goesti Kalak, zoon van een Madjapahitschen Vorst, die heimelijk met zijn halfzuster trouwt en naar Zuid-Poenong, het land van Goenoeng Sèwoe vlucht (zie Djåwå 1938 blz. 106) en daar bij de fraaie grot van Kalak in Ngretati een kraton bouwde, waarvan geen enkel restant te vinden is.

De bedroefde Vorst trok zelf naar Poenong, vroeg de hulp van Kjai Ageng Mådjà om de beide Vorstelijke kinderen op te sporen. Maar de goden hadden beschikt, dat Bråwidjåjå zijn kinderen alleen zou mogen zien op straffe van ondergang van Madjapahit, zoodat de Vorst onverrichterzake terug moest keeren. Behalve enkele desanamen is er een tastbare herinnering van den Goesti Kalak: een nakomeling van hem bewaart nog steeds een kepèk (sluitmand van bamboe) met een zonderlingen inhoud ¹⁾.

Deze kepèk zou de Madjapahitsche Vorst aan Kjai Ageng Mådjà meegegeven hebben voor zijn zoon; Kjai Ageng Mådjà hield echter de magische kris, Kjahi Djaroeman achter. ²⁾

In deze streek in het gehucht Karangtaloen, desa Gedompol, bevindt zich een ander stoffelijk overblijfsel uit oude tijden, de wajang bèbèr, waarvan op geheel Java nog maar twee exemplaren — het tweede treft men, merkwaardigerwijze, ook in het zuidergebergte, in het Jogjasche Goenoengkidoel aan — bestaan. V.z.o.b. heeft alleen de toenmalige controleur Kern haar beschreven ³⁾. De zes papieren rollen stellen tafereelen voor van Pandji Djåkå Kembang Koning en de Dewi Sekar Tadjì, dochter van den Vorst van Kediri. De dalang Goenåkarjå vertoont deze wajang

nog wel ter vervulling van een gelofte.

De wajang bèbèr is niet de oudste vorm van het Javaansche tooneel, maar dateert mogelijk toch nog uit de 14e of 15e eeuw ⁴⁾.

Het verhaal zegt, dat de eerste bezitter en dalang van de wajang bèbèr, een zekere Nålådermå, staljongen van den Toemenggoeng Boetå-idjo (zie boven Djåwå 1938 blz. 105 noot 2), het kostbare geschenk kreeg van den Vorst van Madjapahit als belooning voor het genezen van een als ongeneeslijk verklaarde ziekte van een der prinsessen. Het geschenk is steeds in handen gebleven van mannelijke nakomelingen van Nålådermå. Men zegt, dat echter de oorspronkelijke kotak (kist) — thans in de Mangkoe-negaransche desa Glagahåmbå — steeds in het bezit was van vrouwelijke nakomelingen van den staljongen-wonderdokter.

Merkwaardig is, dat de in het wajang-bèbèr-verhaal voorkomende naam van een der twee pånåkawan's van Raden Pandji, namelijk Tawangaloen, ook de naam of titelnaam van de Vorsten van Blambangan is. ⁵⁾ Dr. Pigeaud meent, dat Tawangaloen „de naam was (of geworden is) van een figuur uit den voortijd, verbonden aan de geschiedenis van oude geslachten. Geworden is, want men mag de mogelijkheid niet uitsluiten, dat in de Patjitansche wajang bèbèr, welke niet zeer oud behoeft te wezen, de op Java zoo vaak voorkomende onderschuiving van namen heeft plaats gehad, zoodat Tawangaloen gekomen is in de plaats van een ander met wien men hem meende te mogen gelijkstellen. In ieder geval moet dan de naam Tawangaloen toch een zekere vermaardheid gehad hebben, tot in het Zuidergebergte van Patjitan.” ⁶⁾

In dit verband maakt Dr. Pigeaud

1) Zie Babad Mådjà lan Babad Nglorog blz. 22.

2) Zie Babad Mådjà lan Nglorog blz. 9 - 23.

3) In Tijdschr. Bat. Genootsch. 1909 blz. 338 e.v. Dr. Pigeaud heeft over dit onderwerp veel materiaal verzameld maar tot nog toe geen tijd kunnen vinden het te publiceren.

4) Zie Encyclopaedie van N. I. 2e druk IV blz. 402 2e kolom en VIII blz. 1632 1e kolom.

5) Dr. Th. Pigeaud in Tijdschr. Bat. Genootschap deel 72 (1932) blz. 230 en 231.

6) Dr. Pigeaud t. a. p. blz. 233.

de interessante opmerking, „dat er veel vóór is de bevolkingen der landschappen langs Java's Zuidkust in grootere mate als een belangrijke eenheid in de Javaansche geschiedenis te beschouwen, dan tot nu toe geschiedt." Oudtijds moeten al wegen en paden langs de Zuidkust, van Goenoengkidoel door Wânâgiri, Patjitan, Pânârâgâ, Trenggalek, Ngrâwâ (Toeloengagoeng), Lodâjâ, Zuid-Malang, Loemadjang en Poeger ¹⁾ hebben bestaan. Blambangan moet als het uiterste Oosten van een reeks „ouderwetsch-Javaansche landschappen langs de Zuidkust" worden beschouwd. Deze landschappen verdienen, naar Dr. Pigeaud's meening, „de aandacht van den onderzoeker van de taal-, land- en volkenkunde, zoowel als van den oudheidkundige" ²⁾

Aanhalingen van Dr. Pigeaud uit de Serat Tjabolang en de Serat Tjenti wijzen als plaats van optreden van de zoogenaamde wijze maagden ³⁾ den Oosthoek en de streek langs Java's Zuidkust ⁴⁾.

Nu vermeldt het verhaal van een der eerste ontginners van Nglorog (de door bergen omsloten vlakte tusschen Panggoel en Patjitan in), dat Kjai Ageng Bandoeng, die afkomstig zou zijn uit West-Java en met iemand uit Padjang, een zekere Raden Pandji Sandjajangrangin ⁵⁾ verschillende desa's als Sanggrahan, Nglaran Bandoeng enz. zou gesticht hebben, dat deze Kjai Ageng Bandoeng later huwde met Njai Ageng Djantoer, die eigenlijk niet een mensch, maar een hemelnimf was; na den dood van haar jongste kind, dat in een put in de desa Bandoeng viel, verdween zij weer naar haar onzichtbaar verblijf. Van dezen Kjai Ageng Bandoeng door den

Adipati van Pânârâgâ tot Ngabei van Nglorog benoemd en zijn zoon Ki Mantèn of Satrijâ en zijn schoonzoon Ki Wânâpâlâ of Kjai Kapjoran zijn allerlei verhalen in deze streken in omloop, die gelukkig door R. Gândâwardâjâ zijn vastgelegd. Onder de nu levende afstammelingen van deze drie hoofdpersonen en van Raden Pandji Sandjajangrangin zijn enkelen bekend.

Een door velen (zelfs uit Soerabaja, Malang en Solo) bezochte heilige plaats is Ngrèdjèng, ten zuiden van de met bijzonder magische krachten begiftigde naamlooze jonge man, die door een zekeren Kjai Garèng (bediende van K.A. Bandoeng) als kind werd aangenomen. ⁶⁾

In het Panggoelsche is een verhaal bekend van een vrouwelijke kluizenaar, Dèwi Trangwoelen. Zij werd bij het baden steeds geplaagd door een reuzenvisch. Wie die visch zou dooden zou haar echtvriend worden. De winnaar van deze sajembârâ was Djâkâ Gembloeng, zoon van een panditâ, zoodat hij de gelukkige echtgenoot werd van Dèwi Trangwoelen. Hun wittebroodsweken werden op wreede wijze verstoord door een boetâ uit de grot van Dongkâ, die te laat op de sajembârâ van Dèwi Trangwoelen af kwam, maar toch deze opeischte; het jonge paar vluchtte echter naar een grot, die met een steen afgesloten werd.

Wanneer deze zuidelijke streken van de residentie Madioen voor het eerst onder een ter plaatse zetelenden Regent stonden, is niet te zeggen. De Babad ⁷⁾ zegt, dat het gedurende de opstand van Mangkoeboemi (1746 - 1755) geweest moet zijn. Vele grooten, die zich onderwierpen, werden tot „Toemenggoeng"

1) Dr. Pigeaud t. a. p. blz. 233 en 234.

2) T. a. p. blz. 266 en 267.

3) Bedoeld worden de in de Jav. letterkunde optredende ongetrouwde vrouwen of meisjes, „die blijkbaar geacht werden in bijzondere mate deel te hebben aan het bovenzinnelijk leven" (Dr. Pigeaud blz. 262-267).

4) T. a. p. blz. 266.

5) Babad Mâdjâ lan Nglorog blz. 25 e. v. zie ook L. Th. Mayer in Bijdr. Kon. Inst. deel 42 (1893) blz. 42 - 46 en Djâwâ 1938 blz. 106.

6) Babad Mâdjâ lan Nglorog blz. 43 - 47 en L. Th. Mayer blz. 48 en 54.

7) Blz. 13.

verheven, o.a. Ngabei Nátâprâdjâ van Posong, die in de desa Nanggoengan zijn kaboepaten had en wiens graf in Kitri (desa Widârâ) ligt. Een andere door Mangkoeboemi aangestelde Regent was Setrâketipâ, later Setrâwidjâjâ geheten, die eveneens in Nanggoengan (waar nog overblijfselen van de kaboe-paten te zien zijn) zetelde en die eveneens, gelijk zijn zoon ¹⁾ en opvolger (Setrâwidjâjâ II) te Kitri begraven ligt. Dan was er nog een door den Soesoehoenan aangestelde Regent Nátâpoerâ (afstammeling van Kjai Ageng Petoeng), die echter door zijn Vorst ter dood veroordeeld werd, omdat hij zijn schoone jonge dochter, die voor den Vorst bestemd was, afstond aan een Soloschen Pangéran.

§ 7. Magetan.

Zooals reeds in de Inleiding werd gezegd, is er uit plaatselijke verhalen en legenden bitter weinig stof te halen, dat eenig licht werpt op Magetan's verleden. Omtrent de plaatsnaam deelde ons Dr. Pigeaud het volgende mede: „Kamagetan, Magetan is blijkbaar in verband te brengen met pameget: een oude titel. Kamegetan komt in het oud-Javaansch voor, het beteekent dan vermoedelijk: aanzienlijke huizinge, d a l e m. Als plaatsnaam is de waarschijnlijkste verklaring: woonplaats van de p a m e g e t. Wat dat voor een heer geweest kan zijn, is niet te zeggen; dat Magetan, zooals alle hellingen van de Lawoe, in ouden tijd reeds kultuurgebied was, blijkt wel uit de tjandi's enz.”

Het is de vraag of in het begin en in het midden van de 16e eeuw, dus onmiddellijk na den val van Madjapahit het door Dr. Pigeaud bedoelde kultuurgebied aan de Magetansche zijde van

den Lawoe groot is geweest. Restanten van groote tjandi's als die van Soekoeh en Tjetâ in het Mangkoenegaransche gebied, zijn hier nog niet aangetroffen. Het is echter mogelijk, dat om en bij Sadon waar vermoedelijk een kluizenaarsverblijf in den Hindoe-Javaanschen tijd gestaan heeft (zie boven, Djâwâ 1938 blz. 111), wel vestigingen zijn geweest, maar dan zouden zij uit de 11e eeuw dateeren, en mogelijk in de 16e eeuw weer verdwenen kunnen zijn.

In allen gevalle is dit gebied niet gemakkelijk toegankelijk geweest voor de Islam. Zelfs nu nog is die niet geheel tot het heilige gebied van Soenan Lawoe doorgedrongen. Wij vermeldten boven (Djâwâ 1938 blz. 101) al het feit, dat in het Lawoe-onderdistrict Plaosan zoo weinig hadji's zijn. Ook in andere Lawoe-onderdistricten is het aantal hadji's en santri's gering. Merkwaardig is, dat in een in de vlakte van Gorang-gareng gelegen desa Tladan ²⁾ geen santri's mogen wonen.

Toch zijn er merkwaardige verhalen, die er op zouden kunnen wijzen, dat er pogingen zijn gedaan om dit „Heidensch” gebied te islamiseeren. Allereerst zij gewezen op het boven (Djâwâ 1938 blz. 100) reeds vermelde verhaal van de negen wali's, die door den eersten Vorst van Demak uitgezonden werden om den verdwenen Madjapahitschen vorstentelg te zoeken, en die ieder een moskee lieten bouwen. Nu liggen de „uit de lucht gevallen” moskeetjes, de m e s d j i d t i b a n niet allen in de desa's, die wij op boven aangegeven bladzijde vermeldten.

Bij een nader onderzoek is gebleken, dat er in het Lawoe-onderdistrict Plaosan er t i e n liggen, namelijk in:

1. Plaosan,
2. Gehucht Klatèn, desa Poentoekdâwâ,

¹⁾ Die, naar het verhaal zegt, eigenlijk een zoon van Mangkoeboemi zou zijn, omdat hij geboren was uit een selir van dezen prins, een zekere Mas Adjeng Nitisari geheten, die reeds zwanger was, toen

Mangkoeboemi haar aan Setrâketipâ ten geschenke gaf.

²⁾ In deze desa zou een graf zijn van een Radja van Blambangan.

3. Gehucht Boeloegoenoeng, desa Boeloegoenoeng,
4. Gehucht Babar, desa Boeloegoenoeng,
5. Gehucht Bâgâsari, desa Bâgâaroem,
6. Gehucht Pandéan, desa Bâgâaroem,
7. Nitikan,
8. Getasanjar,
9. Gehucht Génggong, desa Randoegedé,
10. Gehucht Sampoeng, desa Sidâredjâ,

Hier staan kleine moskeeën, die, naar de bevolking gelooft vroeger uit de lucht zijn komen vallen. Zeer waarschijnlijk zijn de genoemde pedoekoehan's en desa's al eeuwenoud. In Klatèn wordt in een overdekte ruimte voor het moskeetje in de woekoe Mândâsijâ (maar ook in Roewah en Moeloed) een slametan gehouden. Deze oud-Javaansche gewoonte ¹⁾, om de bersih desa in een bepaalde woekoe te houden, komt ook in de Tengger voor. Klatèn zal dus hoogstwaarschijnlijk, evenals de in de nabijheid gelegen dorpjes Dadi en Goepakan, zoomede het midden in het bosch gelegen Djeblog ²⁾ als in Tjemârâsewoe (bij de $\pm$ 1900 M) hooge pas waarover de weg Sarangan-Tawangmangoe gaat) nederzettingen zijn geweest, die reeds in de 16e eeuw bestonden. In Getas wordt verteld, dat deze desa gesticht is door Kjai Ageng Getas, zoon van Raden Bondan Kedjawan, die een prins uit het Madjapahitsche Vorstenhuis was. Ook deze desa kan dus oud zijn.

In Génggong mag men geen rijst in de lesoen (rijstblok) stampen, omdat de wali's toen zij middenin de nacht bezig waren, om den grond op de heuvel Djetak (waar de moskee zou komen te staan) uit te graven,

gestoord werden door het stampen van rijst in de lesoen; zij spraken toen een vloek uit over de meisjes, die aan dit werk bezig waren. ³⁾ Dezen werden namelijk gestraft met een huwelijksverbod. Sindsdien durft niemand meer in Génggong in een rijstblok te stampen.

Niet overal zijn de „mesdjid tiban” in gebruik, bijvoorbeeld niet in Boeloegoenoeng, Pandean, Getas. Die van Sampoeng is bijzonder heilig; de njamat (een soort kroon op het dak) kan er alleen afgehaald worden door Kjai's (Santri's), die tevoren 40 dagen gevestigd hebben.

Er zijn elders in Magetan „mesdjid tiban”, namelijk in het gehucht Watoesirah en in het gehucht Kelantangan in de desa Selâsari binnen de hoofdplaats Magetan gelegen, zoomede in het gehucht Wattan in de desa Widârakandang onderdistrict Panèkan), bewesten de desa Kalang (oorspronkelijk zeer waarschijnlijk een nederzetting van Kalang's).

In Wattan staan nog maar de vier neuten van de moskee. Aan de noordzijde van den Lawoe (district Ngrambé, regentschap Ngawi) en ook aan de zuidzijde zijn geen „mesdjid tiban” aangetroffen.

Zeer oud moeten ook de moskeeën zijn van Tambran, die gesticht zou zijn door Djenalngabidin, die van Ngampèl afkomstig zou zijn; die van Mlangi (desa Soekâwinangoen), mogelijk gebouwd door Kjai Ageng Sondermâ ⁴⁾; die van Pandean (desa Kepâlâredjâ, kota Magetan) met een mimbar van de moskee te Mlangi, gebouwd door Kjai Pekih; die van Djoerangmangoe (desa Selâsari in de kota Magetan), die door geen ambtenaar betreden mag worden, omdat zij door den uit Madioen

1) Zie boven Djâwâ 1938 blz. 101.

2) Hier viert men de bersih desa in de woekoe Galoengan. Dit verzuimden wij boven Djâwâ 1938 blz. 101 en 102 te vermelden.

3) Een dergelijk verhaal is ook bekend in Kintjang (Madioen), aan de Magetansche grens; hier werden de wali's bij het graven van een rivier gestoord. De straf was, dat de afstammelingen van de rijststampsters

geen gewilde huwelijkspartij zouden zijn (ora pajoe rabi lan ora pajoe laki.)

4) Deze doode zijn broer Kjai Ageng Ngeleng, stichter van het gehucht Ngeleng (desa Baleasri, ten Zuidwesten van Magetan). Hij kon gedood worden, omdat hij met zijn voet in een kedeleplant verward raakte en op den grond viel. Sinds dien is het planten van kedele en ook van indigo hier en in enkele naburige desa's verboden.

weggejaagden zoon van een der Panembahan's van Wânâsari (zie boven 2 b) Kjai Saman is gesticht.

Op de hellingen van den Lawoe zijn nog andere desa's waar legenden bekend zijn, die het een en ander uit het begin van de Islamiseering dezer streken vertellen.

Zoo moest de desa Tèrong (onderdistrict Panèkan) één paal (sâkâ) en één neut (oempak) voor de bekende moskee van Demak leveren; de beide onderdeelen werden echter te laat afgeleverd, hetgeen de desa een vervloekingsstraf van Soenan Bonang kostte: nooit zouden het hout, de huizen en de onderdeelen daarvan uit deze desa door niet-desagenooten gebruikt mogen worden. In deze desa zou het graf zijn van Said Koesèn, een Madjapahitschen Vorstenzoon, die zich niet aan Raden Patah wilde onderwerpen.

In de desa Bedagoeng (onderdistrict Panekan) herinneren eenige plekken aan de reis, die de latere Soenan Lawoe (zie boven Djawa 1938 blz. 100 en 101) naar den top van den Lawoe maakte, een verhaal, dat dus met de val van Madjapahit samenhangt.

In het gehucht Sédran, desa Wates (benoorden de kota Magetan) wordt een plek aangewezen waar een wali gerust moet hebben. In het aangrenzenden gehucht Kerep zijn twee Hindoe-Javaansche beelden, die volgens het volksgeloof, versteeningen zijn van Kjai Boedâ en Njai Boedâ.

Een dergelijke combinatie van vroeg-Mohammedaansche en Hindoe-Javaansche oudheden vindt men betrekkelijk ver van Magetan, dichtbij het station Barat in de desa Tebon (onderdistrict Karangmâdjâ) waar naast de restanten van een door een zekeren Kjai Tjerebon aangevangen maar niet voltooide moskee (alleen neuten), twee Hindoe-Javaansche

beelden, terwijl op de plek waar deze Mohammedaansche Kjai (die naar Tjerebon terugkeerde) woonde, drie Hindoe-Javaansche beelden staan.

Dicht aan de Solosche grens in de zuidelijke heuvelachtige uitloopers van den Lawoe ligt de desa Sajoetan (onderdistrict Parang). Hier ligt in een heilig graf, Krapjak geheeten, een zekere Raden Bagoes Panditâ Moestakim, leerling van een schoonzoon (begraven op den Goenoeng Gijânâ, een berg in Mangkoenegaran, dichtbij de Madioensche grens, zie boven blz. 11 b noot. 2) van den beroemden Soenan Tembajat, die in Zuid-Klatèn de bevolking tot den Islam bekeerde. In het gehucht Wadoek (desa Doerenan) ten noordoosten van Plaosan, ligt de tjikalbakal (stichter) van deze vestiging, een zekere Kjai Ageng Rânggâ Galih, begraven. Hij zou uit Bajat afkomstig zijn.

De bekkel (desahoofd) van Doerènan stamt af van een zekeren Pangeran Benâwâ, waarvan men niet meer weet dan, dat hij uit Padjang afkomstig was.

De naam Tembajat is ook bekend in het gehucht Koeloehan van de desa Djaboeng (Panèkan), daar is het graf van een zekeren Pangéran Tambajat. Maar helaas! wist niemand daar iets van hem te vertellen.¹⁾

Van een anderen heilige uit het begin het van Islam-tijdvak, die meer bekend is in Kedoe en Banjoemas, de wali Soenan Geseng²⁾ wordt een vaag verhaal verteld in het gehucht Lemi (desa Djadjar, onderdistrict Karangmâdjâ).

De „tjikalbakal” van dit gehucht was een zekere Krâmâdrânâ, die slechts één kind, een beeldschoone dochter, Njai Gendrâ geheeten, bezat, die alleen wilde trouwen met iemand „inggang kapajoe ngan songsong sèrèt” d.i. dus iemand van

1) In dezelfde desa liggen begraven een Pangéran van Soemenep en een Pangéran van Tjerebon, waarschijnlijk vluchtelingen.

2) Zie over hem: Rinkes. De Heiligen van Java III (Tijdschr. Bat. Genootschap deel 53 blz. 269 e.v.).

hoogen rang. Die kwam dan op een goeden dag en was niemand anders dan Soenan Geseng ¹⁾, die onmiddellijk op haar verliefd werd en haar tot vrouw, nam, maar haar na eenigen tijd weer verliet, met de opdracht, dat zijn nakomelingen zijn graf in de taman van Madioen waar een landéjan (schacht) van zijn heilige lans Djeroek zou te vinden zijn, moesten vereeren. Eenigen tijd daarna kreeg Njai Gendrå een zoon, die Tjitrådjàjà genoemd werd. ²⁾ Deze lans is in de bekende vrije desa Taman ter hoofdplaats Madioen niet bekend. Wel bevindt zich daar een heilige lans Kjai Sidem Kajon, die oorspronkelijk afkomstig zou zijn van Soenan Koemboel, een hier onbekende figuur. De lans hoort thuis op het graf van Pangeran Rånggå Ariå Prawirådiningrat, die in den Java-oorlog Regent van Madioen was.

In het zooevengenoemde Wadoek wees men ons nog een ander graf aan, namelijk dat van Raden Rånggå

Galih Tirtåkoesoemå, die, naar in die desa verteld wordt, Boepati van Magetan geweest moet zijn. Wellicht was zijn Patih een zekere Raden Prawiråtirtå, ook wel Kjai Patih Polangdjiwå genoemd.

In welken tijd deze Regent geleefd heeft is ons niet bekend.

Evenmin weten wij iets van een Regent, die Jåsånegårå heette en in de desa Tambran op de hoofdplaats Magetan begraven ligt.

Dit is alles wat wij aan gegevens uit de periode van 1518 tot 1755 van Magetan konden verzamelen.

Madioen, 26 Aug. 1938.

(wordt vervolgd).

¹⁾ Niemand in de desa weet wie Soenan Geseng is.

²⁾ Soenan Geseng heette in zijn jonge jaren Tjåkrådjàjà, de naam, die hij later, op last van Soenan Kalidjàgå, aan zijn zoon geeft (Rinkes t. a. p. blz. 280-282).

DE BEELDEN VAN BELAHAN

DOOR

Dr. W. F. STUTTERHEIM.

Tot de minst bezochte oudheden van Java behoort die bij het gehucht Belahan van de desa Wonosenjo, gelegen op de oostelijke helling van den Penangoengan en slechts te voet te bereiken vanuit de plaats Kepoeloengan op den grooten weg van Porong naar Malang.

Misschien heeft de wandeling onder schaduwlooze kapok-boomen, langs monotone riettuinen en over puntige rivierkeien daar schuld aan, misschien de afwezigheid van waarlijk grootsche bouwwerken. Voor hen echter, die de twee fraaie spuyerbeelden ter plaatse en het van Belahan afkomstige Wiṣṇu-beeld in het museum te Modjokerto hebben gezien, kan er weinig twijfel bestaan, dat de nog aanwezige resten eenmaal tot een heiligdom van de eerste orde moeten hebben behoord. En hij zal er dankbaar voor zijn dat hun bruikbaarheid voor de omwonende bevolking — een badplaats om het vee in te baden en poorten om in te schuilen — hen voor ondergang heeft behoed, hoezeer het hem ook onmogelijk is zich met hun hulp alléén een scherp omlijnd beeld van den oorspronkelijken toestand te vormen.

In zijn voor kort verschenen academisch proefschrift heeft Dr. J. V. De Bruyn ons echter hoogst belangrijke gegevens met betrekking tot dien oorspronkelijken toestand verschaft.¹⁾

Deze gegevens ontleende de auteur aan een door hem ontdekt handschrift van den schilder H. N. Sieburgh, die van 1837 tot 1842 op Java een reeks van schilderijen en teekeningen van oudheden vervaardigde en daarbij ook op vaar-

dige wijze de pen bleek te kunnen voeren.

In het bijzonder zijn zij belangrijk, omdat het eenige oude bericht, dat wij over de oudheden te Belahan bezitten en dat van den bekenden Domis afkomstig is, uitmunt door onduidelijkheid en practisch onbruikbaar moet worden genoemd.²⁾

Thans, honderd jaren na het bezoek van Sieburgh, blijken van drie boven elkaar op een berghelling gelegen ommuurde erven met hun poorten en vijf bouwwerken, twee badplaatsen en een afzonderlijk bouwwerkje, alsmede een gemetselde waterleiding — zooals Sieburgh dat alles nog gezien heeft — nog slechts over te zijn: één badplaats en twee poorten.³⁾

Gelukkigerwijze is er reden te veronderstellen, dat de plaats gehad hebbende afbraak van muren en andere bouwdeelen zich niet tot in den grond uitstreckte, zooals het geval pleegt te zijn indien fabrieken, spoorwegen of straatwegen in de nabijheid gevonden worden. Dus mogen wij ook veronderstellen, dat een systematische ontgraving van het terrein ons tenminste den oorspronkelijken opzet van het geheele complex zal weten te verraden en daarom kan het zijn nut hebben de aandacht op deze oudheid gevestigd te houden, waartoe ik in het onderstaande speciaal op het gebied der iconographie en geschiedenis enkele opmerkingen zou willen maken.

Alvorens dit echter te doen moge een kort overzicht worden gegeven van datgene, wat na de ontdekking der oud-

1) J. V. DE BRUYN, H. N. Sieburgh en zijn betrekkingen voor de Javaasche oudheidkunde. Leiden 1937. Bldz. 147 vlgg.

2) Zie N. J. KROM, Inleiding enz.² deel II, bldz. 40.

3) O. V. 1922, bldz. 101 vlg.; bldz. 4,7 vlg., Bijlage L en 1924 Bijlage M.

heid met betrekking tot haar oorspronkelijke bestemming en beteekenis bekend is geworden.

Het is Rouffaer geweest, die heeft aannemelijk gemaakt, dat het fraaie, vaak afgebeelde en thans in het museum te Modjokerto staande beeld van Wiṣṇu op Garuḍa niet, zooals men vroeger aannam, te Djolotoendo, doch te Belahan thuishoorde.

Tevens heeft hij de sindsdien algemeen overgenomen gissing gewaagd, dat het beeld een voorstelling zou zijn van Erlangga en dat de badplaats, waar het vandaan kwam, de bijzittingsplaats was van dien volgens de laatste gegevens van 991 tot 1049 geleefd en van 1037 tot 1042 op den troon van het hereenigd Java gezeteld hebbenden vorst. ¹⁾

Intusschen kan het ons in dat geval bevreemden, dat vroeger geen op een bijzetting betrekking hebbende vondsten, zooals een aschurn e.d.m. in de oudheid te Belahan zijn gedaan. Er schijnt echter in den aanvang van de 19e eeuw of reeds eerder in het basin van de badplaats gegraven te zijn en misschien is dat de reden dat daar door Verbeek geen aschurn werd aangetroffen. ²⁾ Dat er niettemin ter plaatse gouden en andere waarschijnlijk met een bijzetting verband houdende voorwerpen moeten zijn verborgen geweest, werd nog betrekkelijk kort geleden door twee vondsten aangetoond.

De eerste vondst is in 1934 gedaan in de overblijfselen van een basin, dat op $\pm$ 25 m ten Noorden van de nog bestaande badplaats was gelegen, dat wil dus zeggen in het grootste der twee basins; tijdens Sieburghs bezoek was dit nog door hooge

muren omringd, zoo hoog zelfs, dat hij op grond daarvan veronderstelde dat het een vrouwenbad zou geweest zijn. ³⁾ In het midden nu van dit uit drie deelen bestaande basin bevond zich toenmaals een pyramideachtig voorwerp, waaronder hij een sarcophaag veronderstelde; juist dáár was het dat in genoemd jaar door landbouwers een steenen kist van kubusvormig model en met diamantvormig deksel werd opgegraven, waarbij enkele gouden en andere kostbare voorwerpen tevoorschijn kwamen. ⁴⁾

De tweede vondst is die van een beschreven gouden plaatje, in 1937 gedaan bij de schoonmaak van de kleinere, van nissen voorziene badplaats en op eenigen afstand daarvan. ⁵⁾ Het lag los tusschen de steenen en schijnt verloren geraakt te zijn toen onbekenden, lang geleden, het depôt van deze oudheid hebben uitgegraven en weggevoerd.

Beide vondsten nu laten aan het gewijd karakter der badplaatsen geen enkelen twijfel meer.

Het kistje van de eerste vondst is gelijk aan die, welke eenige jaren geleden te Kalasan en Prambanan en nog onlangs in de oudheid te Songgoriti zijn opgegraven. ⁶⁾

Het bevatte in ieder geval een tiental halfedelstenen van groene, violette en witte kleur, benevens een metalen plaatje van ongeveer 10 cm hoogte en bestaande uit een aan elkaar gehechte zilveren en gouden helft, in drijfwerk de voorstelling van een op een lotuskussen staande godheid vertoonende. (*Figuur 6*) De handen worden voor het middel gehouden in een mudrā, die ons speciaal van bijzittingsbeelden bekend is.

Daar de linkerborst van de figuur

1) ROUFFAER in N. B. G. 1909, bldz. 183 vlg. Zie ook KROM in T. B. G. LVI (1914), bldz. 442 vlgg.

2) VERBEEK in V. B. G. XLVI (1891), bldz. 303 no. 625.

3) Zie DE BRUYN, o. c., bldz. 152. De Bruyn spreekt op deze plaats van drie badplaatsen, door Sieburgh aangetroffen — uit den tekst volgt echter dat deze er slechts twee zag. Dit moet een lapsus zijn.

4) Zie Jaarboek van het Kon. Bat. Gen. deel III (1936), bldz. 192 vlg., no's 6085 — 6087.

5) Zie Oudheidkundig Verslag 1937, bldz. 29 onder Wonosoenojo.

6) Zie Jaarboek Kon. Bat. Gen. IV (1937), bldz. 162, no. 6191, 6192; V (1938), bldz. 110, no. 6251-6257.

Fig. 1. Wiṣṇu van Belahan (Museum Modjokerto) met opzetstuk (Museum Batavia). Gemonteerde foto.

Fig. 2 Aanzicht van de kleine badplaats te Belahan na het onderzoek en gedeeltelijk herstel in 1923.

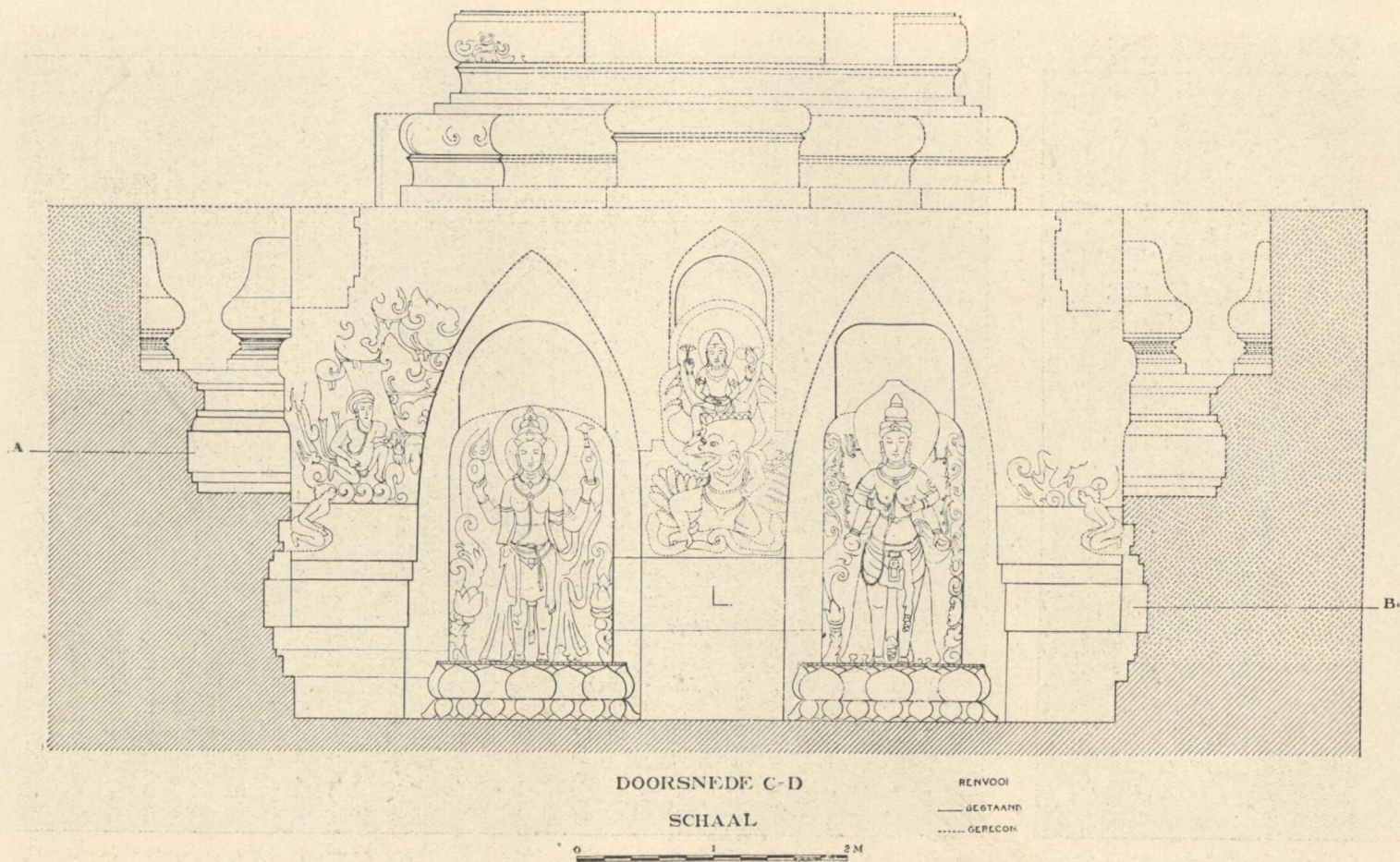

Fig. 3. Aanzicht van de kleine badplaats te Belahan. Het Wiṣṇu-beeld van Modjokerto ingetekend.

Fig 4. Zuidelijk spuerbeeld te Belahan met opzetstuk.

Fig. 5. Noordelijk spuiërbeeld te Belahan met opzetstuk.

Fig. 8. Steen met chronogram in beeld. Belahan.

schijnbaar grooter is dan de rechter heeft Dr. Bosch vermoed, dat de godheid een zoogenaamde ardhanaṛī zou voorstellen, d.w.z. een voor de rechterhelft mannelijk, voor de linkerhelft vrouwelijk wezen. Mijns inziens is de bhangga, buiging van het lichaam schuld aan een gezichtsbedrog; meer uitstekend of gewelfder is de linkerborst in werkelijkheid niet.

Ook heeft bovengenoemde geleerde in de figuur een Harihara gezien, doch helaas verzuimd te vermelden op welke gronden hijer zulk een combinatie van Ćiwa en Wiṣṇu in meent te moeten herkennen.¹⁾ Misschien was dit het feit, dat de figuur door de scheiding der metalen in een gouden en zilveren helft wordt verdeeld. Hoewel ook ik vermoed dat deze scheiding zin heeft, is het mij niet bekend of zij, in metalen uitgedrukt, op de goden Ćiwa en Wiṣṇu betrekking kan hebben. Onmogelijk acht ik zulks echter geenszins, daar de kleur der Ćaiwahelft van een Harihara wit en die van de waiṣṇawa-helft geel is.

Hoewel het wel meer voorkomt, dat op gouden plaatjes dergelijke godenfiguren worden aangetroffen (zij het dan ook meestal slechts in het metaal gegraveerd) en dit feit opzichzelf geen enkel verband met den persoon van een bijgezetten vorst doet veronderstellen, is er toch iets, waardoor deze afbeelding van de gebruikelijke afwijkt. Dat is de kennelijke bijzettingshandhouding met opgestoken duim, welke wij in verband mogen brengen met de verlossing van de ziel uit

de aardsche sfeeren hare opgang in de hoogere, hemelsche sferen der goden. En dit zou dan weer pleiten voor de juistheid van de opvatting, welke naar aanleiding van de vondst in de dagbladen is geopperd, namelijk dat de figuur een afbeelding zou bedoelen te zijn van, tenminste een toespeling op een bijgezetten vorst. Of deze vorst Erlangga was hangt af van de vraag of de oudheid te Belahan terecht met dien koning in verband is gebracht²⁾.

De tweede vondst zou nog belangrijker kunnen zijn dan zij reeds is indien het gelukt ware het schrift, dat op het gouden plaatje voorkomt, bevredigend te ontcijferen. Daaraan ontbreekt echter nog veel en de woorden, die er thans van gelezen worden en die luiden: „lĕlat curukan wi(taya)tahli (bharyā)na-daĉāryā” verschaffen weinig zin. Toch is ook deze vondst niet zonder belang, daar de schriftsoort aantoonde, dat wij ons inderdaad in den tijd van Erlangga moeten bevinden; zij is volkomen identiek met die van ons bekende oorkonden van dien vorst.

Alles bijeen genomen hebben dus beide vondsten Rouffaer's veronderstelling, dat de oudheid te Belahan met de bijzetting van een vorst te maken heeft gehad, kunnen versterken en zelfs aannemelijk kunnen maken, dat die vorst inderdaad Erlangga zou geweest zijn.

Brengen wij ons hierbij dan nog de poging in herinnering, door mij aange-

¹⁾ Jaarboek Kon. Bat. Gen. III, bldz. 192/193.

²⁾ O.a. Soerabajaasch Handelsblad van 2 Juli 1934. — Ik neem hier de gelegenheid waar om een kleine aanvulling te geven op mijn opmerkingen naar aanleiding van no. 6363 der archaeologische verzameling van het Kon. Bataviaasch Genootschap in Jaarboek 1938. Ik wees daar terloops op het feit, dat het ornament van bedoeld bronzen beeld, door Ir. Moens in den tijd van Pūrṇawarman van Tārūmānagara (4e-5e eeuw) geplaatst en afgebeeld in T.B.G. LXXVII t.o. pag. 446/447, ook wel elders gevonden wordt. Een duidelijk voorbeeld daarvan is het goudzilveren plaatje van Belahan: daar vinden wij geheel dezelfde bloemrozetten in den haartooi en aan de armbanden als welke bedoeld brons kenmerken. Meer nog, in de

ooren worden dezelfde zware gladde oorringen gedragen, die bij no. 6363 de aandacht trekken, terwijl ook de haartooi volgens hetzelfde principe is opgemaakt. Zien wij ten slotte nog, dat de aanduiding der kleedplooien geheel als bij no. 6363 door sterke reliëfwerking opvalt, dan moeten wij rekening gaan houden met het feit, dat juist in Erlangga's tijd de cultuur van West-Java een opleving heeft gekend. Ik zou, bij zulke geringe overeenkomsten met Indische stijlen uit de 4e en 5e eeuw, doch zulke sterke trekken van verwantschap met het plaatje van Belahan uit de 11e eeuw, dan ook eerder willen veronderstellen, dat no. 6363 uit de periode van koning Jayabhūpati van Śunda dateert.

wend om de voorstelling op den bij de kleine badplaats gevonden geornamenteerden, doch onbeschreven oorkondesteen (*Figuur 8*) te verklaren, welke poging de overtuiging opleverde, dat zij een chronogram in beeld bevatte, die het jaar 1049 aangeeft (een jaar, dat zeer wel als dat van Erlangga's dood zou kunnen dienen ¹⁾), dan is er geen reden meer om overdreven voorzichtig te zijn en kunnen wij Rouffaer's hypothese nog immer als werkhypothese blijven gebruiken, zool niet bewezen achten.

Thans dan nog iets over twee andere vondsten, weliswaar niet van voorwerpen, welke geheel nieuw en onbekend uit den grond te voorschijn zijn gekomen, maar dan toch vondsten in dien zin, dat enkele reeds lang bekende voorwerpen, doch van onbekende herkomst, in drie gevallen met zekerheid en in een geval met groote waarschijnlijkheid als tot de oudheid van Belahan behoorend kunnen worden aangemerkt.

Bij mijn bezoeken aan Belahan trof mij telkenmale de eigenaardige beëindiging der achterstukken van de twee aldaar nog staande spuierbeelden als iets onwaarschijns. (*Figuur 2*)

Bezichtiging van de hier gereproduceerde foto's laat zien wat ik bedoel — de achterstukken zijn aan den bovenkant als het ware met een mes afgesneden, dwars door het ornament heen. (*Figuur 4 en 5*)

Nu is het natuurlijk denkbaar dat iemand dit zou hebben gedaan, toen de badplaats reeds tot een ruïne was geworden, doch waarschijnlijk is zulks toch ook weer niet. Wat zou men er aan gehad hebben bij zulk een overvloed van steenen met groote zorgvuldigheid het bovenste deel van het achterstuk van een beeld zoo zuiver af te kappen?

Dat die eigenaardige beëindiging der achterstukken niet de oorspronkelijke

kan zijn, was ook De Haan opgevallen en blijkt, behalve uit bovengenoemde eigenaardigheid, nog uit het feit, dat de achterwand van de nis, waarin de beelden thans weer zijn opgesteld, duidelijk een indieping laat zien, welke slechts gedeeltelijk door het beeld wordt gevuld en daarboven nog doorloopt. (*Figuur 3*) Deze indieping is bij beide nissen niet geheel gelijk; zegt zij dat het achterstuk van het zuidelijke beeld boogvormig verliep, dat van het noordelijke beeld zou een meer vierkanten vorm gehad moeten hebben.

Tenslotte viel het mij op, dat zich geheel hetzelfde voordoet bij de nis, waarin zich eenmaal het thans te Modjokerto staande Wiṣṇu-beeld moet hebben bevonden. Ook daar loopt bedoelde indieping hooger door dan de bovenkant van het beeld.

Toen ik tenslotte constateerde, dat zich in den bovenkant van het achterstuk van een der beelden een gat bevond, waarin een pen gepast kan hebben, was het mij duidelijk, dat oorspronkelijk alle drie de beelden van een „opzetstuk” moeten zijn voorzien geweest, welke opzetstukken echter, naar ik meende, wel verdwenen zouden zijn. De eerste conclusie was juist, de tweede niet.

Immers, spoedig herinnerde ik mij ergens twee wonderlijke, aan den bovenkant meer of minder boogvormig verloopende reliefplaten gezien te hebben, welke ongeveer den omvang zouden kunnen hebben van de vermiste „opzetstukken”. (*Figuur 4 en 5, boven*) Toen ik ter plaatse — in het Kroesenspark te Soerabaja — een en ander ging verifieeren, bleken de stukken aanwezig en aan alle eischen van „opzetstuk” der beelden van Belahan te voldoen ²⁾. Dat wil zeggen, van de twee spuierbeelden; het opzetstuk van het Wiṣṇu-beeld bleef voorloopig zoek, totdat Ir. Th. A. Resink mij erop attent

¹⁾ Bijdragen 92 (1934), bldz. 196 vlgg.

²⁾ Zie de (onnauwkeurige) beschrijving door KNEBEL in O.R. 1907, bldz. 202, no. 9, 10, 11.

maakte in het museum te Batavia een soortgelijk stuk gezien te hebben. Hier was dank zij de hulp van den conservator verificatie gemakkelijk genoeg en leverde het verblijdende resultaat op, dat dit „opzetstuk” en de bovenkant van het beeld te Modjokerto nauwkeurig bleken te passen.¹⁾

Het resultaat daarvan wordt thans in een gecomponeerde foto gegeven; gecomponeerd, aangezien het Bataviaasche stuk het museum niet mag verlaten en verzending van het beeld van Modjokerto naar Batavia niet wenschelijk is. (*Figuur 1*) Uiteraard is er echter zorg voor gedragen dat de schaal der vergroting van beide foto's in beide gevallen gelijk is.

Een vondst staat echter zelden alleen en zoo was het ook hier. Het ornament, hetwelk op de „opzetstukken” voorkomt, bracht mij weder op het spoor van een ander beeld, doch alvorens daarover nadere mededeelingen te doen, wil ik de stukken eerst nauwkeurig bekijken, welk onderzoek zij alleszins waard zullen blijken te zijn.

Reeds onmiddellijk valt het op, dat zij alle drie met elkaar overeenkomen in het feit, dat zij een dubbele pajoeng en-relief vertoonen, welke aan de uiteinden een opwippend, antefix-achtig sieraad draagt en de bovenste waarvan met een hoogen, op een lotusbloem geplaatsten lingga is bekroond.

Een dier drie dubbele pajoengs is daarenboven aan de onderzijde behangen met parelguirlanden en kwasten, welke tooi de beide andere missen — het is die van het zuidelijke beeld, dat rechts van het middenbeeld stond.

Daar staat echter tegenover, dat onder de pajoeng van het noordelijke beeld een uit een lotusbloem opbloeiende lo-

tusplant is afgebeeld, terwijl aan weerszijden daarvan zich twee radvormige, van een rand voorziene bloemen (?) bevinden.

De pajoeng van het middelste beeld is verreweg het minst versierd.

Voorts dient te worden opgemerkt, dat zich rondom de pajoengs van alle drie de achterstukken wolkenmotieven met nevelslierten bevinden, waaruit, bij het noordelijke beeld overvloedig, bij de overige in veel mindere mate, bloemen ontspruiten; soms wekken deze den indruk een kembang spatoe te zijn.

Tenslotte moet ik er de aandacht op vestigen, dat er zich bij het zuidelijke beeld een merkwaardigheid voordoet. Daar ziet men namelijk links-boven uit de wolkenmotieven twee handen tevoorschijn komen, welke polsen dicht bij elkaar gehouden zijn, doch die overigens van elkaar zijn gestrekt. Daar zich tusschen en onder die handen een menigte van kleine bloemen bevindt, meen ik dat een en ander een paar godenhanden voorstelt, welke over de daaronder opgestelde godin of vorstin bloemen uitstorten — een gebruikelijke voorstelling in de literatuur, doch welke in de beeldende kunst, voorzoover mij bekend, slechts hier op deze beknopte wijze is uitgedrukt. Wel kennen wij bloemenstrooiende hemelsche brahmanen en goden boven de poorten van den hoofdtempel te Prambanan en elders, doch daar is steeds de hemeling geheel of voor het grootste gedeelte uitgebeeld, nimmer de handen alleen.²⁾

Het is niet zeer bezwaarlijk de betekenis van deze „opzetstukken” te vermoeden — dat zij een beteekenis moeten hebben gehad kan reeds blijken uit het feit, dat zij niet zonder meer verlengstukken van de bestaande achterstukken zijn, noodig, omdat bijvoorbeeld geen

en was tusschen aureool en muur gekneld. Of er zich aan de achterzijde een pen bevindt, welke in de muur was ingelaten, kon niet worden nagegaan, daar het stuk thans in den museumwand is ingemetseld.

2) Zie bv. O. V. 1922, fig. 1 tegenover bldz. 48

1) Catalogus GROENEVELDT, bldz. 130 vlg., no. 437. Het opzetstuk zet zich beneden het op *Figuur 1* zichtbare gedeelte voort en heeft daar een indieping, waarin het aureool van het beeld past. Het stuk rustte dus met den bovenrand dier indieping op het beeld

steen van voldoende afmetingen voorhanden was om het beeld met het achterstuk uit te hakken. Immers, de „opzetstukken” zijn als op zichzelf staande stukken behandeld — hun vorm wijkt van dien van het eigenlijke achterstuk af, waarboven zij als werkelijke opzetstukken van geringeren omvang uitsteken, terwijl hun eigenlijk ornament niet met dat van het achterstuk samenhangt of eruit voortvloeit (zie vooral *Figuur 4*). Het eenvoudigste lijkt het mij te veronderstellen, dat het eigenlijk niet anders waren dan wat zij willen voorstellen: pajoengs. Pajoengs, die men uit hoofde van de voorhanden ruimte of om andere redenen niet en ronde-bosse doch en-relief heeft uitgebeeld. Of deze oplossing aesthetisch bevredigend genoemd kan worden zal wel door velen worden betwijfeld, hoezeer de bewerking ook redenen kan geven tot bewondering.

Intusschen wil ik nog even de aandacht vestigen op het eigenaardige en zeldzame wolkenmotief, dat op de drie „opzetstukken” voorkomt; het is daarom belangrijk, omdat wij het zullen dienen te beschouwen als behorend tot den stijl der beelden, waarboven het is aangebracht.

Dit wolkenmotief nu bestaat uit een wolkachtige krul, aan de achterzijde waarvan zich als het ware nevelslierten bevinden. Wij treffen het eveneens aan op den boven vermelden steen met chronogram, welke bij de kleine badplaats is gevonden en die het jaar 1049 zou moeten voorstellen.¹⁾ (*Figuur 8*) Waar wij dat motief voorts buiten Belahan op Java — met één uitzondering — nimmer meer aantreffen, daar

dienen wij het wel te beschouwen als een kenmerk van den kunststijl van dit heiligdom en kunnen wij het, omgekeerd, gebruiken als een aanduiding dat stukken, waaraan het gevonden wordt, eveneens tot deze oudheid behoord zouden kunnen hebben.

Zooals gezegd is er één stuk bekend, waaraan het nog voorkomt, en wel een volkomen gaaf stuk. Het is nummer 57 der Archaeologische Verzameling van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, een steenen beeld, bestaande uit een door leeuwachtige monsters gedragen voetplaat, waarop een zeer lage, van één rij bloembladen voorziene lotus ligt, die tot voetstuk dient van een staande mannelijke, twee-armige figuur, voorzien van een prabhāmaṇḍala en staande tegen een aan de bovenzijde puntig toeloopend achterstuk.²⁾ (*Figuur 7*) De afgebeelde godheid is kennelijk Ćiwa, daar zij vóór tegen den haartooi een doodshoofd vertoont, waaronder een maansikkel is gelegen. Verder Ćiwa-attributen ontbreken in de handen, daar deze een bijzettingsmudrā vormen. Wel bezit de godheid een slang als upawīta, hetgeen eventueel als Ćiwa-attribuut zou kunnen worden aangemerkt.

Tegen het achterstuk, ter hoogte van de schouders, vinden wij nu juist zulke wolkenmotieven met nevelslierten en bloemen aangebracht, als wij boven als typisch voor den stijl van Belahan hebben leeren kennen.

Ik ben dan ook van meening, dat wij met eenig recht de werkhypothese kunnen opstellen, dat dit stuk van die plaats afkomstig is; de herkomst uit dezelfde voormalige collectie Scheepmaker te

1) Ik maak van deze gelegenheid gebruik om een kleine correctie aan te brengen op mijn in Bijdragen 92, bldz. 196 vlgg. gegeven opvatting dier motieven. Daar meende ik er namelijk vlammotieven in te moeten zien, waardoor ik een oogenblik in het voorwerp, waaromheen zij voorkomen, de uitbeelding van een zon en niet van een in het chronogram passende maan dacht te moeten herkennen. Vergelijking van deze elders in de Oudjavaansche kunst niet voorkomende motieven met de van Balische schilderingen en reliëfs

bekende wolkenkrullen in het luchtruim — o. a. ook voorkomende op het bij KROM, Inleiding², deel III, op plaat 105 afgebeelde reliëf van Bali — heeft mij sindsdien tot de overtuiging gebracht, dat ook hier wolken en geen vlammen waren bedoeld. Overigens kan deze vergelijking een dieperen zin verkrijgen, indien men daarbij mijn in Oudheden van Bali I, bldz. 149 gegeven opmerkingen omtrent het Balisch karakter van de Belahan-nissen in de herinnering roept.

2) Catalogus GROENEVELDT, bldz. 26 vlg., no. 57.

Soerabaja, waarin zich ook het „opzetstuk” van den Wiṣṇu van Modjokerto bevond, pleit hiervoor.

Waar het beeld echter te Belahan zou gestaan kunnen hebben, is niet zoo gemakkelijk te gissen. De kleine badplaats komt niet in aanmerking, daar alle daartoe behorende beelden bekend zijn en een Ćiwa meer eigenaardig niet in een zoo uitgesproken Wiṣṇuitische omgeving thuishoort. Op grond van Sieburghs beschrijving kunnen wij echter nog twee bouwwerken in aanmerking doen komen.

Het eerste is de tjaṇḍi, welke op het bovenste der drie op de berghelling gelegen, ommuurde erven heeft gestaan, het tweede is het kleinere bouwwerkje, dat zich op een heuveltop boven de badplaats bevond. Mocht dit laatste bouwwerk in aanmerking komen, dan zou het beeld tijdens Sieburgh's bezoek reeds verdwenen zijn, daar hij spreekt van een „bidhuysje van dezelfde vorm als het graf” (het bouwwerkje zelve), „doch kleiner en dit biedt niets aan dan een zoo nauwe zitplaats, dat de t e p a (kluizenaar) daar onbewegelijk in moest blijven zitten”. Dit is dan wel de nis, waarvan Verbeek spreekt en die hij „klein en ledig” noemt. Blijkens Sieburgh's beschrijving was zij dan toch nog zoo groot, dat een mensch erin kon zitten, maar dat zij ons beeld zou hebben bevat, dat 139 cm hoog en 41 cm breed is, lijkt mij niet waarschijnlijk.

In ieder geval dienen wij echter rekening te houden met de mogelijkheid, dat dit fraaie beeld van Belahan afkomstig is. Mocht dit inderdaad het geval zijn, dan is het ongetwijfeld een portretbeeld geweest, iets, waarop de handhouding reeds wijzen kan. En dan kan het wel lastig iets anders hebben voorgesteld dan een Ćiwaitische apotheose van dien vorst, wiens Wiṣṇuitische vergoddelijkt

gedaante eveneens te Belahan werd gevonden: Erlangga. ¹⁾

Dit laatste is niet zonder beteekenis, omdat het Wiṣṇu-beeld, hetwelk zijn trekken zou hebben bewaard en dat in de kleine badplaats was opgesteld, een geheel hersteld fantasie-gelaat bezit, kunstiglijk aangebracht op de breuk, welke het gezicht eenmaal heeft ont sierd. Daarentegen heeft ons beeld een volkomen ongeschonden gelaat. Reden te meer om de volle aandacht op dit beeld gevestigd te houden, opdat ons geen gegeven kan ontsnappen, dat een positieve dan wel negatieve beslissing kan brengen.

* *

Alvorens nu voorloopig van deze interessante en door de verbinding met niemand minder dan Erlangga hoogst belangrijke oudheid afscheid te nemen, wil ik nog even terugkeeren tot de persoon of personen, die er mede in verband kunnen worden gebracht.

Zooals reeds boven werd opgemerkt heeft Rouffaer in 1909 de gissing geopperd, dat de badplaats iets met Erlangga zou hebben uit te staan; reeds hij beschouwde het toenmaals nog slechts van een afteekening bekende, doch verloren geachte Wiṣṇu-beeld van de kleine badplaats als een portretbeeld van dien vorst. Krom sloot zich in 1914 geheel bij deze gissing aan. ²⁾

Daar wij voorts boven hebben gezien, dat sindsdien vonden zijn gedaan en opmerkingen gemaakt, welke Rouffaer's gissing nog weer aanmerkelijk kunnen versterken, is het niet onverantwoord om eens de consequenties uit deze veronderstelling te trekken en wel ten opzichte van de plaatsing en gedaante van bedoeld beeld, zoowel als die van de overige beelden.

Indien wij namelijk aannemen, dat

¹⁾ Ik wijs nog op de overeenkomst tusschen het steenen beeld en de voorstelling op het bovengenoemde goud-zilveren plaatje, welke overeenkomst vooral in de

handhouding tot uitdrukking komt. Vergelijk de figuren 6 en 7.

²⁾ KROM in T. B. G. LVI (1914) bldz. 442 vlgg.

het Wiṣṇu-beeld een portretbeeld is, althans door den ontwerper van de badplaats rechtstreeks met den vorst in verband werd gebracht, dan gaat het niet aan om over de overige beelden het zwijgen te bewaren en net te doen alsof bovenbedoelde eigenaardigheid een toespeling zonder meer was, waarmede de verdere versiering van de badplaats niets te maken had. Integendeel, het is geheel in strijd met de Oudjavaansche opvattingen te achten, dat zulk een toespeling slechts in één onderdeel zou zijn gelegd, zonder dat men daaruit de volle consequenties zou hebben getrokken.

Met andere woorden, indien de ontwerper de bedoeling had — en daaraan willen wij dus thans niet meer twijfelen — om het Wiṣṇu-beeld als een portretbeeld of goddelijke repliek van den overleden Erlangga te beschouwen, dan moeten wij tevens aannemen, dat de beide andere beelden, die van de bij Wiṣṇu behorende godinnen Lakṣmī en Çrī, de aardsche gemalinnen van den vergoddelijkten vorst voorstelden. Dit is een sluitrede waarop het Oudjavaansche kraton-protocol geen uitzondering toelaat.

Maar als dat zoo is, dan bevreemdt het ons, zooals ik elders reeds heb opgemerkt, dat de beelden dier gemalinnen zooveel grooter zijn dan dat van den vorst. Nemen wij namelijk aan den eenen kant aan, dat de eischen van het kraton-protocol zwaar genoeg wogen om ook in een bouwwerk als dit tot uitdrukking te worden gebracht, dan dienen wij daarin consequent te handelen en dus ook de verhouding van het Wiṣṇu-beeld tot de beelden der beide godinnen als door de werkelijkheid bepaald te beschouwen.

Hoe kunnen wij deze moeilijkheid oplossen?

Alvorens hiertoe een poging te doen dienen wij ons echter te realiseeren dat de moeilijkheid een dubbele is. In de eerste plaats blijken de gemalinnen van den vorst grooter dan de vorst zelve te zijn uitgebeeld, hetgeen in Oudjavaan-

sche kraton-taal beteekenen zou dat zij dynastiek gesproken van meer beteekenis waren, en in de tweede plaats blijken er twee gemalinnen te zijn, terwijl algemeen wordt aangenomen, dat Erlangga slechts één officieele echtgenoot bezat.

De tweede moeilijkheid voor een oogenblik terzijde latende en aannemende, dat de vorst inderdaad twee gemalinnen had, dienen wij dus te zoeken naar een aanduiding, dat die gemalinnen dynastiek van grooter beteekenis waren dan hun gemaal.

Gelukkig behoeven wij naar deze aanwijzing niet lang te zoeken. Wij weten allen, dat Erlangga de zoon was van een Balischen prins en niet van een regeerend koning van Java, zoodat hij uit hoofde van zijn dynastieke geboorte geen rechten kon laten gelden op den troon van dat eiland of eilandenrijk. Integendeel, alles wat wij van den levensloop van Erlangga weten wijst erop dat hij eerst door en tengevolge van de verhouding van schoonzoon tot den koning van Java op den troon is kunnen geraken. Met andere woorden, de verhouding van Erlangga tot zijn gemalinnen was, dynastiek gesproken, inderdaad geheel zooals zulks door de beelden wordt uitgedrukt.

Blijft echter het feit bestaan, dat na 1037 hij en niet een zijner gemalinnen de kroon van Java droeg. Deze verhouding is in zekeren zin in strijd met de eerste en zou haar eigenlijk moeten opheffen; de ontwerper van de badplaats heeft niettemin kans gezien zoowel de eene als de andere eigenschap tot uitdrukking te brengen door namelijk weliswaar Erlangga's beeld kleiner dan dat zijner gemalinnen te doen zijn (geringer geboorte), doch het veel hooger te plaatsen (grootere waardigheid). Hoogere plaatsing beteekent, zooals algemeen bekend is en nog immer in de Javaansche kraton-wereld wordt gevoeld, tevens hoogere waardigheid — niet noodzakelijk echter hoogere geboorte.

Blijft dan echter nog de moeilijkheid van het tweetal gemalinnen.

Ook deze moeilijkheid is, naar ik meen, niet onoverkomelijk.

Het zal den lezer bekend zijn, dat er in de oorkonden van Erlangga tot op die, waarin de stichting van de kluizenarij op den Poetjangan wordt vermeld (1041), geregeld en steeds onmiddellijk na de vermelding van den Rake Halu, den Koning, een vrouw als Mahāmantri i Hino wordt genoemd, geheeten Çri Sanggrāmawijayadharmmaprasādotung-gadewī.

Callenfels heeft gemeend de veronderstelling te moeten opperen, dat deze persoon de dochter van den koning was, welke tengevolge van een in de donkere dagen van Erlangga's leven afgelegde gelofte kluizenares zou zijn geworden, in stede van na haars vaders dood als kroonprinses den troon door haar gemaal te kunnen doen bekleeden.¹⁾ De identificatie van deze persoon met de uit de Javaansche traditie bekende Kili Soetji of Kili Kapoetjangan — dochter van den aan Erlangga gelijkgestellten koning Rēsi Gēntajoe en ongehuwde kluizenares — lag daarbij voor de hand en werd op het voetspoor van Rouffaer door genoemden geleerde aanvaard.²⁾ Hiermede acht Krom ook de merkwaardige verdwijning van bovengenoemden naam uit de oorkonden in overeenstemming, welke, zooals gezegd, plaats heeft te beginnen met die, waarin de koning de kluizenarij op den Poetjangan sticht en waarbij de dochter dus onmiddellijk betrokken zou geweest zijn.³⁾

Tegen deze redeneering, hoe vernuftig op zichzelf ook, meen ik echter het een en ander te moeten opmerken.

In de eerste plaats blijkt in de genoemde oorkonde uit niets, dat Erlangga de kluizenarij ten behoeve van zijn doch-

ter zou gesticht hebben. Integendeel, de afwezigheid van elke vermelding van een dochter of welke andere gebruiker van de te stichten kluizenarij ook maar, wijst er bij de opvallende uitvoerigheid van juist deze oorkonde mijns inziens op, dat zij voor algemeen gebruik bestemd was en niet voor een speciaal persoon.⁴⁾

Voorts acht ik het vreemd, dat de veronderstelde dochter, zóó zij al iets met genoemde kluizenarij te maken zou gehad hebben, juist in de oorkonde, welke daarover handelt, niet als Mahāmantri i Hino voorkomt, hoewel zij in alle voorgaande oorkonden onder dien titel en den naam Çri Sanggrāmawijaya had gepareerd. Immers, ook al zou zij reeds toen kluizenares geworden zijn — dus nog vóórdat de kluizenarij was gesticht — dan behoefde dat nog geen reden te zijn om zich in het geheel niet meer met staatszaken te bemoeien; wij hebben in latere oorkonden van Erlangga het bewijs van het tegendeel, daar deze vorst, onder een geestelijken titel, voortgaat met het uitvaardigen van edicten.

Als wij dan ook van 1023 (Erlangga's oudst bekende oorkonde) tot 1041 geregeld eene Sanggrāmawijaya als Mahāmantri i Hino tegenkomen en zij eerst door een ander blijkt te zijn vervangen op de stichtingsoorkonde van de genoemde kluizenarij en een jaar vóórdat Erlangga zelf in den geestelijken stand treedt, dan meen ik, dat er een betere verklaring voor dit verschijnsel kan gegeven worden dan haar kluizenares worden, namelijk de veronderstelling, dat Sanggrāmawijaya een der echtgenooten van den vorst was, die vóór 1041 zou zijn gestorven, waarna de koning, in rouw gedompeld, zich zijne in donkere dagen af-

1) VAN STEIN CALLENFELS in O. V. 1918, bldz. 40 vlg.

2) ROUFFAER in N. B. G. 1909, bldz. 182.

3) KROM, Hindoe-Javaansche Geschiedenis² bldz. 268 vlg.

4) Voor deze oorkonde, de zgn. Calcutta-oorkonde van Erlangga, zie men de vertaling door KERN in diens Verspreide Geschriften, deel VII, bldz. 83 vlgg.

gelegde gelofte herinnerde en zoowel de kluizenarij op den Poetjangan stichtte als kort daarop zelf in den geestelijken stand trad.

Dat deze echtgenoot niet de hoofdvrouw kan geweest zijn, moge overigens blijken uit het afzonderlijk noemen van een Parameṣwarī (hoofdechtgenoot) in één en dezelfde oorkonde met Sanggrāmawijaya als Mahāmantrī i Hino, zooals Krom reeds terecht heeft opgemerkt ¹⁾.

Ten slotte zij nog geconstateerd, dat bovenstaande veronderstelling allermint in strijd is met de eenige mededeeling, welke wij over Erlangga's huwelijk bezitten. In de Sanskrit-zijde van de Calcutta-oorkonde, waarin van dat huwelijk gesproken wordt, wordt slechts gezegd, dat koning Dharmmawangṣa hem riep „swasutāwīwāham” i.e. tot een huwelijk met zijn dochter(s); zoowel het enkelvoud als het meervoud is mogelijk ²⁾.

Wat er dan ook waar moge zijn van de traditie aangaande een kluizenares geworden dochter van den vorst, Kili Soetji geheeten, of van de veronderstelling, dat zij haar intrek zou hebben genomen in een door Erlangga op den Poetjangan gestichte kluizenarij, dit alles vindt geen onmiddellijken steun in de historische gegevens. Omgekeerd behoeft deze traditie zich echter evenmin te verzetten tegen de veronderstelling dat de Sanggrāmawijaya der oorkonden een van Erlangga's echtgenooten was, kort voor 1041 stierf en aldus de aanleiding werd tot 's vorsten inkeer tot geestelijke zaken.

1) KROM, Hindoe-Javaansche Geschiedenis ², bldz. 268.

2) KERN, V.G. deel VII, bldz. 99, strophe 13.

3) Na het schrijven van bovenstaand artikel ontving schrijver het artikel van Prof. Dr. C. C. Berg in

Mocht in het bovenstaande eenige waarheid schuilen, dan zouden wij dus in de twee spuerbeelden van de kleine badplaats te Belahan de twee echtgenooten van onzen vorst kunnen zien. Daarbij valt het op, dat er in hunne uitbeelding eenig verschil valt op te merken. De rechts van den vorst geplaatste, dus het hoogst in rang te achten godin draagt rijke parelguirlandes aan haar pajoeng, welke bij de linker figuur ontbreken. Daarentegen is de linker figuur grooter van postuur. Hoewel dit verschil in grootte zoo gering is, dat het uit een in werkelijkheid bestaan verschil in lichaamsgestalte zou kunnen worden verklaard — anders dus dan het verschil in grootte met het beeld van Erlangga zelf — blijft de mogelijkheid bestaan, dat ook hierin een toespeling op hare positie schuilen kan: de rechter, in plaatsing bevoorrechte figuur zou dan de Parameṣwarī, 's konings hoofdvrouw, kunnen voorstellen, terwijl de lager geplaatste, doch in gestalte beteekenisvoller persoon de Mahāmantrī i Hino, Sanggrāmawijaya-dharmmaprasādotunggadewī zou kunnen verbeelden.

Ten slotte nog een vraag. Kan de achter deze laatste aangebrachte, uit een lotus kiemende lotusplant er misschien op wijzen, dat het juist deze van beide echtgenooten was, die haren geëmaal kinderen schonk? Wij hebben helaas geen historische gegevens, die een antwoord op deze vraag kunnen geven, doch waar nog enkele van Erlangga's oorkonden onuitgegeven zijn, mogen wij ook hierop de hoop niet opgeven. ³⁾

Bijdragen deel 97, waarin de bovenbehandelde familieverhouding wordt besproken. Voorzover hij kon nagaan eischen de door Dr. Berg gemaakte opmerkingen geen herziening van het bovenstaande.

1. Angkloengs

2. The Gamelan

3. Drums and Cymbals

4. Metallophones

5. Xylophone and Réjong

6. The leading players

7. „Simple” and „differing” players

8. The Seka Barong

9. The Barong and Actors

10. The Gamelan Barong

CHILDREN AND MUSIC IN BALI

BY

COLIN McPHEE.

To one who has newly arrived in Bali, the Balinese gamelan is a miracle of beautiful and complicated sound. The length of the musical compositions, their rich, polyphonic* texture, the amazing rhythms, the speed and ease with which the music is played, and above all the perfect unity of a large group, with no apparent leader and no musical script - all these details never fail to create astonishment and delighted bewilderment. What is the music? Who composed it? Is it written down? How is it learnt, remembered? Such questions enter the intelligent listener's mind when confronted with this strange phenomenon for the first time.

If all these questions are not completely answered in this paper, I think that at least some light may be thrown on them through the observations I have made on what might be called an experiment, although the word experiment, with its implications of control and conditioning, seems to me too cold a term for the experience.

Let me first state some necessary facts. Some six years ago I built a house in the village of Sajan (Gianjar), a simple place, about thirty kilometres from any large town. The people are peasants, poor enough, and spending their lives in a rather leisurely cultivation of ricefields and vegetable gardens. The caste system is lightly felt here, for there are only two or three in the village who have any pretensions to rank. The village itself is a comparatively new one, deriving

from the older village of Peliatan, where there was once a court. It has no cultural traditions of its own, and very few gamelans, which are, moreover, very poor. When I first came here no one could speak Malay; the village was chosen partly for its beautiful location and cool climate, and partly for its isolation and (it was at that time foolishly hoped) complete lack of anything which could possibly cause a tourist to stop his car, should he ever find his way there.

At that time there was very little musical activity in the village. The one big gamelan had been disorganized, owing to a combination of poverty, indifference, and the theft of the largest gong. The first two years, for various reasons I made little contact with the village. I did, however, buy a gamelan of the popular type, made up of xylophones, drums and percussion, and organized a *gandroeng* club. The *gandroeng* is a dancer, a young boy dressed in girl's dancing-costume, with whom it is customary for the men (and, in Sajan, women) among the onlookers to dance in turn, as they feel inclined. Although the performance has been exceedingly popular in different parts of Bali, in this case it was only a mediocre success.

I was then absent from Bali two years. On my return I decided to try to organize, for my own pleasure, a gamelan on a large scale. I managed to obtain from Peliatan a complete *semar pegoelingan* gamelan, with many instruments and a beautiful sonority. A *seka* was formed, that is, a "club" or group, bound together in the Balinese system through small deposits of money

* I use this word here intentionally, preferring to reserve the word heterophony for a more casual combining of parts than is generally found in the contemporary, well-rehearsed Balinese gamelan.

on entering, and fines for missed rehearsals. I then found teachers from different parts of the island, and the rehearsals began. The group, nearly all youths or newly married young men, took up this recreation with enthusiasm, and, although many had never played before, developed in a year's time a highly finished technic, together with a large repertoire. But that is another story.

The tale I have to relate here has to do with the children, the youngsters from six to eleven or so, who spend half their days in play, half in herding ducks in the ricefields, tending the placid but unpredictable water-buffaloes, cutting grass for fodder, or efficiently performing the other thousand and one tasks which fall to the lot of the *anak tjerik* or "small man". When one meets them on the road, they are shy and charming, like gentle, furtive little animals whose hearts beat in the alternating rhythms of confidence and timidity. Unobserved, they are lively enough, continually racing about full of malice and mischief. In the ricefields you may hear their sweet, childish voices lifted up in song; the words they sing would make your hair stand on end with their sophistication and bawdiness.

Their early life is based upon imitation of the elders; their play is partly reproduction in miniature of various adult activities, carried out with a careful regard for detail. They are enthusiastic patrons of the arts, and never seem to miss a musical or dramatic performance. One would think, on such occasions, that the performance was given almost entirely for their entertainment. Naked, they sit in the front rows in swarms, watching with intense interest every movement of the dancer or actor, and falling asleep against each other when the action drags. At dawn they may wander home to work or to sleep; it is up to them,

for discipline from the adults is mild to the extreme. Perhaps it is for this reason that they have from so early an age an unusual sense of responsibility, and are, on the whole, so exceptionally well-behaved.

At the present time, about two per cent of the children in Sajan go through the inhibiting and disrupting influences of the district schools. The rest drift happily into adolescence with few cares other than the family ups-and-downs; they all know from birth how to look out for themselves in the complications of finance, and some of them will pick up reading and writing if they are of a studious frame of mind.

Now a gamelan on the scale of the one which I had organized had probably never been seen by most of the village children. The early rehearsals attracted them as honey draws ants. Some of them begged to try the instruments; others simply ran about, disturbing things with their noisy games. Little by little, as the novelty wore off, they melted away. But at odd times of the day, when the *seka* was not around, one began to hear sounds of drumming and the tinkle of metallophones coming forth from the pavillion where the gamelan was kept. The imitation was at times surprisingly good. The number of children who seemed to grow music-conscious increased. And then I had to put a stop to it, for the parchment of one of drums was mysteriously split; hammers got broken or mislaid; a cymbal disappeared.

The *seka* practised regularly every night, continually adding new pieces to their repertoire, which they got from the various musicians whom I invited to Sajan. One teacher would have a number of melodies and compositions new to this district; another would teach music which the *seka* was already familiar with, but with certain innovations in the figuration, accents and general

dynamics of the music. Every night, from seven till ten or so, the air was filled with the sweet sound of many metal-keyed instruments; the tense accents of the drums and the soft, vibrant voice of the gong seemed to penetrate to the very edges of the village. People from across the valley said they could hear the practising; it seemed to give them much pleasure.

In the meantime I forgot about the children. Two of them worked in the house, fetching grass for the rabbits, looking for leaves and roots to go into the daily curry, and lighting the lamps when dusk fell. Between these occupations they would sit down for brief intervals and hammer away at one instrument or another lying about the house. They also discovered for themselves that certain Balinese tunes could be played on the black keys of the piano. They had that lack of sustained concentration which one sees in small monkeys, doing one thing for five minutes with acute interest, only to grow bored suddenly, and dart to something else. But every now and again a musical phrase of extremely complicated rhythm would flash out from some instrument with unexpected accuracy and precocious virtuosity.

One had absolutely no idea of what went on in the inner life of these two children, what they were thinking or absorbing. In true Balinese fashion they were completely uncommunicative concerning their activities; at night they went home, in the morning they returned. What they did when not around the house was not withheld from motives of secretiveness; it simply did not occur to either of them to mention anything concerning themselves or anything which might be happening in the village.

Knowing this characteristic, I ought not to have been surprised, as I was, when startling proof was suddenly given

that a number of children had been for some time seriously engaged in an unusual occupation, one which invoked the aid of nothing less than the muses of music and drama. This was most unexpectedly brought to my consciousness at "galoengan", an important festival for the Balinese, which opens a month of festivity and daily amusement. From the distance, and with that gradual crescendo of noise which seemed to indicate a procession of sorts, I heard sounds of strange and animated music proceeding from along the road - the beating of drums, the clash of cymbals, the shrill notes of one metallophone and the pathetic accents of a cracked gong.

"What on earth . . . ?" I asked, and was told that it was the children's *sek a barong* making its first public appearance. I must first explain the *barong*, an exceedingly popular mythological animal, consisting of an animal mask and an elongated body covered with feathers or fibre*. It is danced by two men, and the mask is generally a stylized "lion", tiger or pig. The man in front controls the mask from within the body, snapping the moveable jaws with dramatic simulation of demoniac fury. The *barong* is highly sacred, and is generally kept in some temple; it appears most often during the *galoengan* season, when it issues forth, with gamelan, to play from door to door for small amounts of money. Sajan has its own *barong*, which is housed in one of the temples (the *poera dalem*), but for some reason or another it is seldom taken out.

So the children had made one of their own, an excellent imitation, with a body of straw, paper decorations, and an old mask. The "gamelan" was made up of

* Articles about the *barong* have appeared in Djawâ from time to time, by different writers.

several odd instruments belonging to the village but not at the time in use. There were also several children with or without masks, who were "the actors", and ready to perform a drama, for a barong performance often precedes some play, in which the beast can figure during the denouement.

Following this triumphant and virgin appearance was an ever-increasing throng. I let it be known that I wished to engage a performance, and the crowd settled down in agreeable anticipation to witness the show. The audience included all types of village members; one noticed naked tots of two or three (very critical), fathers and mothers, delighted ancients.

The performance was quite astonishing. The gamelan played with great spirit, and the drumming, done by one of the older boys (aged eleven) was incredibly good in its imitation of the strong, dynamic accents, rapid and syncopated, which characterize this particular performance. The barong danced with terrifying gestures, fiercely snapping its jaws in rhythm to the music. When its dance was over, it retreated to the background, and the dramatic performance then began. The tale about to be enacted was known as Tjoepak*, the story of the adventures of two brothers - Tjoepak, the elder, selfish, lazy, boastful, gluttonous, cowardly, and Grantang, the younger, kind, wise, gentle but strong in battle. When spread out to the usual Balinese tempo this play can take some four or five hours to perform; the children had condensed it with unconscious art to a series of brief episodes which reduced the plot to its essence. Poor Grantang! dreadful Tjoepak! the coquettish saleswoman and the farmer who makes indecent advances

* See note 4, in *The Balinese Wajang Koelit and its Music*, by the author, published in Djawâ, March, 1936, (p. 27).

the beloved scene where Tjoepak makes a disgusting exhibition of himself, feasting in Gargantuan fashion on roast pig and all sorts of delicacies (the stage property is a small, empty basket), gasping, whining, belching and farting. The children perform the ribald moments with gusto, to the intense satisfaction of the youngest element in the audience. When it is all over I give them thirty-five chinese cash (five Dutch cents), which delights them; they have been taken seriously and engaged. Out they troup, followed by the crowd, to play at intervals along the road until they have reached the edge of the village.

Now it is obvious that the primary impulse for the children in organizing this seka was one of imitation of the older boys. As the barong in our village did not function, and had no gamelan of its own, I had, for my own purposes, my own gamelan learn the music used in a barong performance. It is intensely violent and melodramatic; its wild accents are intensely suggestive to the Balinese, and pregnant with imagined gestures or situations. Such music, after a silence long enough to be beyond the life of the children, was bound to stimulate them, become almost an obsession. Barongs they had seen, from nearby villages; the Tjoepak play they had also seen, either in shadow-play or by wandering actors; it only needed the musical example to set them in action. Naturally it was the impulse of two or three, those with a strong urge for some form of self-expression, which started the group; the others followed with varying degrees of intensity, while a few weak ones simply trailed along in order not to be left out. Strangely enough, it was in this children's performance, in their choice of situations and their naive interpretation of the various characters, that one felt one understood the essence of the play as one had not done before,

and through this caught a more intimate glimpse of the Balinese character. The love for broad comedy, the sensual delight in being terrified by the supernatural, the gift for creating a vivid "general impression" (at the expense of a finished performance), and the actual genius for exuberant dramatic and musical expression - all these characteristics could be found in miniature during the performance of these children. The group played with this idea for some six months or so, adding to their repertoire and improving considerably; the drumming became more definite, and a couple of instruments were added. In witnessing one of these performances what was most impressing of all was the complete assurance with which everything was done. The musicians were grave, dignified - little men; when an actor suddenly grew self-conscious and lost his *élan* in an unreasonable access of shyness he was sternly reprimanded on the spot by members of the gamelan (Go on! you're rotten! what's the matter with you?), while the audience laughed at his unnecessary yielding to temperament.

The Balinese temper is made up of, among other things, sudden enthusiasms and as sudden reactions. I was not surprised then to hear, shortly afterwards, that the *seka barong* had suspended activities; they were, to use a word which one hears a hundred times a day, *med, bored, fed-up*.

It is now time to turn to the real object of this article - the deliberate organization on my part of this group into a regularly practising gamelan, and how they learned to play, when given a teacher and a gamelan of their own.

This also requires a short preface. In my work in Bali I had come across, in remote parts of the island, the use of a primitive bamboo instrument known as *angkloeng**), which is today completely unknown in the central and

more thickly populated part of the island. Although the Gamelan Angkloeng is found in large numbers in every district, it is without *angkloeng*, and the people have no idea of the significance of its title. The tone of the old gamelans in which I still found these instruments in use had a delightful quality, owing to the addition of four of these *angkloengs*, as well as two other xylophones not employed elsewhere; the tuning of the scale was considerably different, and also lent a quite different colour to the music. I happened to have the opportunity to acquire one of these gamelans, which I rashly did, bringing it back to Sajan in the hopes of forming another *seka*. But I soon found out that all the eligible youths were members of the *seka* I had already formed. Older men were out of the question; they are too slow and inflexible to learn. The gamelan aroused great interest between the two children in the house, who soon, with several friends, were daily making music, trying the drums and other instruments, and improvising an ensemble. The *angkloengs*, however, they ignored as too, too strange and ridiculous.

It was on seeing the eagerness of these children to make music whenever they had free access to musical instruments that I had the idea of making a *seka* of children only. I had doubts as to their sense of responsibility in carrying the thing through; I had formerly tried to organize them into a group of *gènggong*-players (the *gènggong* is the Balinese mouth-harp, cut from the rib of the sugar-palmleaf, which the children love to play). I had spent much time in finding resonant *gènggongs*, which are rare, and then had supplied them with a teacher. A group of twenty-five had commenced, but they dwindled, lost interest, mislaid

* See The Gamelan Angkloeng in Bali by the author, published in *Djāwā*, September, 1937, (p. 322).

their gènggongs. I had then called them together, saying, "What is the matter? Are you med?" "Med!" they briefly shouted in chorus, and that was the end of that.

But these were the children who had created the seka barong with so much joy; and they were now a year older. I called them to the house and asked them if they would like to form a seka angkloeng; that if they did, I would let them have this gamelan, and would find a real teacher. The idea met with instant approval. A gamelan! a real gamelan of their own! They discussed it with excitement. Yes, they would learn. No, they wouldn't grow tired of it. They would practise every day; only give them a teacher! There were about fifteen of them; I said that the seka must include at least twenty-five, and that they must look for others. They found them.

Only three or four out of this group had ever tried to play a musical instrument other than, perhaps, a gènggong, I told them they might take the gamelan home to one of their houses, and there try it out for themselves for a while. In this way they could learn by themselves how to hold the hammers, how to strike the keys. The brightest ones would automatically take possession of the more difficult instruments. They bore off the gamelan with shouts of glee, and that evening I heard the sounds of wild and confused music arising in the distance. This went on every night for a week; I then left for Java and was gone a month.

When I returned, the first thing I did was to call the seka to the house, to see what had developed during my absence. I don't think I expected anything in particular, other than to see if the children had found the instruments of their preference, and perhaps learnt how to play them just enough to go through a simple tune. Every child knows from observation the fundamental

technic of playing a metallophone. You hold the hammer in the right hand, strike the key, and damp it with the left hand as you strike the next. At a slow speed it is simple enough, but at the modern Balinese tempo it requires considerable flexibility and quick thinking. The children also know from observation how to play the réjongs, four small, high-pitched gongs, in this case set in a horizontal frame; they also have some ideas concerning the technic of all the other instruments, with the exception of the angkloengs.

The children file in, carrying their instruments, set them down and arrange them in prescribed order. There is a little noisy quarrelling on the distribution of the hammers - which one belongs to which instruments, who gets the best - but finally there is silence. They look at each other gravely, catch each other's eye. An invisible signal is given, and with a seriousness of intention which is quite absurd in a group of such small children they proceed to play a complete and decidedly intricate composition, of considerable length, and filled with many rhythmic complications such as syncopations and shifting accents. All this is done with complete assurance, with style even. The music is polyphonic; there are at least four separate melodic lines, two of which are complex enough to worry a highly trained musician of the West. These children, however, play with admirable precision and accuracy; true, the tempo falters once or twice, and the drummer gets out, but the sonority is clear, and there are surprisingly few false notes. Changes of tempo are managed with complete ease, and an attempt is even made at contrast in the dynamics. They finally stop, with a well-controlled rallentando. I am about to speak, but before I can say anything they have started again. Another piece, a shorter one this time. And after that a third.

It appears that they could not wait for my return to call a teacher, but found one for themselves, the father of a friend from a nearby village, who belongs to a gamelan angkloeng. The pieces they have learned are not entirely new to them; the idiom is a familiar one, and the form is fairly simple. But there are technical details in it which require both practise and musicianship. What they have accomplished so far could only be done through love and determination, and a youthful precocity which is peculiarly Balinese. It is safe to say that their elders could not possibly give anything like such a performance under the same conditions.

It seems also that the seka is now firmly organized. A system of fines has been instituted; one chinese cash for being five minutes late, and more severe penalties for more serious delinquencies. They have hung their own *koel koel* or signal drum in a tree near their regular place of rehearsal (the big seka has also one), and they have elected a treasurer, and also a *klian seka*, the head of the seka. In short, there is to be no nonsense about this undertaking. I begin to notice personalities emerging from the group; we will discuss them later.

I have nothing to say to them but words of praise, which they accept with composure. After such an excellent beginning it is up to me to find their teacher without further loss of time. They demand a good one, one who knows plenty of new, modern pieces, saying that the seka *gènggong* lost interest because the teacher came from too nearby, and that his pieces were out of date. And so I promise to find them one from Selat, sixty kilometers to the east. I have had this in mind from the beginning, first of all because angkloengs are still employed there, and the children can thus learn their technic, and also because the gamelan

there has a wide repertoire of both very old and very new music.

A few days later I fetch the teacher from Selat. He is perhaps forty, shy, gentle, a man of few words, and rather alarmed at being brought so far from home to a completely strange district and equally strange situation. He has never taught a group of children, for a gamelan composed exclusively of children is unheard of; to be called to the house of a foreigner is stranger still. His nervousness, however, will wear off in a few days, and he will become very popular with both the children and the household.

The first rehearsal takes place after sundown, on the verandah of my house. The children have all assembled, and take up their instruments. The brightest ones are in the front row of metallophones which play the leading melody. I have already indicated the piece I would like them to study first. It is called *Djaran sirig*, prancing horse, and is one which I have already written down in detail when once in Selat. It consists of two movements, a first, at a moderate speed, in simple unison for everyone, but having two or three tricky syncopations. The second movement is quicker, and complicated - too complicated, I am afraid. Here the larger instruments play the melody, while the smaller ones play a very difficult figuration, a two-part arabesque in which each part is a continually syncopated, opposing rhythm of the other.

The method of the teacher is strange. He says nothing, does not even look at the children. Dreamily he plays through the first movement. He plays it again. He then plays the first phrase alone, with more emphasis. He now indicates that the children are to commence. Two or three make a tentative attempt, following him, and watching every movement. The phrase is repeated, and

they try again. Another joins in. Those instruments which do not play the melody are ignored for the moment, for the melody must be learned first; the players, however, tap the tune out to themselves, as they grow familiar with it. Bit by bit the children who are learning the melody go from phrase to phrase, forgetting, remembering, gaining assurance. The teacher remains silent, unless to point out a repeated mistake; generally he is gazing off into space. At the end of an hour, however, several can play through the whole melody, and it is a long, twisting one, continually returning to its beginning, but changing at the same time. The children, all of them, are using the utmost concentration. They surprise me with their seriousness and their patience. They are obviously impressed with themselves; they have a teacher, a gamelan; they are a seka. The less talented ones, however, are beginning to lose interest. They giggle, and pinch each other. It is time to stop. They all go home to eat, although those in the front row can hardly tear themselves away, and come racing back almost immediately to try things out for themselves. After an hour, all have returned, and practise is continued until almost ten. But it is now time to go home and sleep, and the rehearsal is declared over.

Let us pause for a moment, and examine the leading personalities of the group, those who are taking the lead, and who will form the backbone of the seka. The youngest of these is Kajoen, aged seven, who works in the house. He is shy and loveable, and at the same time remarkably independent. He goes about the house doing odd tasks which no one tells him to do, but which he thinks ought to be done. He has an exceptionally quick ear and a keen sense of rhythm. He has been sitting next to the teacher, watching every stroke of

the hammer, and listening with every show of complete absorption in what he is doing. He is the first to get the melody correct, and the teacher has already recognized him as the brightest of the group.

Loear*, perhaps a year older, is almost as quick. He also is a serious one, and runs Kajoen a close second in learning the melody. Loengsoer* is about nine; he hasn't the stamina of the first two, but is eager and willing, and also learns quickly. Kantin* is still older, rather grave and phlegmatic. He it was, however, who did such spirited drumming in the barong performances, although he is considered much slower than the other three. Kreteg, about ten, has gone to school, and is treasurer. Two new babies, one can hardly be five, have appeared tonight for the first time; surely they can't do much! But they take two of the smaller metallophones, and in a very few days I will find them doing complex figurations with complete ease. There are two large, older boys, perhaps fifteen. Their voices have changed, and they are rather overgrown. They have good-natured, rather simple expressions. They are late-comers in the seka, and have been given by the younger children the two easiest instruments in the whole gamelan to play. They are slow, and often make mistakes. The cymbals are given to Djati, aged eight. He is a lively, mischievous child, not too clever, but nevertheless intensely enjoying what he is doing. He was one of the actors in the former group, rather poor, as a matter of fact. The cymbals, however, seem to be his medium, and he takes delight in their continuous and animated clashing. Several children are sitting around rather vaguely. They are the

* Drawings by these children are reproduced in the paper by Jane Belo (Mrs. McPhee), "Balinese Children's Drawings" (*Djawa*, Sept. — Dec., 1937), which fills in another side of the picture I am attempting to create.

comparatively untalented ones, and the less appealing instruments are left for them to choose from. They have not yet quite made up their minds, but shift from one to another. They are the ones to grow bored the quickest, and start small scuffles during rehearsals. Their interest is decidedly intermittent and passive; they might be the first to drop out, but they have just enough desire to follow the stronger personalities. They are good enough for the secondary instruments.

The second rehearsal begins where they left off the preceding night. This time the front row can play the tune with some assurance, and the teacher can now turn to the secondary instruments. But I am anxious to try the angkloengs, which were my first reason for buying the gamelan. I first ask the seka to play their simplest piece that they learned while I was in Java. They do so; the teacher does not know it and so the seka teaches it to him. This is a simple matter, however, and after they have played it perhaps four times he already knows it. He can now teach them how to fit in the angkloengs. We get out the instruments, and the children are inclined to laugh at them, but they are interested at the same time. Kajoen and Loear, as the smartest children, are given two of the angkloengs; the teacher takes one, and gives the other to Lebah, the teacher of the big gamelan, a bright and musical young man, who, although he too has never seen an angkloeng before I took him to Selat, is willing to try.

Each angkloeng sounds one note of the scale in three octaves. The scale is, approximately; f-sharp, g-sharp, b and c-sharp. The angkloengs double the figuration of the small metallophones and the rejongs. F and c are always sounded simultaneously; g is often sounded with c, while b-flat must always be played by itself. As each angkloeng gives only one note of the

scale, the trick is to wait one's turn until the note comes round in the figuration, and then play it, giving the angkloeng a little jerk to rattle the bamboo tubes. * As the figuration is an uninterrupted flow of 16th-notes at a rapid speed, this seems to me a hopelessly impossible task. It doesn't seem so. The gamelan plays the piece once more, the teacher plays his note, Lebah joins in shortly afterwards, and before long the two children have started rather awkwardly to try to follow. They listen intently, with their heads cocked on one side, for their turn to play their notes. Kajoen suddenly gets the feeling for the instrument; he smiles, and starts playing with syncopations of his own. On they go, until the gong strikes the final note. The music stops, and everyone laughs and cheers. This is fun, and the angkloengs are not so silly after all! They practise the music for a time with angkloengs, and then return to the new music they are just learning.

Now Kajoen and Loear know, of course, the figuration to which they had tried their angkloengs inside out. They had practised it a month, and as the pattern is fixed, learnt one way only, it was not too difficult for them to succeed as well as they did on first attempt. Furthermore, each note in the figuration recurs in such a way as to create a definite rhythm of its own; thus with the angkloengs you have four different rhythms on the four different notes of the scale, which, when played together, keep up an unbroken succession of notes. Rhythm, and particularly highly syncopated rhythm thus forms the basis for this music.

The Balinese have not only a strong sense of rhythm, but a highly developed

* Many examples, which show in detail not only the technic of the angkloengs, but the general technic of the gamelan angkloeng are given in the author's paper on this gamelan in Bali.

feeling for polyrhythmic expression. The four-part angkloeng pattern is only one instance of this; intricate as it may seem to us, it is instinctive with the children, something that can be felt almost immediately. And, it seems to me, it is, before all, this sense of rhythm which makes these rehearsals "go", which makes these children coherent from the very beginning. And when the second night is over, I have a feeling that the seka is going to be a success.

The third night the teacher begins work on the second movement of the piece, the difficult one. It is a simple melody of eight measures, terminated by a gong-stroke, and repeated many times, with various dynamics and changing tempos — sometimes soft and calm, sometimes very loud and animated. The figuration, I am told, is very difficult (I consider it so myself, but that is a different matter). The teacher plays the melody through first. It has a short solo-introduction, which he plays far too fast. Although I know it well, I cannot recognize it as he plays it, for he seems to upset the balance of the phrase by hurrying one or two essential notes, thus making it impossible realize where the thesis of the phrase lies. The children, for the first time during rehearsals, fail to get the idea; they cannot begin together after the solo, and there is a complete muddle. I tell the teacher to take it slower, evenly, but this he does not seem to be able to do. Finally I play the phrase myself, slowly, distinctly, so that the children can hear each note with its correct time-value. They grasp it at once, and from now on cannot be put out by the teacher's distortion of the rhythm. The eight-measure melody is now quickly learnt by the four large metallophones, and the teacher can proceed to its figuration, for the rest of the gamelan. It is in two parts, one half the remaining

instruments playing one rhythm, the "simple" (!), the other half playing the "differing" one. The simple one is taken first. The idiom is familiar to the children, for it is found in all modern Balinese music. But each piece of music has its own way of following the melody, which must be worked out and practised until it is note-perfect. Both "simple" and "differing" parts are learnt separately, and then fitted together. Their problems may be grasped from an examination of the musical illustration to be found at the end of this paper.

In five days they can play the whole piece through, without teacher and without a break. During this time they have also begun work on another piece. True, the rhythm gets out of hand at times; the front rows are inclined to race, and the cymbals are not yet steady. The drumming is very sketchy, and the gong-player often comes in at the wrong moment. When this happens, the children shout at him in exasperation; they are inclined to be impatient in general with each other's mistakes. The astonishing thing is the general effect, which is far better than many gamelans I have heard that have been going on for years. This is partly derived from the youthful agility of the children, more so from their eagerness to learn and the enthusiasm with which they play. What seems to me more remarkable still is the quickness of the children, the rapidity with which they have learnt a long, difficult and completely new piece at the very outset, and the authority and precision with which they already play, especially those in the front rows.

It is now five weeks since the seka started practising in earnest. I no longer watch them, and they rehearse in one of the pavillions near the kitchen. Rehearsals start after sundown, after they have all returned from the ricefields, bathed and eaten. The koelkoel is beaten

first, to remind the tardy ones that they had better hurry. But not a single night's rehearsal has been missed; no one has been absent, and they average about three hour's work each evening. In this time they have learnt nine absolutely new pieces. The teacher from Selat went home after about three weeks, and another musician from the same gamelan, a boy about nineteen, took his place. Everyone works together harmoniously; the drumming gets better, the cymbals become more steady, and nuances of shading have already been mastered. The next temple feast is due in about three week's time, and they are to make their first public appearance on that occasion.

For this they practise with more and more determination as the time grows shorter. But I know from long experience that afterwards a fresh stimulus will be required.

I would like to stress several points, which can be made from the experience I have just described, and which apply to the general study and practise of Balinese music. It will be seen, first of all, that the teacher does not seem to teach, certainly not from our standpoint. He is merely the transmitter; he simply makes concrete the musical idea which is to be handed on, sets the example before the pupils and leaves the rest to them. It is as though, in teaching drawing, a complex design were hung on the wall and one said to the students, "Copy that". No allowance is made for the youth of the musicians; it never occurs to the teacher to employ any method other than the one he is accustomed to use when teaching adult groups. He explains nothing, since, for him, there is nothing to explain. If there are mistakes he corrects them; his patience is great. But he plays everything far too fast, even from the beginning, and it is up to the children to follow him as best they can.

What seems to me remarkable is that, in spite of everything, this "method" produces such rapid results. The children learn much more quickly than the big seka; this I not only feel for myself, but am also told by Lebah, who has watched their progress with great interest. But then, they have none of the inhibiting self-consciousness of the older group. (It is significant that the two adolescents of the children's group are very much in the background.) All the past experiences stored up in the sub-conscious of the children (it will be remembered that they eagerly follow all dance- and music-performances) come into play in this situation. They can express themselves with complete ease, in the same way that an untrained Balinese, when in a state of trance, can at times give a most amazing performance, of dancing.

The sub-conscious element in the children is not destroyed by any of those technicalities and conventions which are established from the very beginning in training a child of the West. There is none of the drudgery of learning notes or, worse still, time values - no one to say, "Use the fourth finger . . . did you practise your scales this week?" Here learning is fun, a recreation, partly for this reason, and partly because it is a group-activity. Each child takes pleasure not only in what he is doing, but in the fact that he is doing it in company with his daily friends. (When I once suggested that a couple of children from another part of the village be allowed to enter the seka, I was met with loud disapproval.) Thus, as a group, they are willing to practise for a much greater length of time each evening than they would be as separate individuals. And when a sufficient number have lost interest for night, they all stop, and, saying they are "very tired", go home. This the teacher accepts as perfectly natural.

The peculiar technic of the modern

Balinese gamelan is an important factor in producing such satisfactory results in so short a time. No heavy demands are put on any individual; each instrument is a single voice in the ensemble; it may play either a simple, melodic part, or else a syncopated variation of the melodic line, but in every case it presents a single problem, to which the player can give his undivided attention. When each part is played alone it is (with the exception of the more elaborate figurations in the latest music) simple enough; when all are played together the result is rich and dazzling. The formulae which go to make up this polyphonic texture are those which have developed through a long tradition. No individual alone is responsible for them. But they are so sound, so practical, and based upon such simple and natural principles that the general effect does not depend so much upon the excellence of the individual as upon the unity of the group. One may wonder at the musical temperament of the Balinese, but what seems to me still more remarkable, is the adaptability of this gamelan technic to the general temperament of the Balinese. In this particular case it was possible (I anticipate the last page of this paper) for a group of very small children to learn, in five weeks, a repertoire of some ten rather long pieces, and play them well enough so that they could function more than adequately in the coming temple ceremonies. The children are considered unusually bright and quick by both teachers, and any other musicians who have watched their progress, but I see no reason to believe them exceptional. Although, as I have already mentioned, there has never before been a gamelan in Bali completely made up of small children, one sees everywhere boys of eight, nine or ten taking responsible positions in adult gamelans, playing even leading parts. I think it is

interesting to compare here the results from these children as musicians with those published by Jane Belo in her article on children's drawings, and which included designs by several who were later to enter the seka angkloeng. Their qualities have been sufficiently commented on and estimated by Miss Belo herself, but as examples of self-expression they remain completely in the realm of childhood, along with the children's seka barong. No teaching could possibly produce results parallel to those of the seka angkloeng, which grew up and blossomed with the rapidity of some exotic plant. I (as a musician!) feel convinced that this is owing partly to a much more intense desire of the Balinese in general for musical expression, and partly to the fact that the children conform to rules which have long been established and found perfect.

One may gather from the description I have given of the rehearsals, and fully realize from the musical examples at the end of this paper that there is little room for improvisation in the music learned by these children. With the exception of the melodic line, in which certain minor variants and embellishments are allowed, everything must be played as practised, if the piece is to be played correctly, and if the sonority is to have the desired clarity. This becomes more and more the tendency of all the modern Balinese music, where an ever-increasing importance is placed on the figuration and change in dynamics. Notes other than those learnt at rehearsal in either the simple or differing part of the figuration would disturb the balance, break the rhythm. If a change in the figuration should be sought, it must be agreed upon and worked out at rehearsal. The individuality of the Balinese musician comes into play during the study of the music, when either teacher or one or two musicians

of the group have new ideas which they would like to introduce. A teacher in Bali today is in demand in ratio to the number of new compositions which he knows, and novelties in figuration, dynamics and orchestration. These he may either have invented himself - "new" compositions are generally free adaptations of old music - or may have learned or merely heard (their ears are marvellously quick at this) in some other part of the island. In these days, with the growing facilities for intercommunication, there is an ever-increasing feeling of rivalry between gamelans of different villages and with it goes a constant search for novelty, more startling effects with which to amaze the audience. The children have now accepted their angkloengs as something pleasantly unusual, and later, when they play (as they did) in the large centres of Oeboed and Peliatan, they will swell with pride when they hear the comments on these absolutely novel, and therefore desirable instruments. They will find other seka's jealous of their new instruments, and hear them declare their intentions to make the same; what, for the moment, could be sweeter? Thus influence spreads, and all that is novelty eagerly imitated by others. In this case we have the pleasant situation of finding these archaic angkloengs, long since discarded in all but the remotest villages, considered sensational in their strangeness, and possessing qualities which may possibly make them once more a popular instrument.

It is the day of the temple feast, and the children have assembled at the house to carry the gamelan to the temple. I give them each a cloth of large black and white check for a headdress, which will mark them as a seka, and they all proceed to put red hibiscus flowers in their hair. They

then take up their instruments and go out in dignified single file. On the way down to the temple someone suddenly remembers that the gamelan has never been blessed. This is a bad start indeed, but on reaching the temple we find that it can be done on the spot, for there is both priest and holy water, and we may have the benefit of the offerings already prepared. The arrival of the gamelan has caused much comment and excitement. The big seka is already there, and the two gamelans are set up in opposite pavillions. The ceremony of blessing the gamelan is gone through, and the children are told to play one piece as termination of the rite. They sit down, and people eagerly crowd around, their curiosity aroused by the size of the children and the presence of the surprising angkloengs. The priest asks them to stand back. It is the children's hour; they dominate the scene. The women stop making offerings and stand by; the big seka watches from the pavillion. The children play, and everyone listens in silence, smiling with pleasure. Suddenly, for once, the Balinese seem to be almost sentimental. There is no doubt that the children are a success. But the music is over, and the program of rituals must proceed. It is now time to go in procession to a distant sacred spring, to bathe the gods. The children pick up their instruments as though they had been doing such a thing all their lives. There is much excited shouting in getting started. They go out the big gate, followed by the women, bearing the gods on their heads. The barong which is kept in the temple follows, and the procession is brought up in the rear by a reduced gamelan of gongs, drums, rejongs and cymbals from the big seka. The children strike up Djaran sirig (their instruments hang before them, from poles resting on their shoulders), the women chant, and the animated sound of gongs and drums

ssues from the rear. Across the fields we go, waving banners and gilded parasols, through a rushing stream, up the banks, down again into a deep ravine through one more stream, and up the steep, rocky slopes. It is getting dark as we approach the next village. At the crossroads everyone has turned out, attracted by the sounds of unfamiliar music, to watch the procession. We pass through in triumph, and finally reach our destination. An hour later it is pitch dark, and torches are lighted. Home we go, playing gaily on, losing the rhythm as we step over a fallen tree, or scramble down a narrow, slippery path. As we return to our own village people rush to the door with more

torches, and children and adults join in the procession back to the temple. There it is a blaze of light, crowded with people eating, drinking, gambling and gossiping. The rites proceed within, and I decide to return home. I am told the next day that the gamelan is now famous, people coming from many villages to hear it, and that the angkloengs are a great success, having a very "sweet" tone. I am also told that the children, apparently drunk with success, could not leave off playing, but went through their repertoire several times, off and on, till dawn announced the end of the first day's ceremony, and they finally realised that they were very sleepy indeed.

Sajan, August 3rd, 1938

Copyright October 1938 by Colin McPhee New York City U.S.A. Photographs by the autor. The copyright includes photos.

De auteur van dit artikel behoudt zich alle rechten, in het bijzonder dat van vertaling, voor. Het overnemen van de muziekvoorbeelden is slechts geoorloofd na van den auteur bekomen verlof.

Note to the music; the exact pitch of the scale when played on the gendér pengoembang gives the following vibrations, according to the monochord:

370 425 490 570 gong (kempoer) 215

It may possibly interest readers to compare the second part of Djaran sirig with the pengètjèt to the same piece as I noted it from the gamelan in Selat (from where the teacher came), and which appeared in my article on Angkloengs in Bali. The tuning of the Selat gamelan is different, but the music is almost the same. The lower line of the figuration is the "simple" part.

Notes to the photographs;

4. Gendérs (front row) and gangsas (back row), which sound an octave higher. Léjah, the large boy in the front row, does not actually belong to the seka, but is substituting for a smaller child.

5. The xylophone (tjoengklik) plays a very simple part, while the réjong-players double the metallophones.

6. Kajoen, centre, is the leader. He plays the solo introductions, gives signals for changes

in tempo and dynamics. The front row sometimes play a simple melody (Djaran sirig), but more often doubles in the figuration. Here one can see the first and third players with raised hammers, playing the "simple" (molos) part; the other two are striking the keys in the "differing" (njangsih) part.

8, 9 and 10 were taken a year earlier. Note the large drum, and the kadjar (right, ph 8), which beats time.

Postscript.

Since this article was written, Kajoen and Loewar have both joined the big seka. This they have been wanting to do for some time; the seka welcomes them, as extra musicians are needed for the instruments which play the figuration, and both Kajoen and Loewar can already play the figurations to practically all the repertoire. This they have picked up by listening, and then trying out when some of the older boys happened to be absent from rehearsals. I only add this note as an indication of how it is possible for a bright child of eight or nine to be an active member of a group which may include musicians six times his age.

Ujaran Sirig - 2nd part $\text{♩} = 100$

Handwritten musical score for "Ujaran Sirig - 2nd part" in G major (one sharp) and 2/4 time. The tempo is marked as $\text{♩} = 100$. The score consists of three systems of staves. The first system has two staves. The second system has two staves. The third system has two staves, with the bottom staff ending with a double bar line and the instruction "(to beginning)". There are "Gong" markings with a double bar line and a small "G" symbol at the end of the first and third systems.

Bending Tande $\text{♩} = 104$

Handwritten musical score for "Bending Tande" in G major (one sharp) and 2/4 time. The tempo is marked as $\text{♩} = 104$. The score consists of seven systems of staves. The first system has two staves, with "Solo mp" and "Tutti" markings. The second system has two staves. The third system has two staves. The fourth system has two staves. The fifth system has two staves, with "Solo $\text{♩} = 116$ " and "Gong" markings. The sixth system has two staves, with "Gong" markings. The seventh system has two staves, with "Gong" and "rall" markings.

Sooti - 2nd part $\text{♩} = 116$

Handwritten musical score for "Sooti - 2nd part" in G major (one sharp) and 2/4 time. The tempo is marked as $\text{♩} = 116$. The score consists of two systems of staves. The first system has two staves, with "Solo" and "Tutti" markings. The second system has two staves, with "Gong" markings.

DE BALISCHE KINDEREN EN DE MUZIEK.

(Uittreksel vanwege de Redactie.)

In zijn hierboven afgedrukte, en hieronder samengevatte artikel heeft de bekende Canadeesche toonkunstenaar en muziekonderzoeker Colin McPhee een hoek der Balische psychologie en kunst „onder het vergrootglas genomen”, gelijk hij het zelf in een brief aan de Red. van Dj. noemt. Hij vond het materiaal voor deze studie in zijn woonplaats, het dorp Sajan in Gianjar, een nog vrij jonge nederzetting, voortgesproten uit het oudere Peliatan, waar vroeger een hoog adellijk heer heeft gezeteld. Eigen culturele tradities had Sajan niet. De inwoners zijn, tamelijk arme, boeren. (Inzake de economische gesteldheid zijner samenleving, het grondbezit e.d. kan men nadere inlichtingen vinden bij Mrs. McPhee = Jane Belo, in een opstel eerder door Dj. gerefereerd. Zie jg. XVII, blz. 410.) Er waren in het, afgelegen, dorp maar weinig en nogal poovere gamelan's. De eenige groote was gedesorganiseerd ingevolge armoede, onverschilligheid en den diefstal van den grooten gong. Kortom, er was toen, — nu circa zes jaar geleden, — heel weinig leven op muziekgebied.

De Heer McPhee blijkt niet weinig te hebben gedaan om hierin verbetering te brengen.

Hij begon met het aankopen van een gamelan van populair type, bestaande uit xylophoons (de toetsen van bamboe), trommen en eenig ander niet-melodisch slagwerk. (Gamelan pedjogèdan. Zie Spiess, Dj. XVI, blz. 56; afbeelding naast blz. 50; en Spiess en Goris, Dj. XVII, blz. 223.) Dezen gamelan gaf hij in gebruik aan een nieuwe gandroeng-club. Maar hoewel de gandroeng-vertooning, waarbij er een jonge jongen in travesti danst met elkander afwisselende mannen — en te Sajan ook wel met vrouwen — uit het publiek, op onderscheiden plaatsen elders in Bali uiterst populair is geweest, was het succes hier maar middelmatig.

Na een verblijf in Sajan van twee jaar en een even lange afwezigheid, weer naar Bali en dat dorp teruggekeerd, kocht de Heer McPhee vervolgens voor eigen studie en genoeg een mooi grooten gamelan van de semarpegolingan genaamde soort, (vgl. Spiess, Dj. XVI, blz. 55, 56), en nam het initiatief tot de oprichting van een club van spelers. Zooals gewoonlijk dienden een klein entreegeld en boeten, opgelegd bij het verzuimen van de bijeenkomsten, als bindmiddel van deze „seka”. De Heer McPh. zorgde voorts voor leermeesters, afkomstig uit verschillende deelen

van het eiland, en hij had het succes, dat na een jaar van ijverig repeteeren het ensemble beschikte over een uitgebreid repertoire en een techniek die af was. Weliswaar bleek hem later, dat hij danook op practisch al de bruikbare elementen onder de jongelingen en de jonggehuwde mannen had beslag gelegd, maar daarbij waren er verscheidene, die nooit eerder gespeeld hadden.

Tot het repertoire van „zijn” gamelan behoorde de muziek, die bij barong-vertooningen pleegt gespeeld te worden. (Zie voor deze laatste Spiess en Goris, Dj. XVII, blz. 214; en H. Neuhaus, Dj. XVII, blz. 230.) Want hoewel het dorp een eigen barong bezat, was die in onbruik daar de gamelan er bij ontbrak. Zoo had ook de, bijzonder felle en melodramatische barong-muziek al sedert een aantal jaren in het dorpsleven ontbroken. Haar hernieuwde studie zou eigenaardige gevolgen hebben.

Op een „galoengan”-dag, aan het begin van den feestmaand der Baliërs, werd onze Schr. verrast door een aangroeiend, blijkbaar naderend, gerucht van muziekinstrumenten en ander rumoer, dat een processie van belang scheen aan te kondigen. Maar wát voor een?! Tromklanken, bekkengekletter, schrille tonen van een toetsmetallofoon en de pathetische accenten van een gong met een barst er in. De muziek klonk wonderlijk en levendig genoeg. Maar . . . ? ?

Het bleek een eigen seka barong, (zie ph. 8), gesticht door de kinderen van McPh.'s woonplaats, blijkbaar onder den invloed van de, — voor hen nieuwe, — barong-muziek en haar wilde accenten. Op de Baliërs oefenen deze enorme suggesties uit van verbéelde gestes en situaties. Zulk een muziek kòn niet anders dan hen obsedeeren. Om die verbeelding werkelijkheid te doen worden, hadden ze den barongmom nagemaakt met een vacht van stroo inplaats van veeren of plantenvezels; een oud masker; en de sieraden niet van leder maar van papier. Den „gamelan” hadden ze samengesteld uit waarlooze, momenteel in onbruik zijnde instrumenten. (Zie ph. 10.) Voorts waren er verscheiden kinderen, deels gemaskerd, klaar om de vertooning te geven, die vaak zich bij den barong-dans aansluit en waarin de barong nog weer gedurende de ontknooping een rol kan spelen. (Ph. 9.)

Binnen geroepen om hun kunsten te vertoonen, bleken ze die met een Tjoepak-voorstelling te besluiten. (Zie McPhee,

Dj. XVI, blz. 35.) Ze gaven daar zelfs een eigen versie van. In het gewone Balische speltempo neemt zoo'n voorstelling vier of vijf uur in beslag. Maar de kinderen hadden het verhaal met onbewuste kunstigheid tot een reeks korte episoden herleid, die er nèt het essentiele van gaven. Zoodat hun naïeve interpretatie der figuren en hun keuze der tooneelen een juisteren kijk op de eigenlijke bedoeling van het spel, en tevens op de Balische psychologie leken te geven, dan men eerder had.

Hier had men ze in een notendop: het plezier in breede boertigheid; het wezenlijke talent voor uitbundige dramatische en muzikale uiting; het sensueele genieten der verschrikking van het bovennatuurlijke; de gave om, ten koste van perfectie der details, een levendigen „algemeenen indruk” te verwekken.

Niettemin was er in die details een duidelijke vooruitgang waar te nemen. Het tromspel bijvoorbeeld werd vaster omlijnd. Er werden een paar instrumenten aan het orkestje toegevoegd. Ook het repertoire kreeg een grooteren omvang. Kortom, er werd gewerkt met den meesten ernst. Zooals dat betaamt aan „kleine mannen”. Die indruk van gedicteerdheid, van geheel bij de zaak zijn, (en nooit met hun eigen figuur bezig), was voor den buitenstaander iets allermerkwaardigst. Raakte er toch een speler verlegen of in de war, dan bleek de kritiek van zijn makkers ongenadig: „Rottigheid!—Wat mankeert jou? Schiet op!” Enz. .

Zoo ging dat een maand of zes — En toen was het ineens uit.

Dat plotselinge einde kwam voor den Heer McPhee niet onverwacht. Onvoorziene vlaggen van enthousiasme, en even onverhoedsche inzinkingen zijn nu eenmaal wezenlijke ingrediënten van het Balische karakter. Ook met kinderen, en op het gebied van de muziek, had McPh. daar duidelijke voorbeelden van gezien. N.l. bij een club van mondtromspelers, die hij eerder had opgericht. Ondanks de goede, klankrijke gènggong's, (zie McPhee, Dj. XVII, blz. 356), die hij, niet zonder moeite, bijeengebracht en den leermeester, dien hij hun verschaft had, was die club vrij gauw verlopen en de instrumentjes zoek geraakt. Desgevraagd hadden de jongens zich „med” verklaard, d.w.z. dat ze het beu waren, de zaak hun de keel uithing! — Dat woord „med” krijgt men op Bali honderd keer te hooren op een dag. Maar in dit speciale geval was er toch, naar achteraf bleek, een bepaalde reden: De leermeester was van te dicht uit de buurt afkomstig geweest, had geen werkelijk nieuwe, onbekende stukken op zijn repertoire gehad.

Wat onverwachts, onvoorziens met iets beginnen betreft, onze Schr. was toch wel verwonderd geweest over die a.h.w. uit de lucht gevallen s e k a b a r o n g. Maar al gauw was die verwondering gezakt: Onverschillig of die Balische boerenkinderen hun dagen buiten doorbrengen, al naar het uitkomt spelende, of bezig met het hoeden van de eenden of de karbouwen, of met grassnijden, of wat ook, — of dat ze minofmeer bij Uw huishouden zouden zijn ingelijfd, gelijk het geval was met de twee die in den huize McPhee allerlei kleine diensten verrichtten, voor gras voor de konijnen zorgden; wortels en blaren zochten voor den dagelijkschen rijsttafel; tegen den avond de lampen aanstaken; vaak ook onwaarschijnlijke werkjes opknappend, waar niemand iets van gezegd had, maar die zij noodig vonden, — in géén geval zult Ge er een voorstelling van hebben, wáár ze zich innerlijk mee bezig houden, noch wat ze uitvoeren in „hun eigen tijd”. Niet uit geheimzinnigheid of geslotenheid, maar omdat ze, — goed Balisch! — eenvoudig niet in hun hoofd krijgen, uit zichzelf iets te vertellen over hun eigen bedoening of over hetgeen er in het dorp voorvalt.

Onbemerkt een van hen waarnemend, kunt Ge voortdurend moeten denken aan een aapje: ze vertoonen dan vaak datzelfde gebrek aan duurzame concentratie, zijn vijf minuten èrg met iets bezig, maar het dan plotseling moe, en springen over op iets anders. Zoo kon het ook eensklaps gebeuren, dat er een 'n muzikale phrase of 'n uiterst gecompliceerd rythme hamerde op het eenofander van de Balische instrumenten die rondlagen in het huis; of ook, als het zoo uitkwam, op de zwarte toetsen van de piano. En dat wel met een onverwachte accuratesse en vroegrijpe virtuositeit. — Toen de groote gamelan waarover eerder is gesproken, pas was aangekomen, had die een aantal van hen, de muzikaalsten, aangetrokken als honing de mieren doet. Op allerlei ongedachte momenten hadden ze er op zitten studeeren. Maar dáár had onze Schr. toch een eind aan moeten maken; er was een tromvel gescheurd, een paar cymbalen verdwenen, slagstokken waren zoek geraakt.

Wat aangaat volharding van aandacht moet echter geconstateerd worden, dat ze, bij geen muzikale of dramatische voorstelling ontbrekende, van begin tot einde iedere beweging van de dansers of spelers uiterst opmerkzaam kunnen gadeslaan. Alleen vallen ze wel, tegen elkaar geleund, in slaap, als de spelers zeuren of rekken.

Hoe dit alles nu zij, toen de Heer McPhee in de gelegenheid kwam nog een merkwaardigen gamelan aan te koopen en daar natuurlijk spelers voor zocht, maar zich realiseerde, dat

de goed bruikbare jonge volwassenen al bij zijn grooten gamelan wáren ingelijfd, (ouderen zijn ónbruikbaar, geestelijk te star en sloom), was er alle aanleiding om om hèn te denken, al had nog nooit iemand een heelen gamelan met kinderen bezet. Wel ziet men vaak een enkelen jongen van acht of van tien jaar in een gamelan zitten en dan is hem niet zelden een van de belangrijkste partijen toevertrouwd. — Iniedergeval, de kinderen uit Sajan waren enthousiast en tot iedere belofte bereid toen het denkbeeld werd geopperd. Een echte gamelan! Voor henzelf! — Ze zouden wel zorgen, dat er genóég deelnemers kwamen in de seka; vijftientig! Ze zouden flink leeren. Iederen dag zou er gerepeteerd worden. Nee; ze waren niet van plan „med” te raken!

Op het punt voor een maand naar Java te vertrekken, droeg de Hr. McPh. hun dus den gamelan vast over, dat ze er voorloopig aan konden wennen. Het was een „gamelan angkloeng” van het oude type; dus wèrkelijk in het bezit van angkloeng's, de op Java nog welbekende instrumenten. Maar op Bali worden die nog slechts in sommige afgelegen streken gebruikt, men heeft er daar elders niet de minste voorstelling meer van. (Zie McPhee, Dj. XVII, blz. 351, 353.) Deze verleenen, samen met nóg enkele instrumenten van bamboe, aan zoo'n ouderwetsch ensemble een heel aparte klankkleur. Daar komt nog bij, dat ook de stemming ongewoon is; gemeten aan een bepaalde der gendér's had de viertonige schaal de volgende trillingsgetallen: 370, 425, 490, 570. [Dus de intervallen successievelijk groot 2,40 2,46 2,62 (en 4,52) getempered semitoon.] De gong (kempoer) gaf 215 trillingen.

Bij zijn terugkeer liet onze Schr. de nieuwe seka dadelijk roepen, benieuwd naar hun vorderingen. Er waren maar een paar jongens bij, die ooit een instrument bespeeld hadden, — die mondtrommen nu daargelaten. Maar hij verwachtte, dat de muzikaalsten automatisch de moeilijkste instrumenten zouden hebben gekozen. Van de techniek der meeste instrumenten, den aanslag en het nahinkende afdempen der toetsmetallophonen, (**photo 4**), het intricate ineengrijpen der tonen van de twee réjong-spelers (**photo 5**), hadden ze immers al wel door het zien- en hooren-spelen een voorstelling. Allicht zouden ze zich dus al wel een eenvoudige wijs hebben leeren spelen.

Maar nu was hij toch verbluft. Niet één, maar drie stukken spelen ze hem voor. Daaronder een lange en bepaald ingewikkelde compositie vol met rhythmische complicaties, aldaarzijn syncopischheden en verschoven accenten; bovendien gedecideerd polyphoon,

met ten minste vier melodische lijnen, waarvan twee gecompliceerd genoeg om den geöfendsten Westerling in de war te maken. Maar dit alles lukt hun; het klinkt zeer gedecideerd, en zelfs in stijl. De veranderingen van tempo slagen uitstekend, inclus een goed gebalanceerd eindrallentando. En er zijn al pogingen tot dynamische schakeering op te merken.

Het is waar, één of twee keeren wankelt het tempo; de tromspeler raakt er weleens uit. Maar het geheel is helder van klank, en er zijn maar zeer weinig foute noten. En nu kan men wel zeggen, dat die drie stukken niet werkelijk nieuw voor hen waren, het idioom ervan hun bekend is, en de architectuur vrij eenvoudig. Maar wat ze, met den door henzelf opgespoorden, voorloopigen leermeester bereikt hadden, de overwonnen moeilijkheden, vooronderstelden en bewezen toch een geboren muzikantschap en ernstige oefening. Trouwens de ernstige vasthoudendheid en vastberadenheid, waarmee ze te werk gingen, had, in zóó jonge kinderen, iets bijna absurds; maar die vroegrijpheid is typisch Balisch. Ouderen zouden onder dezelfde omstandigheden en in even weinig tijd die resultaten niet bereikt hebben.

Toen ze danook onder den eigenlijken leermeester wèrkelijk aan het studeeren geraakt waren, vond deze, maar ook de leider van de gamelanclub der volwassen jongemannen, hen óngewoon begaafd. Maar de Hr. McPh. gelooft daar niet aan. Daar was het groepje veel te toevallig van samenstel voor.

Wat de afzonderlijke individuen betreft, **Kajoen**, een van de kleine huisbedienden, is de muzikaalste; dat had ook de leermeester dadelijk gemerkt. Hij speelt tegenwoordig de solo-inleiding van de stukken, geeft de seinen voor het veranderen van tempo. (Op **ph. 6** zit hij in het midden, op de tweede rij. De groote jongen in de éérste metallophonenrij, zie ook **ph. 4**, hoort daar niet, is een toevallige vervanger.) **Kajoen** is 7 jaar oud, schuw en beminnelijk, maar merkwaardig onafhankelijk. Hij heeft een bijzonder scherp en vlug oor voor rhythmië. — **Loear**, misschien een jaar ouder, is haast even vlug van opvatting. (Over teekeningen van laatstgenoemde zie **Jane Belo**, Dj. XVII, blz. 248.) — **Loengsoer** zal 9 zijn. (Id. id.) Zoo zeker als de eerste twee is hij niet; maar hij is toch ook fel bij de zaak, en gewillig, en leert vlug. — **Kantin** (alsvoren) is nog ouder; mogelijk nu al wel twaalf, en nogal ernstig en phlegmatisch van temperament, veel langzamer van geest dan de zooëven genoemden. Maar hij was het, die een jaar eerder in dat barong-orkestje zoo geestig en schilderachtig met zijn tromspel de sterke,

snelle, syncopische en dynamisch geladen accenten van echte barong-muziek had nagebootst. — *Djati*, acht, een levendig, ondeugend joch, niet al te intelligent maar met buitengewoon veel plezier in wat hij doet, al was hij als acteur niet dat, kreeg de rinkelbekkens. En met dat cymbaalspel is hij nu net precies in zijn element. — Dan zijn er nog enkele kinderen, van belang jonger of ouder, dan de meesten. Van twee hummels, op een iets lateren avond gekomen, kan de een nauwelijks vijf zijn. Die zullen wel niet veel uitrichten, denkt Ge. Maar ze nemen twee van de kleinere toetsmetallophonen en een paar dagen later spelen ze met volmaakt gemak de gecompliceerde figuraties! — Daarentegen worden een paar groote, opgeschoten jongens met al mannenstemmen, en goedaardige maar wat simpele gezichten, door hun jongere makkertjes aan de allergemakkelijkste instrumenten van den heelen gamelan gezet.

Het eerste stuk, dat de nieuwe leermeester uit Selat, (60 KM oostelijk van Sajan) hun leerde was „*Djaran Sirig*” (het Steigerend Paard), waarvan men het slotdeel genoteerd vindt als eerste muziekvoorbeeld bij dit opstel. Men kan het trouwens met *McPhée*’s andere notatie (te Selat zelf) van ditzelfde stuk vergelijken. (Dj. XVII, blz. 334.) Ondanks de verschillen van de stemming klopt eenenander goed. [Ginds beginnen bij het „*Divisi*” op den 4den balk van onder af. — Trouwens ook het „*Djaran Sirig*” op blz. 340, Dj. XVII is vergelijkbaar!] Men zal zien: Het eerste deel is vrij eenvoudig, quasi unisono; alleen een stuk of wat tamelijk ongemakkelijke syncopischheden. Maar het tweede! Hier staat tegenover de melodie van de grootere instrumenten een heel moeilijke, twee-stemmige figuratieve arabeske van de kleine, met onophoudelijk, syncopisch liggende noten in beide stemmen.

De leermeester gaat eigenaardig te werk. Hij heeft nog nooit aan kinderen les gegeven, want dat komt niet voor. Hij legt niets uit; naar Balische opvatting valt er aan muziek eigenlijk ook niets uit te leggen. Maar hij zegt heelemáál niets. Hij speelt alleen maar het stuk voor; eerst het eerste mouvement in zijn geheel; daarna minofmeer in fragmenten; bouwt het daaruit op. Laat de jongens al heel gauw mee instemmen; zoo goed en zoo kwaad als ze kunnen. Voorloopig houdt men zich aan de melodie. Een enkelen keer laat de meester stoppen vanwege een herhaaldelijk voorkomende fout. Maar zelden. — Gedurende de tweede repetitie raakt men op verlangen van onzen *Schur*, aan de angkloeng’s toe. Het totaál der gemeenschappelijke angkloengpartij is niet ongewoon. Dat komt op hetzelfde neer als de *réjong*partij; (vgl.

Dj. XVII, blz. 351). Maar de *réjong*’s verdeelen de noten van die viertoonsfiguraties over twee spelers, (zie Dj. XVII naast blz. 328, phs. 1, 2, 3; Dj. XVIII, ph. 5), en de angkloengers pointilleeren die gevierden: ieder één toon. Toch, we geven het U te doen, al kent Ge het totale figuurwerk van binnen en buiten, daar telkens op tijd Uw éigen noot uit te pikken. Den Hr. *McPh.* leek dat een hopelooze onmogelijkheid. Om het te probeeren, liet hij hen een van die oude stukken spelen. De nieuwe leermeester nam één angkloeng, de meester van de seka gamelan der volwassenen, als belangstellende aanwezig, een tweede. *Kajoen* en *Loear* de derde en de vierde. Eerst zaten de twee jongens, met hun hoofd scheef van de aandacht, intens te luisteren, onhandig en tastend hun noot plaatsende. Maar dan krijgt *Kajoen* het ineens te pakken; plotseling lóópt zijn spel; met eigen syncopen zelfs. Terwijl toch het moderne Balische gamelanspel voor momentééle invallen heel weinig ruimte laat.

Steeds méér immers, raken de partijen gefixeerd. D.w.z. de repetities worden eventueel aan het introduceeren van nieuwigheden dienstbaar gemaakt. Als de leider of een of twee van de muzikanten op een nieuw idee gekomen zijn, iets in de orchestratie, de dynamiek of de figuratie willen wijzigen, dan moeten ze zulke individueele vondsten (of elders gehoorde noviteiten), dáár te berde brengen, en worden deze, indien aanvaard, behoorlijk ingestudeerd. In de melodielyn kunnen er nog altijd zekere kleine versierende varianten geïmproviseerd worden. Maar in de figuratieve lijnen, of het nu de primaire, simpele, dan wel de afwijkende, de tegen-lijn betreft, zouden ex tempore geïntroduceerde nieuwe noten het juiste evenwicht en de doorzichtigheid van den klank verloren doen gaan. (Wat de zooëven gebezigde termen betreft, van de twee figuratieve partijen in de notaties wordt de onderste als de eenvoudige, de „*molos*”, beschouwd, en de bovenste als de afwijkende, de „*ngangsih*”. Zie ook *McPh.*, Dj. XVII, blz. 362, 363. — Op ph. 6, Dj. XVIII, spelen de eerste en de derde jongen *molos*, de tweede en vierde *ngangsih*.)

Die moderne techniek schijnt den taak van de spelers eer te vergemakkelijken; er worden hun geen bijzondere individueele eischen gesteld, waar ze moeite mee hebben om aan te voldoen. Ieder speelt een vaste partij, die, — de bewerkelijkste figuraties van de modernste muziek nu daargelaten, — op zichzelf beschouwd of gespeeld, eenvoudig genoeg is. Dat kan dan een melodische lijn zijn, of een gesyncopeerde variatie daarvan. Ook partijen als van zoo’n enkele angkloeng- (of m.m. *réjong*)-speler zijn

voor een Baliër niet lastig. Er ontstaan immers één- (of twee)-tonige figuren met een bepaalde, zij het ook samengestelde, veelal zeer syncope- pische rhytmiek. En het is hun sterk ontwikkelde gevoel voor rhytmiek en polyrhytmiek, dat hen die patronen zonder moeite in het geheel doet inweven.

Toch blijft het wel zeer opmerkelijk dat deze kinderen volgens ieders oordeel gedecideerd makkelijker en vlugger aanleerden dan de jongelieden van de „groote” seka. — Er waren wel eens moeilijkheden. Bijvoorbeeld op den derden repetitieavond, toen de leermeester aan het slotdeel van „Djaran sirig” begon. Dat heeft een aparte solo-inleiding, en die speelde hij niet alleen heel vlug maar met een geweldig rubato, haastig heenlopend over een of twee hoofdnoten, zoodat het zwaartepunt van de phrase zoek raakte. Het lukt den jongens dus niet, daarna tegelijk in te vallen en er ontstaat een complete verwarring. Die inleiding gewoon effen spelen, blijkt de leermeester, — merkwaardig genoeg! — niet te kunnen. Maar de plaats is ineens in orde nadat de Hr. McPh. haar één keer gespeeld heeft. — De twee figuratiestemmen van dit deel worden stuk voor stuk ingestudeerd, daarna pas tezamen gevoegd.

Na vijf dagen kunnen ze het heele stuk, zonder hulp van den leermeester spelen en blijven nergens steken, al loopt hun op een enkel moment de rhytmiek nog wel eens uit de hand, al is het tromspel nog erg schetsachtig, dat van de rinkelbekkentjes nog niet zeer vast, al slaat de, niet snuggere, gongspeler vaak op een verkeerd moment, en al vertoonen de wel snuggere elementen van de vóórrijen een neiging op hol te slaan.

Na vijf weken hebben ze negen heele nieuwe stukken op hun repertoire; ze repeteeren avond aan avond. Alles loopt „echt”. Ze zijn in het bezit van een eigen signaalblok, („koelkoel”) om de leden op te roepen; maar niemand vervalt in boeten wegens verzuim of te laat komen: Ieder is veel te ijverig; óók omdat ze

over drie weken, op voet van gelijkheid met den volwassen gamelan, zullen deelnemen aan een tempelfeest.

Dat is inmiddels gebeurd. En met volledig succes. Dit kinder-orkest heeft daar zijn sanctie gevonden door de, bijna verteederde, waardeer- ring van het publiek. En trouwens ook zijn factische wijding door het heilige water van den priester. — Ze hebben met hun muziek de Goden in processie naar de verre bron helpen brengen om te worden gebed, en na het vallen van den avond bij fakkellicht weer terug; zijn daarna trouwens den heelen nacht opgebleven om telkens weer hun repertoire ten beste te geven. — Speciaal ook de oude, ver- geten, angkloengs zijn, als nieuwste snufje!, een bepaald succes geworden!

Zoo is een muziekonderwijs, dat er nauwelijks een leek te zijn, haast te werk ging als zou men een schilderij ophangen en zeggen: Voor- uit maar, probeer maar of je het óók zoo kunt, — proefondervindelijk patent gebleken. Het had de verdienste verveling te vermijden; (en het hoefde gelukkig geen lange of korte, hooge of lage „noten” te leeren, die voor deze kinde- ren ook volstrekt geen nut zouden hebben!). Het meeste werk deden de kinderen zelf; en datwel in animeerende sámenwerking met hun makkertjes, wat tevens waarborgde, dat niemand méér te leeren kreeg, dan waar zijn talent voldoende voor was. Ze hadden alle gelegen- heid om de door hun vele muziekhooren onbewust verzamelde kennis in praktijk te brengen.

Een groot verschil tusschen de kindertee- keningen (zie Jane Belo, Dj. XVII, blz. 248), en het musiceeren van, deels dezelfde, kinderen, is, dat de eerste geheel-en-al „kinder-werk” ble- ven, maar het laatste het „groote-menschen”- peil volledig bereikte. — Hoe dit komen zou? — De Heer McPhee vermoedt, doordat voor den Baliër de drang zich in muziek te uiten meestal véél sterker is.

UIT DE JAVAANSCH E CULTUURWERELD.

I Het Bestuur van het Java-Instituut heeft de volgende mededeelingen te doen :

1. P. A. A. P. Soerjodilogo, Hoofd van het Pakoe Alamsche Huis, en
 2. Ir. J. L. Moens,
- zijn als leden van het Bestuur toegetreden.

II Voor een vlotteren gang van zaken en ter besparing van kosten is de Redactie van Djawa samengesteld uit te Jogjakarta woonachtige personen, n.l. De Heeren : Ir. J. L. Moens, P. H. Poeroebojo, Mr. R. Sidarto Djojopranoto, S. Koperberg, en Dr. C. Hooykaas laatste tevens tijdelijk Redactie-Secretaris.

Bij meningsverschil onder de Redactie-leden staat beroep open op den Voorzitter van het Java-Instituut Prof. Dr. R. A. Hoesein Djajadiningrat die beslist.

VERSLAG DER VERGADERING betreffende de „GENDING-PRIJSVRAAG” in verband met de a.s. herdenking van het 200-jarig bestaan van den Kraton te Soerákertâ, gehouden Zondag den 11den September 1938 ten 10 ure v.m. in het museum-gebouw „Sânâ Boedâjâ” te Jogjakertâ.

Aanwezig zijn: Z. H. Mangkoenegrâ; verder, voor het Herdenkingscomité de Heeren P. A. Adiuidjâ en R. Ng. Mr. Prâdjâ-witânâ, wijders voor het „Java-Instituut” de Heer S. Koperberg, en ten slotte de Heeren, die zijn aangezocht om zitting te nemen in de prijsvraagcommissie (tevens jury), te weten: P. A. Prabowinâtâ, R. M. A. Wirjâdiningrat, R. A. A. Danoesoegândâ, Ki Adjar Déwantârâ en J. S. Brandts Buys.

Voorzitter P. A. ADIUIDJAJA heet de aanwezigen welkom en zegt hun dank voor hun tegenwoordigheid, aan het Bestuur van het Java-Instituut meer in het bijzonder voor zijn hulp inzake de samenstelling van de jury-commissie, en aan de Heeren die bereid zijn in die jury zitting te nemen voor hun hulpvaardigheid.

Spr. herinnert er aan, dat op 8 Maart 1939 de Kraton te Soerákertâ 200 jaren zal hebben bestaan en dat die dag feestelijk zal worden gevierd. De gedachte, door middel van een „gending-prijsvraag” iets blijvends in het leven te roepen, dat ook later aan die viering herinneren zal, en dat waarde heeft voor alle Javanen, is uitgegaan van Z. H. P. A. A. Mangkoenegrâ, wiens idee dadelijk door het Herdenkingscomité is overgenomen.

Waar slechts een tijd van 6 maanden voor de uitvoering der gedachte overschiet, hoopt Spr. dat de Commissie er in zal slagen een werkmethode te vinden, waar de zaak nochtans op tijd haar beslag door krijgt.

Met het uitspreken van de verwachting en overtuiging, dat het werk der Commissie met succes beloond zal worden, verklaart Spr. haar geïnstalleerd.

Daarop geeft de VOORZITTER het woord aan den initiatiefnemer, Z. H. MANGKOE-NEGARA, die begint met te verklaren, dat hij verder vooral niet als leider van de prijsvraag mag beschouwd worden. De zaak is thans gelegd in handen der Commissie, die in haar besluiten de grootst mogelijke vrijheid genieten moet. Slechts wilde Spr. nog eenige toelichting geven tot zijn oorspronkelijk denkbeeld om in den vorm van een toonstuk, gecomponeerd ter eere van de herdenking, iets blijvends, dat van beteekenis is voor de Javaansche samenleving en haar cultuur, in het leven te roepen. Daarbij komen namelijk vanzelf enkele nadere denkbeelden aan de orde.

Men kan zich denken een „gending” van algemeenen aard, die niettemin a.h.w. gewijd is aan het plechtig oogenblik en de herinnering daaraan kan levendig houden. Maar het is ook mogelijk een huldigingsstuk te componeeren dat zich a.h.w. direct richt tot den „Kjai Sâlâ”, den geest van Sâlâ.

Spr. laat het kiezen uit deze twee mogelijkheden uiteraard aan de Commissie over.

De Heer R. A. A. DANOESOEGANDA neemt de vraag in beschouwing, welk speciaal karakter zulk een bepaaldelijk aan een genius loci (tjakal-bakal) van een plaats, landstreek (enz.) toegewijd muziekstuk vertoonen moet. In zekeren zin fungeren in Bagelèn een tweetal gendings als zoodanig, die bij plechtige gelegenheden vóór alle andere muziekstukken worden ten gehoor gebracht. Dit zijn „Gadoeng Mlati” en „Loeng Gadoeng”. Daarbij nu wordt nooit gezongen. Spreker vraagt zich af, of ze niet ook juist daarom zulk een plechtigen indruk maken.

De Heer K. A. DEWANTARA zegt, toch wel muziekstukken te kennen, die van zang vergezeld, niettemin wijdingsvol klinken. Als voorbeeld noemt hij het Sâlâsche „Tropong-bang”, dat, gebezigd als huldied bij verschijning van den Vorst, een zeer plechtigen indruk maakt. Spr. zelf heeft beproefd een bestaande gending, n.l. „Mégâ-mendoeng” tot een gebed in zang te maken. In zulk een geval kan men zeggen, dat een stuk voor beide doeleinden kan worden gebruikt; zuiver om zijn muzikale waarde, „als muziekstuk in het algemeen”, maar ook nader toegewijd aan een plechtigheid of gelegenheid van speciaal karakter.

De Heer R. M. A. WIRJADININGRAT vergelijkt de verschillende categorieën van gendings die bij onderscheiden feestelijke of plechtige gelegenheden gebezigd worden als hulde- of eer-betoon. Ze vertoonen niet altijd denzelfden opbouw inzake metrum enz. (architectuur). Maar tegenover deze alle staan de stukken, gespeeld in den vorm zooals men die in den tegenwoordigen tijd over het algemeen het liefste hoort. Typische voorbeelden „Pangkoer” of „Asmâradânâ”, (dat zijn dus die „kleine” gendings, waarbij eerst geruimen tijd „lâmbâ”: met het thema in een vorm in langere noten wordt gespeeld, en pas daarna tot den eigenlijken (dadi)vorm wordt gekomen). Dit genre is zeer in de mode, valt bij de menschen in de smaak. Moet er in dit opzicht iets aan de prijsvraagcomponisten worden voorgeschreven?

Z. H. P. A. A. MANGKOENEGARA zal hierover zoo straks nog zijn opinie zeggen, maar vraagt nu eerst, welk bedrag er eigenlijk voor prijzen beschikbaar is.

De VOORZITTER deelt mede, dat het Herdenkingscomité daar f 300.— voor kan uittrekken.

Z. H. P. A. A. MANGKOENEGARA acht het de overweging waard, de beide soorten gendings waarover sprake is geweest, muziekstukken in het algemeen, en speciale huldigungsstukken, in de prijsvraag te betrekken. Om dit mogelijk te maken zou er echter allicht een grooter bedrag aan prijzen moeten beschikbaar zijn.

Door den VOORZITTER hier naar gevraagd, verklaart Z. H. MANGKOENEGARA zich bereid te dien einde f 150.— bij te dragen. Ook de Voorzitter, P. A. ADIWIDJAJA zelf is bereid zoonoodig bij te springen.

Daarop WORDT BESLOTEN dan inderdaad beide soorten van gending tot onderwerp van de prijsvraag te maken:

- a. een gending, die z ó n d e r zang gespeeld zal worden bijwijze van w i j d i n g s m u z i e k.
- en b. een gending van algemeener karakter, naar keuze te spelen met of zonder zang.

Z. H. P. A. A. MANGKOENEGARA merkt, wat de eerste betreft nog op, dat het niet redelijk zou zijn, in den tegenwoordigen tijd den deelnemers het componeeren van een echte „gending ageng” op te leggen. Dat zou veel te moeilijk wezen. Laat het een gewone „kleine gending” zijn, een ladrang, of iets in kebogiro-vorm.

R. M. A. WIRJADININGRAT acht het, terugkomend op hetgeen hij eerder geopperd heeft, wel gewenscht den componisten eenige nadere aanwijzing over den te kiezen vorm te geven; ook om de inzendingen onderling beter vergelijkbaar te maken.

MEN STEMT ER MEE IN, dat in de prijsvraagvoorwaarden de wensch naar voren zal gebracht worden, dat de composities de door den Heer Wirjadinigrat bedoelde moderne constructie zullen vertoonen, (in den trant van „Asmâradânâ” of „Pangkoer”); — dit wat betreft de sub b) genoemde categorie.

De Heer BRANDTS BUYS wilde gaarne eerst eenige vragen van praktischen aard stellen. Acht men den nog beschikbaren tijd eigenlijk wel voldoende om een ruime deelneming en goed gehalte waarschijnlijk te maken? Is er misschien iets op te vinden, dat de deelneming ook na den eigenlijken jubileumsdatum kan voortduren?

De VOORZITTER vindt dat wezenlijk bezwaarlijk. Maar het is wel noodig zeer spoedig tot de gedetailleerde vaststelling der voorwaarden en tot de afkondiging te komen.

De Heer R. A. A. DANOESOEKANDA vindt voor het creëren van een goede compositie veel tijd niet zoozeer noodig. Men krijgt een ingeving, of krijgt die niet! Zoo niet, dan helpt lang denken en werken toch niet.

De Heer BRANDTS BUYS vraagt verder, welke eischen er aan de inzenders kunnen gesteld worden betreffende het te bezigen muziekschrift en de mate waarin zij daarin hun gending min of meer volledig moeten weergeven. Sommige van de gangbare muziekschriften zijn ongeschikt om er méér mee weer te geven dan den kern, het geraamte (baloenganing gending). Andere laten méér, zelfs eventueel een soort partituur toe. Maar mag men die van de inzenders eischen?

MEN BESLUIT, dat de inzenders vrij blijven, in het te kiezen schrift, en dat niet geeischt worden zal, dat ze meer geven dan het kernthema, zooals dat geslagen wordt door slentem of demoeng e.d. instrumenten van de sarongroep.

De Heer BRANDTS BUYS vraagt of er niet naar gestreefd moet worden, dat de inzenders niet te gauw tevreden zijn, wat betreft de oorspronkelijkheid van hun werk. Veel Javaansche muziek, als nieuw aangekondigd, maakt, — op den Westerschen toehoorder althans, — wel zeer den indruk te zijn samengesteld uit fragmenten van oudere, en zelfs geen poging te doen, dit feit te verbergen. Toch is, ook bij het niet versmiden van ouder materiaal, wel een indruk van iets nieuws te bereiken. Dat leert o.a. ook de Balische muziek. Dit gebruikmaken is dus niet absoluut verwerpelijk. Maar het komt er op aan, wat men er mee bereikt. De Balische muziek maakt veel meer den indruk telkens te streven naar iets nieuws en dit ook te bereiken, dan de Javaansche. Maar het moet erkend worden

dat de competentste beoordeelaars, met name McPhee, hebben geconstateerd, dat achter die zeer aan vernieuwingen en aan mode onderhevige vormen en stijlen in de Balische muziek, zich toch altijd weer het oude materiaal verschuilt. Hoe dit zij, hij zou er in ieder geval op willen aandringen, dat bij het formuleeren van de wedstrijdvoorwaarden den deelnemers nadrukkelijk wordt gewezen op de noodzakelijkheid van een zekere mate van originaliteit.

De Heer P. A. PRABOWINATA acht het gewenscht bij het eischen van oorspronkelijkheid met een zekere bezadigdheid te werk te gaan. Het karakter van de Javaansche muziek brengt met zich, dat de componist in een stuk maar weinig onderscheiden tonen toepast; men kan over het algemeen zeggen, niet meer dan vijf. Vergelijkt men haar met de toonkunst van andere volken waarin méér tonen voorkomen, (b.v. tot twaalf toe), dan zal het voor den Javaanschen componist nog veel minder mogelijk zijn, te voorkomen dat in nieuwe stukken hier of daar een wending opduikt, die men ook in oudere reeds te hooren kreeg.

Z. H. P. A. A. MANGKOENEGARA vindt dat althans het direct overnemen van gedeelten uit bestaande genèdings (dus eigenlijk plagiaat) den inzenders bij de prijsvraag moet worden aangerekend. Daarvoor zouden strafpunten kunnen worden uitgedeeld.

De Heer DEWANTARA gelooft dat inzake al of niet voldoende oorspronkelijkheid de jury zich veiliger op haar algemeene indrukken kan verlaten.

De Heer BRANDTS BUYS wil nog in overweging geven, de gedetailleerde prijsvraagvoorwaarden althans voorloopig alleen in het Javaansch te publiceeren. Ze zijn per slot voor de Javaansche toonkunstenaars bestemd. Gaat men b.v. aanduiden welken vorm de in te zenden stukken moeten vertoonen, dan kunnen daar gemakkelijk technische termen aan te pas komen, waarbij zoowel de Javaansche als de Westersche toonkundige, indien opzichzelf werkende, gevaar loopt bij de vertaling niet het juiste equivalent te kiezen. Samenwerking zou noodig zijn, maar daar deze door omstandigheden op het oogenblik wel niet mogelijk wezen zal, zou hij liefst alleen een Javaanschen officieelen tekst zien.

Nadat uit de vergadering nog is opgemerkt, dat er weliswaar helaas Javanen zijn, die niet behoorlijk Javaansch kennen, (maar ze danook de gevolgen aan zichzelf te wijten hebben),

WORDT BESLOTEN het verzoek van den Heer Brandts Buys in te willigen.

De Heer R. A. A. DANOESOEGANDA brengt vervolgens de, bij de beoordeeling der ingezonden composities te volgen, werkwijze ter sprake. Nu men het te bezigen muziekschrift heeft vrij gelaten en niet meer geeischt dan de notatie van de kernlijn (cantus firmus) der genèding, zal men ook de consequenties moeten aanvaarden. Het zal wel zelden mogelijk zijn zich een juist inzicht in de bedoelingen van den componist en de waarde van zijn compositie te verschaffen op grond van b.v. alleen een saron- of slentem-partij. Men zal ook b.v. den gérongan en eventueel ook de partij van de pasindèn willen kennen. Het beste zal dus zijn de componisten in de gelegenheid te stellen zelf hun stukken met een groepje musici te komen demonstreeren. De kosten van de reis zouden voor een nader te bepalen maximum aantal uitvoerders vanwege het comité moeten worden gedragen. Er wordt dus afstand gedaan van de Westersche methode met gesloten naambriefjes, gelijk die b. v. indertijd is gevolgd bij de muziekschriftprijsvraag van het Java-Instituut, omtrent 1920, toen spr. en de Heer Brandts Buys ook in de jury zaten. Maar dat kan nu eenmaal niet anders.

De door spr. voorgeslagen modus procedendi WORDT AANVAARD. Voorts wordt opgemerkt, dat ten gevolge hiervan aan de jury meer tijd ter beschikking zal moeten staan. Dus WORDT BESLOTEN de termijn van inzending op drie maanden te stellen.

VOORZITTER P. A. ADIWIDJAJA is van meening dat hiermede het in aanmerking komende wel is afgehandeld. Daar al de vijf aangezochte en hooger genoemde heeren zich bereid hebben getoond lid te worden van de jury-prijsvraagcommissie rest nog slechts de aanwijzing van haar voorzitter.

Hiertoe wordt bij acclamatie GEKOZEN de Heer P. A. PRABOWINATA, die nu de leiding der vergadering overneemt.

Als secretaris, niet lid van de jury wordt vervolgens aan de commissie TOEGEVOEGD de Heer R. Ng. Mr. Prádjàwitanã.

Na nog eenige bijkomstige besprekingen, waarbij de commissie BEVOEGD VERKLAARD wordt zich desgewenscht alsnog een Jogjaasch Javaansch toonkunstenaar als lid toe te voegen, en na enkele woorden van afscheid en goede wenschen voor succes van den gastheer, den heer S. KOPERBERG, wordt de bijeenkomst door den Voorzitter van de nieuwe commissie, P. A. PRABOWINATA gesloten.

TWINTIG JAREN CULTUURARBEID

VAN

KRIDĀ-BEKSĀ-WIRĀMĀ.

Rede van den Voorzitter van Kridā-Beksā-Wirāmā, Bendārā Pangéran Harjā Soerjādinigrat, uitgesproken op de receptie gehouden ter gelegenheid van haar 20-jarig Jubileum op den 20sten Augustus 1938.

Aanwezig zijn :

1. De vertegenwoordiger van Sampéjan Dalem Ingkang Sinoehoen Kangdjeng Sultan, B. P. H. Djājakoesoemā,

2. De vertegenwoordiger van Sampéjan Dalem Ingkang Minoeljā saha Witjaksānā Ingkang Sinoehoen Kangdjeng Soesoehoenan van Soerakarta,

3. De vertegenwoordiger van den Gouverneur van Jogjakarta en van den Assistent-Resident, Afdelingshoofd van Jogjakarta, de heer Mr J. C. Lyclama, Controleur t/b van den Assistent-Resident,

4. De vertegenwoordiger van Kangdjeng Goesti Pangéran Arja Adipati Praboe Soerjādilāgā, R. M. Rijā Nātāsepoetrā,

5. Verder verscheidene andere Javaanse en Europese autoriteiten, de pers, vertegenwoordigers van verschillende verenigingen, in het geheel ongeveer 1200 gasten.

Wanneer de namen der verenigingen en van de pers, die vertegenwoordigd zijn, zijn opgelezen, heet de voorzitter de gasten welkom met de volgende rede :

Dames en Heren ! De traditie wil dat Javaanse verenigingen eens in de acht Javaanse jaren, d.i. om de *windoe* een congres of een feestelijke vergadering organiseren. Onze vereniging Kridā-Beksā-Wirāmā wijkt echter van deze traditie af en houdt haar jubileum op den dag, waarop zij twintig Christelijke jaren geleden werd opgericht. In dit opzicht staat Kridā-Beksā-Wirāmā niet alleen. Vele verenigingen en vele onzer voormannen volgen, wanneer zij feestelijkheden houden, de Christelijke jaartelling. Zo bij voorbeeld Boedi Oetāmā, toen zij haar vijf en twintig-jarig jubileum hield en zo ook wijlen Sampéjan Dalem Ingkang Sinoehoen Kangdjeng Sultan VII, toen hij den dag herdacht, waarop hij veertig Christelijke jaren geleden aan de regering is gekomen. Zo zullen er wel meer zijn die deze nieuwe traditie volgen.

Dit nu is niet te bevreemden, wanneer men

denkt aan den invloed dien de Westerse cultuur op de Oosterse heeft uitgeoefend en tot op den huidigen dag nog steeds gaat uitoefenen.

In het inlandse bestuurstelsel, het ambacht, de gymnastiek, in de toneelkunst zijn hier voorbeelden van te vinden en ook op de toonkunst is de Westerse invloed niet gering te achten.

Dames en Heren ! Ik heb den belangrijken invloed dien de Westerse cultuur op de Oosterse uitoefent aangeroerd niet om hiermede mijn afkeuring uit te spreken over diegenen van ons, die de Westerse cultuur bestuderen of nastreven, integendeel, ik acht het juist wenselijk dat wij van de Westerse beschaving datgene overnemen, dat met onze beschaving harmoniëren kan. Immers cultuur is, al mag zij verbonden zijn aan een bepaald volk of ras, in den grond „internationaal eigendom” en zij strekt dus voor elk volk dat zijn blik wil verruimen tot nut. Kridā-Beksā-Wirāmā zelf bedient zich voor haar onderwijs in dans en gamelan van de Westerse techniek. Zij schrikt er ook niet voor terug in de *srimpi*- en *bedājā*-dans Westerse muziek door de gamelan heen te laten klinken, zoals het vanavond ten gehore gebracht zal worden. Dit samengaan van Westerse muziek met gamelan kan men feitelijk reeds sinds jaren in de kraton van Jogjakarta horen.

Wellicht zijn er onder de aanwezigen die wensen te weten : zijn de dansen in heel Indië alle even volmaakt of is er ten opzichte hiervan bij deze dansen wel degelijk een verschil te bespeuren ? Mijn antwoord op deze vraag luidt : van de oudste tijden af tot op dezen dag is er wel degelijk een verschil in volmaaktheid te zien. De meest volmaakte dans is — al zeggen wij het zelf — de dans van Midden-Java.

Het volgende moge hiervoor ten bewijze dienen. Volgens Prof. Kern regeerde in 732 A. D. in Midden-Java koning Sandjaja. Zijn kraton bevond zich in Keḍoe. Dans en gamelan uit dien tijd kan men zien afgebeeld op de Bārāboeḍoer, die ± 750 A. D. is gebouwd.

De daar in steen afgebeelde dansen zijn : *djogèd linggoeh* (een dans in zittende houding) de linkerhand opgelicht, de vingers in *ngroedji*-houding (de vingers aaneengesloten naast elkaar, de duim tegen de handpalm,

Goesti Pangéran Harjâ Tédjâkoesoemâ.

Bendârâ Pangéran Harjâ Soerjadiningrat.

de pols gebogen en de hand omhoog gericht), de rechterhand rust op de knie en houdt een kleine gandik vast;

djogèd djèngkèng (een dans in knielende houding). Van deze dans zijn er twee soorten:

- 1) de handen in sembah,
- 2) de rechterhand houdt een bloem vast, de elleboog rust op de knie, de linkerhand rondgebogen, de palm er van rust op de dij; de *djèngkèng*-houding is echter anders dan de thans gebruikelijke; op het relief rust de linkerknie op den grond.

djogèd ngadeg (een dans in staande houding).

Van deze dans zijn er verschillende soorten: met de ene arm gebogen, de vingers in *ngroedji*-houding en met de andere arm rondgebogen en de hand gebald, of de arm fraai recht uitgestrekt met een bloem of een wapen in de hand.

De gamelan bestaat uit vijf instrumenten: *kendang*, *ketipoeng*, *soeling*, *gitar* en *ketjèr*.

De wijze van dansen en de instrumentatie uit die dagen halen niet bij de tegenwoordige. De dans is nog onhandig en de gamelan nog verre van volmaakt.

Maar wanneer men een vergelijking gaat maken tussen deze reliefs en de Oost-Javaanse, die uit den tijd van Koning Erlangga dateren (991-1043) en daarbij op de gamelan, die hier slechts uit een *kendang*, *soeling* en *gambang* bestaat en op de houding der dansen let, dan moet men wel tot de conclusie komen dat Midden-Java van 750 A. D. ten opzichte van de danskunst boven Oost-Java van 1043 A. D. staat.

Vooraf tegenwoordig staat de Oost-Javaanse danskunst laag; de beste dans-vertoning is slechts de *loedroeg*. Zelfs de Balische danskunst die wijd en zijd beroemd is en door touristen zeer gewaardeerd wordt blijkt, nadat het mij duidelijk is gebleken wat ze inhoudt, op dezelfde hoogte te staan als de onze uit de *Madjapaitse* tijd en niet meer te zijn dan een volksdans in de *désa's*. De reden waarom de Balische dans de touristen zo zeer weet te bekoren ligt waarschijnlijk hierin, dat de gamelan luid en opwindend klinkt. Met bovenstaande vergelijkingen van de Midden-Javaanse dans- en toonkunst met die van buiten Midden-Java kan ik volstaan.

Het is hier niet de plaats om de geschiedenis en de ontwikkeling van de Javaanse dans- en toonkunst omstandig te beschrijven. Dit kan men in boeken, kranten en lezingen beschreven vinden. Wat ik hier wens mede te delen is de geschiedenis van *Kridâ-Beksâ-Wirâmâ* gedurende de twintig afgelopen jaren; daarbij dien ik slechts de voornaamste feiten te memoreren.

Wat mag er wel de reden van zijn dat wij

de vereniging *Kridâ-Beksâ-Wirâmâ* oprichtten en dat wel in het jaar 1918, toen de wereldkrijg pas maar geëindigd is? Terwijl in de oorlogsjaren van 1914—1918 al wat cultuur en kunst is verdwenen is en ook niemand hieraan de minste aandacht schonk?

Mijn antwoord luidt: juist omdat er zoveel droevigs was, ontstond het plan om de dans- en toonkunst nieuw leven in te blazen. Het trof juist, dat de vereniging Jong-Java (thans Indonesia-Moeda) dringend vroeg om onder-richt te krijgen in het dansen en het bespelen van de gamelan. R. Wiwâhâ en R. M. Nâtâ-soetarsâ (thans leden van den Volksraad) werden hiervoor naar Jogja gestuurd.

Men besloot toen, na het eerst rijpelijk te hebben overwogen, tot het oprichten van de vereniging *Kridâ-Beksâ-Wirâmâ*. Dit vond op den 17den Augustus 1918 plaats. Initiatief-nemers waren: mijn broeder P. A. Tédjâkoesoemâ, R. W. Soerjâmoertjitâ, R. W. Poespâdirdjâ, R. W. Sastrâsoepraptâ, R. W. Atmâdidjâjâ, R. T. Poespâdiningrat, R. T. Wirâgoenâ, R. M. Djâjâdipoerâ, R. T. Djâjâpragolâ, P. A. Soerjâwidjâjâ, P. A. Hadikoesoemâ, P. A. Djâjâkoesoemâ, P. A. Hadiwinâtâ en mijn persoon. De elf personen die tot bestuursleden gekozen werden waren: voorzitter: mijn persoon, leider van de dansafdeling: P. A. Tédjâkoesoemâ, leider van de gamelan-afdeling: R. T. Wirâgoenâ, leider van de beoefening der taal en letteren: R. M. Djâjâdipoerâ, secretarissen: R. W. Soerjâmoertjitâ en R. W. Atmâdidjâjâ, penningmeester: R. T. Poespâdiningrat, commissarissen: R. W. Poespâdirdjâ, R. W. Sastrâsoepraptâ, R. T. Djâjâpragolâ en P. A. Soerjâwidjâjâ. Al deze heren traden meteen op als dansleraar of als leraar in het bespelen van de gamelan. Thans zijn er vijftien bestuursleden. Die er bij zijn gekomen zijn: P. A. Hadiwinâtâ, P. A. Boeminâtâ, R. T. Mr Nitiprâdjâ, R. T. Tjândrâdiningrat, R. P. Prawirâsepoetrâ en R. M. Doetâdiprâdjâ. Als leider van de gamelan-afdeling heeft nu R. W. Poespâdirdjâ R. T. Wirâgoenâ die intussen is overleden vervangen, terwijl nog niet is komen vast te staan wie na het overlijden van R. M. Djâjâdipoerâ leider van de beoefening der taal en letteren worden zal.

Het aantal leerlingen was bij het begin 96, allen jongens, thans is het 477 (110 meisjes en 367 jongens), waaronder dertien Europeanen. In haar twintig-jarig bestaan heeft *Kridâ-Beksâ-Wirâmâ* in het geheel 421 vrouwelijke en 2996 manlijke leerlingen; daaronder zijn inbegrepen 24 Europese, 1 Chinese en 1 Indo-Chinese. Het aantal dansmeesters was eerst 20, thans is het 25, in de twintig jaren is het aantal 48.

Het aantal leerlingen van de gamelan-afdeling

was in het begin 8, thans is het 10, in de twintig jaren 128, waaronder 7 Europese. Eerst was er slechts één leraar, thans zijn er 2, in de 20 jaren eveneens 2.

Het aantal leden bedroeg eerst 27, thans is het 52, in de 20 jaren 57, waaronder 5 Europese (Mevrouw Resink fungeert als erelid).

Voor het financiële gedeelte hebben wij een subsidie ontvangen van Sampéjan Dalem Ingkang Sinoehoen Kangdjeng Sultan VIII, toenmaals (1918) nog Pangéran Adipati Anom. Een bepaald bedrag wordt niet gegeven, maar op zoveel als wij maandelijks nodig hebben kunnen wij rekenen, zodat onze vereniging zich wel op een ruime kas kan verheugen. Tot op den huidigen dag bedraagt 's Vorsten subsidie f 10.702,62; voor de benodigdheden van de wajang-wong is f 200,— ontvangen, terwijl voor dit jubileum zoveel als wij blijken te kort te komen zal gegeven worden.

U begrijpt wel dat de kosten voor het onderwijs in dans en gamelan niet gering zijn. Indien Kridâ-Beksâ-Wirâmâ deze subsidie niet gekregen had, zou haar bestaan niet mogelijk zijn geweest. Derhalve mag ik niet vergeten om uit naam van de vereniging aan Zijne Hoogheid onzen velen en eerbiedigen dank aan te bieden, daarbij de hoop uitsprekende dat Kridâ-Beksâ-Wirâmâ zich steeds op de belangstelling en gunst van Zijne Hoogheid mag verheugen.

Over gebrek aan geldmiddelen zal Kridâ-Beksâ-Wirâmâ, zoals U uit het voorafgaande kunt afleiden, niet te klagen hebben. Maar is het wel voldoende, wanneer een vereniging alleen maar een ruime kas heeft om er op te vertrouwen? Voor den bloei van een vereniging, zoals Kridâ-Beksâ-Wirâmâ, is het eveneens nodig dat men lichamelijk en geestelijk sterk is. Het is hier de plaats om mijn hulde te brengen aan mijn broer P. A. Tédjakoesoemâ voor de bereidwilligheid, waarmede hij al wat hij heeft, tot zich zelf toe, aan de vereniging opoffert. Twintig jaren lang heeft hij zijn huis en zijn gamelan voor het onderwijs ter beschikking gesteld. Twintig jaren lang heeft hij het dans-onderricht gegeven en heeft hij ook persoonlijk de leiding ter hand genomen — hoe moeilijk dit is, is niet gemakkelijk te zeggen — en thans staat de naam van Kridâ-Beksâ-Wirâmâ dan ook wijd en zijd bekend. Ook aan U, R. W. Soerjamoertjitâ, R. W. Poespâdirdjâ, R. W. Sastrâsoepraptâ en R. W. Atmâdidjâ, die steeds de rechterhand van P. A. Tédjakoesoemâ vormen, zullen wij niet vergeten onze hulde voor al Uw verdiensten te brengen. Twintig jaren lang hebt U geheel kosteloos aan Kridâ-Beksâ-Wirâmâ's leerlingen les gegeven. Hoe dikwijls hebt U niet middernacht in den stromenden regen naar huis moeten gaan! Ook

dank zij U is het met Kridâ-Beksâ-Wirâmâ tot heden zo voorspoedig mogen gaan.

Jongere leraren! Moge onze leider en de vier bovengenoemde leraren U tot voorbeeld dienen. Laten wij hopen dat ook U, die eens ons werk zult moeten voortzetten, er niet tegen op ziet U op te offeren. Immers dit is nodig, wanneer U wilt dat U gerekend wordt te behoren tot die lieden die een groot verantwoordelijkheidsgevoel bezitten en als zodanig volwaardige mensen mogen heten. Deze opofferingsgezindheid behoort nu eenmaal tot de eigenschappen van hen die zich aan een maatschappelijke beweging wijden.

Thans wil ik de verschillende keren opnoemen, dat Kridâ-Beksâ-Wirâmâ in haar twintigjarig bestaan een opvoering heeft gegeven.

Deze opvoeringen bestaan uit een bedâjâ-, een srimpi-dans, wajang-wong en topèng; in het geheel zijn er vier en dertig opvoeringen gegeven, waaronder

- 15 Februari 1919: een wajang-wong-fragment voor Jong-Java, afdeling Mataram, zeven maanden dus na de oprichting van ons dans-instituut.
- 28 Mei 1919: een wajang-wong-fragment voor het congres van Jong-Java.
- 12 Februari 1921: een wajang-wong-fragment (lakon: de Abdicatie van Vorst Kresnâ-Dipâjânâ) in het Gouverneurshuis, ter opluistering van de feestelijkheden, gegeven ter ere van de troonsbestijging van Sampéjan Dalem Ingkang Sinoehoen Kangdjeng Sultan VIII.
- 17 April 1921: een demonstratie van verschillende dansen ter gelegenheid van de oprichting van het Java-Instituut te Jogjakarta.
- 19 Juni 1921: een wajang-wong-fragment op het Congres van het Java-Instituut, te Bandoeng gehouden.
- 27 t/m 29 Juni 1924: wajang-wong voor de kunstkring en Sâbâkarti te Semarang.
- 6 September 1924: wajang-wong in de Poerâ Mangkoenagaran.
- 27 December 1924: de eerste bedâjâ-dans, gegeven ter gelegenheid van het Congres van het Java-Instituut in de Poerâ Pakoealaman.
- 20 September 1926: wajang-wong op het Congres van het Java-Instituut, te Soerabaja gehouden.
- 17 Augustus 1935: wajang-wong op het Congres van P. K. N.
- 22 Augustus 1936: bedâjâ- en srimpi-dans.
- 21 t/m 25 Augustus 1937: beksan-poetri, bedâjâ- en srimpi-dans.

Dit waren voornaamste gelegenheden, waarbij Kridâ-Beksâ-Wirâmâ een bedâjâ-, een srimpi-

dans, wajang-wong en topèng ten beste heeft gegeven.

Nu ik aan het eind van mijn openingsrede gekomen ben, wil ik de namen van hen die voor Kridâ-Beksâ-Wirâmâ steeds een grote steun zijn geweest opnoemen.

Ki Adjar Déwantârâ! Uit naam van Kridâ-Beksâ-Wirâmâ breng ik U vanuit deze plaats mijn hulde en zeg ik U onzen dank! U bent het immers naar wien ieders gedachte steeds, wanneer men het over Taman Siswa heeft, uitgaat en U bent het ook die overal den roem van de Mataramse dans verkondigt en de naar Uw mening onvolmaaktheden scherp in het licht plaatst; het resultaat hiervan is dan ook dat de Mataramse dans tot ver in den vreemde bekend staat. Is het bovendien ook niet Ki Adjar die dadelijk met zijn hulp klaar stond, toen het onderwijs aan meisjes ons zulk een zorg heeft gebaard? Vanaf het jaar 1918 toch, toen wij hiermee zijn begonnen, tot 1930 toe was het aantal leerlingen heel gering; doorzettingsvermogen ontbrak de meisjes geheel; steeds vroegen ze er mee uit te mogen scheiden, wanneer ze pas maar kort te voren als leerling zijn ingeschreven.

In 1931 echter hebben de dans-leraressen en mijn persoon op verzoek van Ki Adjar Déwantârâ het onderwijs aan de vrouwelijke leerlingen van Taman Siswâ gegeven in het gebouw van Taman Siswâ zelf. Dank zij de krachtige leiding van Taman Siswâ begon men in het onderwijs van Kridâ-Beksâ-Wirâmâ aan meisjes vooruitgang te bespeuren. Deze vooruitgang heeft stand kunnen houden en thans hebben wij niet minder dan 110 vrouwelijke leerlingen. Laten wij hopen dat deze nauwe samenwerking tussen Kridâ-Beksâ-Wirâmâ en Taman Siswâ moge voortduren, tot heil van onze kunst; daardoor zullen ook nieuwe dansen gecreëerd kunnen worden, die de moderne jongeren kunnen bevredigen.

Ik mag uit naam van Kridâ-Beksâ-Wirâmâ ook mijn dank uitspreken aan wijlen Goesti Kangdjeng Ratoe Kentjânâ en aan Kangdjeng Goesti Pangéran Arja Adipati Mangkoenagârâ voor het feit, dat zij ons de voor de wajang-wong benodigde krissen, waarvan de waarde niet gering is, geschonken hebben. Ook aan het Java-Instituut willen wij niet vergeten onzen dank te zeggen voor de f 400,- met welke ruime bijdrage de kosten, nodig voor de bedaja-dans, en de kosten der boekwerken bestreden konden worden. In de twintig jaren van samenwerking is er nooit enige onenigheid voorgevallen. Was er toevallig meningsverschil, dan was er steeds en gemakkelijk een oplossing te vinden, die aan beide partijen voldoening gaf. Door de handigheid en tact van den heer Koperberg

is de verhouding tussen Kridâ-Beksâ-Wirâmâ en het Java-Instituut steeds een broederlijke geweest; de resultaten hiervan kunnen voor beide niet anders dan gunstig zijn. Moge de nauwe relatie nog nauwer worden en voor velen haar goede vruchten afwerpen!

Mevrouw Resink, erelid van Kridâ-Beksâ-Wirâmâ! Het erelidmaatschap hebt U verdiend. Aan iedereen is immers bekend hoeveel opofferingen U U voor de vereniging hebt willen getroosten. Ik kan niet nalaten U heden avond mijn hulde te brengen en U onzen dank te zeggen voor al den steun dien U Kridâ-Beksâ-Wirâmâ onvermoeid tot op den dag waarop dit Congres bijeen kwam hebt verleend. Aan Sampéjan Dalem Ingkang Minoeljâ sâhâ Witjaksânâ Ingkang Sinoehoan Kangdjeng Soesoehoenan te Soerakarta wordt ook hier namens Kridâ-Beksâ-Wirâmâ de eerbiedige dank aangeboden voor de milde bijdrage van f 250,-, die Zijne Hoogheid heeft geschonken als herinnering aan het feit, dat 's Vorsten dochters de bedaja-dans van Kridâ-Beksâ-Wirâmâ hebben geleerd. Verder is onze dank gericht tot de redactie van Sedyâ-Tâmâ, Darmâ-Kândâ, Soera Oemoem en Pemandangan voor het opnemen van de namen der geslaagde leerlingen in hun blad, tot de commissieleden van dit Congres en tot de andere leden die voor het nodige van een congres hebben gezorgd; ook aan P.K.N. wil ik niet vergeten onzen dank te zeggen voor het aanbrengen van den loud-speaker en voor het in gebruik geven der verschillende benodigdheden van de taroeb.

En thans verklaar ik de receptie voor geopend.

De heer S. Koperberg aan het woord.

Namens het Hoofdbestuur van het Java-Instituut voerde de Heer S. Koperberg het woord.

Na het Bestuur van het dansinstituut K. B. W. namens het Hoofdbestuur van het Java-Instituut gefeliciteerd te hebben, memoreerde spr., de algemeen culturele verdiensten van Kridâ-Beksâ-Wirâmâ, er tevens op wijzende, dat K. B. W. altijd zoo welwillend was, om de congressen van het Java-Instituut op te luisteren met dans- en gamelan-demonstraties. Doel en streven van beide instituten lopen geheel parallel; het Java-Instituut zorgt n.l. voor de theoretische propaganda en de stimulering van de belangstelling voor de Javaanse Cultuur en Kunst, terwijl K. B. W. speciaal voor de verbreiding der theorie en praktische oefening van de Javaanse dans en muziek zorg-draagt.

Vooral voelt spr. zich gedrongen den leider en stillen werker P. Tédjakoesoemâ op dezen

dag dank te zeggen voor de groote gastvrijheid die de gasten van het Java-Instituut op zijn dansuitvoeringen en-repetities genieten.

Als blijk van belangstelling overhandigde spr. namens het Java-Instituut een geschenk aan Kridâ-Beksâ-Wirâmâ, in den vorm van een tekening van een voorzittershamer van Sâñâ-hout, versierd met zilver, welk werk uitgevoerd wordt door Pakarjan Ngajogjakartâ.

De voorzitter nam deze tekening van het geschenk van het Java-Instituut in ontvangst, en vroeg den Heer Koperberg den dank van K. B. W. aan het Bestuur van het Java-Instituut te willen overbrengen.

Het eerste congres Bahasa Indonesia, gehouden te Solo van 25 - 28 Juni j.l. is goed verlopen. Hieronder volgen de besluiten door het congres genomen.

Het Bestuur van het Congres Bahasa Indonesia.

N. B. Binnenkort zal een boek verschijnen naar aanleiding van het congres. Daar de oplage niet groot zal zijn, bestelle men het reeds nu.

Besluiten van het eerste Congres Bahasa Indonesia.

1. Gehoord en besproken hebbende het prae-advies van Mr. Amir Sjarifoeddin omtrent vreemde woorden en begrippen in de bahasa Indonesia ("Mênjêsoaikan kata dan faham asing kĕdalam bahasa Indonésia"), bleek het congres het in het algemeen eens te zijn met het overnemen van vreemde woorden voor de wetenschap. Voor de huidige wetenschap kon het congres zich ermee vereenigen, dat die woorden aan de algemeene woordenschat worden ontleend. Dit moet zeer voorzichtig gebeuren, en daarom behoort dit aan een comité toevertrouwd te worden.

2. Gehoord en besproken hebbende het prae-advies van den heer St. Takdir Alisjahbana omtrent taalvernieuwing en de regeling hiervan ("Pĕmbaharoean bahasa dan oesaha mĕngatoernja"), is er volgens het congres reeds een taalvernieuwing, ontstaan doordat er een nieuwe denkwijze is; hierdoor wordt de behoefte gevoeld aan een regeling van de taalvernieuwing.

3. Gehoord hebbende de prae-adviezen van de heeren St. Takdir Alisjahbana stelling VI

en van Mr. Muh. Yamin, is het congres van meening, dat de tegenwoordige grammatica's niet meer bevredigend zijn en dat ze niet in overeenstemming zijn met het wezen der bahasa Indonésia; daarom moet een nieuwe grammatica samengesteld worden overeenkomstig het wezen der bahasa Indonésia.

4. Motie. Na gehoord en besproken te hebben het prae-advies van den heer K. St. Pamontjak omtrent de spelling der bahasa Indonesia („Hal édjaan bahasa Indonesia"), zijn de aanwezigen, afkomstig uit verschillende groepen van verschillende streken, samengekomen op het congres te Solo gehouden van 25 - 28 Juni 1938, van meening,

dat het niet noodig is een nieuwe spelling te maken, totdat het congres zelf een spelling maakt,

dat de gebruikelijke spelling van van Ophuysen voorloopig aanvaardbaar is,

gedachtig aan de bezuiniging en de versobering moeten de veranderingen door prae-adviseur voornoemd in gedachte worden gehouden, en daarom hoopt het congres, dat:

1 de Indonesiërs steeds bovengenoemde spelling zullen volgen,

2 de Nationale fractie in de Volksraad er bij de Regeering op zal aandringen die spelling te volgen, als door het congres bedoeld wordt,

3 de onderwijzers-vereenigingen de besluiten van het congres zullen willen steunen.

5. Gehoord hebbende het prae-advies vanden heer Adi Negoro omtrent de bahasa Indonesia in de journalistiek („Bahasa Indonesia didalam pĕrsoeratkabaran"), is het congres van meening, dat het nu de tijd is waarin de journalisten zich met de borst moeten toeleggen op het zoeken van wegen ter verbetering der taal in de journalistiek.

Daarom hoopt het congres, dat Perdi [De Inheemsche Journalisten-vereeniging] hierover zal beraadslagen met haar leden en de commissie te vormen door het nieuwe Congres-Bestuur en het Hoofdbestuur van de Perdi.

6. Gehoord hebbende het prae-advies van Ki Hadjar Déwantârâ stelling X, gesteund door R. M. Ng. dr. Poerbâtjarakâ, heeft het congres besloten, dat het congres voorstaat en voorstelt op de middelbare scholen ook de internationale spelling te onderwijzen.

7. Gehoord hebbende het prae-advies van den heer Soekardjo Wirjopranoto omtrent de bahasa Indonesia in de vertegenwoordigende lichamen („Bahasa Indonesia dalam badan pĕrwakilan"), uitgesproken en verdedigd door R. P. Soeroso, is het congres van meening en spreekt de hoop uit, dat

1 vanaf heden de bahasa Indonesia in alle vertegenwoordigende lichamen als voertaal zal worden gebezigd.

2 steun verleend zal worden aan de pogingen om de bahasa Indonesia te erkennen als wettige taal en taal voor regeeringsverordeningen.

8. Gehoord hebbende het prae-advies van den heer Sanoesi Pané omtrent een Instituut Bahasa Indonesia en vernomen hebbende de oprichting van een comité hiervoor, heeft het congres besloten een commissie in te stellen om te onderzoeken de kwestie van de oprichting van een Instituut Bahasa Indonesia, en het congres verwacht, dat de commissie haar besluiten over bovengenoemde kwestie zal publiceeren.

9. Gehoord hebbende de prae-adviezen van de heeren St. Takdir Alisjahbana, Mr. Muh. Yamin en Sanoesi Pané, is het congres van meening, dat in het belang van de vooruitgang der Indonesische maatschappij, van de taal-

en letterkundige studie en van de vooruitgang van het Indonesische volk zoo gauw mogelijk een letterkundige faculteit opgericht moet worden.

10. Er zal een boek uitgegeven worden in verband met alles aangaande het congres.

11. Het tweede congres zal op één der volgende plaatsen gehouden worden : Semarang, Djokjakarta, Batavia, Medan, Fort de Kock, Makassar, Bandoeng, Soerakarta.

12. Het nieuwe Bestuur is als volgt samengesteld :

Prof. R. A. Hoesein Djajadi-

ningrat	eerevoorzitter
Dr. R. M. Ng. Poerbâtjarâkâ . . .	voorzitter
Mr. Amir Sjarifoeddin . . .	vicevoorzitter
Armijn Pané.	secretaris
Soemanang	secretaris
Kâtjâ Soengkânâ	secretaris
Mr. Maria Ullfah Santosa . .	penningmeester
Soegiarti	penningmeester.

BOEKAANKONDIGING.

JAVAANSE VOLKSVERTONINGEN, Bijdrage tot de Beschrijving van Land en Volk. Door Dr. TH. PIGEAUD te Jogjakarta. Volkslectuur, Batavia 1938. 545 bl., 125 afbeeldingen. Groot-quarto. Gebonden fl. 15.—

Ieder, die belang stelt in de Javaansche cultuur, in de Javaansche volkskunde, als ethnoloog, philoloog of als leek, die in Javaansche landen levende gaarne wil begrijpen wat hij rond om zich ziet en hoort, zal Dr. Pigeaud zeer, zeer dankbaar zijn voor het geweldige werk, dat hij ons, na lange jaren ingespannen arbeid met welverdiend verlof naar Europa gaande, als afscheidsgeschenk naast zijn Javaans-Nederlands-Handwoordenboek heeft achtergelaten. Als ambtenaar voor de beoefening der Indische talen te Jogjakarta, belast met de samenstelling van een nieuw en zoo volledig mogelijk Javaansch-Nederlandsch Woordenboek, heeft hij geweldige massa's materiaal moeten doorwerken, die zijn inzicht hebben verrijkt op elk gebied der Javaansche cultuur en volkskunde. En, beseffende hoe weinig daarvan eigenlijk den outsider bekend is, het vele ten spijt, dat reeds in boeken en tijdschriften gepubliceerd is, ontleent hij aan dat materiaal niet slechts de philologische gegevens voor het groote Woordenboek, — die hij toch voorloopig moet opbergen als een postzegelverzamelaar zijn schatten, totdat de kostbare collectie eens het licht ziet — maar poogt ook, zoover zijn tijd het toelaat, het materiaal toegankelijk te maken voor belangstellenden. Getuigen zijn de vele artikelen van zijn hand, in den loop der jaren verschenen, hoofdgetuige is dit boek, naast zijn eigenlijke hoofdtak in moeievollen arbeid voltooid. Om dit boek recht te doen wedervaren, zou het moeten worden aangekondigd door een deskundige; ik kan het slechts doen als amateur-belangstellende.

Javaansche volksvertooningen! Wie met open oogen door het Javaansche cultuurgebied gaat, ziet of hoort ze haast dagelijks: straatvertooningen, of bij optochten, familie- en volksfeesten. Maar als hij meer daarvan wil weten, als hij tracht, erachter te komen, wat deze vertooningen voorstellen of beteekenen, stond hij tot nu toe voor groote moeilijkheden, ook nog als hij voldoende Javaansch verstond om zelf navraag te kunnen doen. Want wat men hem zeide, waren namen, geen verklaringen of beschrijvingen. Wel zijn er in den loop der jaren talrijke tijdschrift-artikelen verschenen op dit gebied, maar ten eerste heeft men niet altijd die tijdschriften ter beschikking, en als

men ze had, hoe dan nog te vinden, wat men zocht? (Dr. Pigeaud heeft in dit verband door verschillende door hem bewerkte klappers op Djâwâ en inheemsche tijdschriften reeds zeer nuttig werk verricht). Want hetzelfde spel, waarvan men den naam heeft gehoord, is uit een andere streek van Java misschien onder een geheel anderen naam beschreven. De algemeene vraagbaak voor deze dingen, Een blik in het Javaansche Volksleven door L. Th. Mayer, is sedert lang uitverkocht, en als men het in handen krijgt, is het moeilijk zoeken, want het heeft geen register. Maar nu hebben wij dit prachtige boek van Dr. Pigeaud.

Het bevat zeker nog niet alles; Dr. Pigeaud zelf waarschuwt in zijne voorrede tegen deze misvatting. Zooals de titel reeds zegt, gaat het hier om volksvertooningen, om volkskunst; de hofkunst, hoogstaande dans-, tooneel- en muziek-uitvoeringen, zijn met enkele uitzonderingen buiten beschouwing gelaten. Verder noemt Dr. Pigeaud als niet behandeld in dit boek: het optreden van dansvrouwen en zangeressen, vertellers en vertelsters, gewone vechtsporten, hanen- en andere dieren-gevechten, trance-opvoeringen, volks-tooneel, poppenspelen (wajang), muziek-uitvoeringen en kinderspelen. De schrijver heeft zich in dit boek (mogen andere spoedig volgen!) moeten beperken tot maskerspelen, mommerijen, paarddansen, reidansen van jongelieden en mannen met daarmee verband houdende vertooningen.

De eigenlijke aanleiding tot het schrijven van dit boek is eene rondvraag van het Java-Instituut geweest, gericht aan alle Regenten van Java en Madoera, betrekking hebbende op volksvertooningen, en de wensch van het Java-Instituut naar eene verhandeling over Javaansche maskerdansen. Het binnengekomen materiaal bleek echter zoo uitgebreid en belangrijk, dat de verwerking ervan aanleiding heeft gegeven tot dit boek.

De antwoorden op deze rondvraag maken echter slechts een gedeelte van de bronnen uit, waaruit de schrijver heeft geput. Want voor de bewerking ervan heeft hij er nog wel ongeveer alles in verwerkt, wat ooit over deze onderwerpen in Europeesche boeken en tijdschrif-

ten is geschreven, verder — wat nog veel belangrijker is — de beschikbare gegevens uit inheemsche literatuur en inheemsche tijdschriften, die voor ieder ander vrijwel ontoegankelijk zijn, en dit alles is aangevuld door eigen onderzoek zoowel persoonlijk bij zijn taalwerk op zijn verblijfplaats en op zijn vele reizen en tochten, als ook met de hulp van zijn vele inheemsche vrienden en relaties. Het zoo vergaarde omvangrijke materiaal is gezeit, gerangschikt, ingedeeld, vergeleken en besproken in dit boek, dat men terecht eene encyclopedie van de bovengenoemde soorten van volksvertooningen moet noemen.

Encyclopedisch is ook de opbouw van het geheele werk; de ontzaglijke massa van materiaal zou trouwens ook op geen andere manier te verwerken zijn geweest. Het is er den schrijver niet om te doen geweest, een volkenkundige verhandeling te geven, maar zuiver te beschrijven, wat er aan vertooningen nog bestaat of bestaan heeft. Maar daaraan heeft hij dan wat hij noemt beschouwingen vastgeknoopt, die op deze vertooningen vanuit de meest uiteenlopende gezichtspunten licht werpen. In groote trekken is het boek als volgt ingedeeld: De eerste vijf hoofdstukken geven uitsluitend het materiaal: namen en beschrijvingen van de genoemde volksvertooningen. Als tijdgrens is ongeveer het begin van de vorige eeuw genomen, uit welken tijd de eerste Europeesche berichten stammen, en in welken tijd ook de Serat Tjabolang/Tjentini zou zijn ontstaan, een der belangrijkste werken der Javaansche literatuur en waarschijnlijk een unicum in de literatuur van de geheele wereld. Het materiaal, dat in ieder hoofdstuk afzonderlijk wordt behandeld, is weer onderverdeeld naar de verschillende streken van Java, die een min of meer afzonderlijk cultuurgebied vormen. In de volgende hoofdstukken zijn dan de beschouwingen opgenomen, die de schrijver aan de behandelde onderwerpen vastknoopt, waarin dan ook in aanmerking worden genomen, beschrijvingen van vertooningen enz. in de oudere Javaansche literatuur, die mogelijk op de nieuwere verschijnselen eenig licht kunnen werpen. Het geheele boek is ingedeeld in 480 paragrafen, die ieder voor zich een afzonderlijk onderdeelje bevatten, eene werkwijze, die men zeer spoedig ten hoogste leert waardeeren; immers bij de zeer talrijke verwijzingen, die in een werk als dit nu eenmaal noodig zijn, vindt men dan niet slechts de een of andere bijzonderheid, maar alle daarbij behorende gegevens, en zoover noodig verdere verwijzingen, bij elkaar. Het is op deze wijze voor den lezer mogelijk, een of ander speciaal onderwerp door het geheele boek in alle aspecten te vervolgen.

Het is haast ondoenlijk, den geheelen inhoud eener encyclopedie in eene korte aankondiging recht te doen wedervaren, en ik moet mij hier beperken tot een zeer beknopt overzicht, om eenigszins een indruk te geven van wat dit werk bevat.

§ 1. Voorrede. Ontstaan en doel van het boek, verklaring der opgelegde beperkingen. Daaraan sluit zich een overzicht over den inhoud der 480 paragrafen, eene lijst der in het werk genoemde gedrukte boeken, verhandelingen en opstellen in tijdschriften, die niet minder dan zes bladzijden inneemt, en eene lijst der afbeeldingen.

§ 2. Verklarende lijst van veel voorkomende Javaansche woorden, titels enz.

§ 3. Beknopt overzicht van de geschiedenis van het Javaansche land. Geschiedkundige tabel naar Prof. Krom, van af Praboe Kertanagara (A.D. 1268-1292) tot den modernen tijd. Zeer nuttig, waar in het boek altijd weer op den nauwen samenhang tusschen geschiedenis en cultuurgeschiedenis wordt gewezen.

Inleiding.

Javaansche kunst en kunstbeoefening.

Gewestelijke verschillen, volkskunst en hofkunst, volkstooneel, en verder de maatschappelijke kringen, waarin de vertooningen plaats hebben of waaruit de vertooners voortkomen. (§§ 4-12).

Hoofdstuk I.

Maskerspelen in de Vorstenlanden, vroeger en thans.

Schrijver gaat uit van eene uitvoerige Javaansche verhandeling over het maskerspel, opgesteld voor de Koloniale Tentoonstelling in Amsterdam 1883 door hooge dignitarissen van het Soerakarta'sche hof, bevattende de geschiedenis en ontwikkeling van maskers en maskerspel volgens Javaansche traditie, en de beschrijving van eene volledige groote uitvoering in hofstijl (§§ 13-23). Daarop volgen uitvoerige aantekeningen (§§ 24-67), die niet slechts de noodige toelichtingen geven over datgene, wat de Javaansche schrijvers als bekend veronderstellen, maar ook van meer algemeenen aard, vergelijking met andere tooneelvormen enz. Daaraan sluit zich de beschrijving van het hedendaagsche maskerspel in de Vorstenlanden, in de hoofdsteden zoowel als daarbuiten, voorts eene vermelding van gelegenheden, waarbij maskerspelen worden opgevoerd, historische overlevering enz. (§§ 68-79).

Hoofdstuk II.

Javaansche maskerspelen buiten de Vorstenlanden.

In dit hoofdstuk komt schrijver dan op het gebied van de eigenlijke volksvertooningen, bij welke het maskerspel een zeer belangrijke rol speelt en zoowel in grootere uitvoeringen voorkomt als ook in kleiner kluchtspel, bepaalde dansen van enkele maskers en straatvertooningen van een of twee spelers. In de inleiding geeft schrijver de reden op voor de geografische indeeling van dit hoofdstuk in de verschillende streken, die afzonderlijk worden behandeld: Westelijk Midden-Java (§§ 80-100); West-Java en de Soenda-landen (§§ 101-121), met een uitvoerig bericht over het groote maskerspel als hoftoneel in Tjerbon en de hofkunst in Banten; Oostelijk Midden-Java (§§ 122-130); de Noord-Oostelijke Pasisir (de kuststreken van Toeban, Blora en Gresik, §§ 131-136); Oost-Java (Madjakertâ, Sidâardjâ, Bangil, het zeer belangrijke Malang en Pasoe-roean, §§ 137-148), ten slotte Madoera (§§ 149-155) en Oosthoek (§§ 156-163).

Bij deze twee hoofdstukken, die ook lijsten van complete maskerstellen uit de verschillende streken van Java bevatten, behooren de afbeeldingen No. 1-70, in hoofdzaak maskertypen uit de belangrijkste collecties. Op plaat IX heeft eene naamsverwisseling plaats gehad: No. 32 moet Permoni (Baŕari Doerga) heeten, en No. 33 Salja, vorst van Mandraka. Persoonlijk zou ik er de voorkeur aan hebben gegeven, dat de maskers uit de verschillende streken, die dezelfde persoon voorstellen, naast elkaar waren geplaatst, om het regionale verschil in opvatting duidelijk te doen uitkomen. Ook had ik gaarne gezien — de den schrijver opgelegde ruimte-bepierking volkomen beseffende — eene kleine toelichting op de eigenaardige techniek van het maskerspel: bijv. dat de spelers als zij anders onbewegelijk staan of zitten, niet ook het hoofd stil houden, maar het regelmatig bewegen, zooals ik persoonlijk heb waargenomen, en welk feit mij van deskundige zijde, als ten minste voor het hofmaskerspel voorgeschreven, wordt bevestigd. Want juist daardoor krijgt het masker leven, verandert door den wisselenden lichtval van gezichtsuitdrukking, toont opeens een fijnen glimlach of een breede grijns, wat de immense hoogte van de maskersnijkunst te meer doet bewonderen.

Hoofdstuk III.

M o m m e r i j e n .

In de uitvoerige inleiding (§ 164) zet schrijver uiteen, wat onder dit hoofdstuk wordt behandeld:

volksspelen of populaire vertooningen, waarbij de spelers allen of gedeeltelijk vermommingen dragen met dieren- of monster-mombakkesen, in tegenstelling met de in de voorgaande hoofdstukken behandelde maskers. Deze mommospelen komen niet alleen op Java voor, maar zijn over den geheelen archipel verbreid en ook daarbuiten te vinden. Zij zijn niet onder den invloed van de hofkunst gekomen, evenmin als de in de twee volgende hoofdstukken beschreven vertooningen, en schrijver heeft dus in deze hoofdstukken een andere aardrijkskundige indeeling gegeven: van West naar Oost. Besproken worden hier in hoofdzaak de reusachtige poppen, die in optochten meewandelen, en de Barongan, waarbij schrijver ook uitvoerig ingaat op Javaansche optochten in het algemeen, zooals bruiloftsstoeten, optochten bij besnijdenissen enz. De indeeling is hier: West-Java en de Soenda-landen, waarbij ook de merkwaardige staatsiedraagstoelen en staatsiewagens van Soemedang en Tjerbon worden besproken (§§ 165-175), en het Javaansche land (§§ 176-227), met uitvoerig bericht over het feest van de kalkdelvers van Gamping bij Jogjakarta, de Réjog van Pânârâgâ, de bruidstocht op de Bengawan-rivier in 1834, toen de dochter van den Sultan van Madoera huwde met den Soesoehoenan Pakoeboewânâ VII van Soerakarta, en een uitvoerige beschrijving van een groote bruiloftsstoet te Gresik uit het jaar 1822. Ten slotte iets over Madoera (§ 228).

Bij dit hoofdstuk behooren de afbeeldingen No. 71-85. — Ter aanvulling moge hier nog worden vermeld, dat o. m. steltloopers en een reusachtige ooievaar meeliepen in den optocht ter eere van het huwelijk van H. K. H. Prinses Juliana en Prins Bernhard te Jogjakarta in Januari 1937.

Hoofdstuk IV.

Paarddansen, Koeda-képang.

Inleiding (§§ 229; 230). West-Java en de Soenda-landen (§§ 231-233), en het Javaansche land (§§ 234-256), waar de Koeda-képang een vrij groote populariteit geniet, waar de paarddansen dikwijls „bezeten” worden, en het spel ook bij vorstelijke bruiloften te pas kwam. (In boven reeds genoemden optocht te Jogjakarta 1937 werd een namaak-bruidskoets getrokken door paard-dansertjes). Op Madoera (§ 257) schijnt de paarddans niet voor te komen, wel het dansen van en met levende paarden, zooals in het vorig hoofdstuk werd besproken. — Hierbij behooren afbeeldingen No. 86 — 90.

Hoofdstuk V.

Reidansen en zangen van jongelieden en mannen, opvoeringen met Moslimsch-godsdienstigen achtergrond, en vertooningen, daarmee verband houdende.

Beschrijving van vertooningen van wel zeer verschillenden aard: reidansen, fakir- en goochelvertooningen, biologieerspelen, vechtsporten, godsdienstige uitvoeringen, het optreden van jongelieden en mannen als vrouwen verkleed, enz., enz. Onder deze verschillende vertooningen bestaat echter toch eenige samenhang, zooals de schrijver aantoonst. Voor mij persoonlijk een bijzonder aantrekkelijk hoofdstuk, aangezien hierin op heel veel wat ik in Javaansche kinderspelen had gevonden, een nieuw licht wordt geworpen; ik smaakte bovendien het bijzondere genoegen, dat ik het bestaan van jongens- en meisjes-groepen in het maatschappelijk leven, die ik op grond van kinderliedjes had vermoed, nu ook werkelijk op Java bevestigd vond. (bl. 255). — Na de inleiding (§§ 258, 259) volgen dan weer eerst West-Java en de Soenda-landen (§§ 260-272), waarin ook uitvoeriger op Soendaneesche vertooningen is ingegaan. In de Soenda-landen is enerzijds wel veel oud inheemsch volksgoed bewaard gebleven, anderzijds schijnt het godsdienstig leven aldaar echter intensiever ingewerkt te hebben dan in de meeste andere streken van Java; de welgestelde bevolking levert er immers een betrèkkelijk groot contingent op van de jaarlijksche bedevaartgangers van Nederlandsch Indië. Zoo rijst de vraag, wat oorspronkelijk inheemsch, wat geïmporteerd, of wat synkretisme is. Dit geldt ook voor de min of meer met den mohammedaanschen godsdienst in verband staande vertooningen van de volgende afdeeling, „Het Javaansche land” (§§ 273-326). Eene uitvoerige bespreking is hier gewijd aan godsdienstige uitvoeringen, waarbij zangen in het Arabisch worden voorgedragen. Verder worden, ter vergelijking met hedendaagsche vertooningen, uitvoerige beschrijvingen van soortgelijke uitvoeringen uit de Serat Tjabolang/Tjenti vertaald. Op aanwezige sporen van een of ander in de hofkunst wordt eveneens gewezen, en ook het Karo-feest van de Tenggereezen heeft hier een plaats gevonden. Bij het bespreken van de vertooningen van den Oosthoek wordt ook (als groote uitzondering) vergelijksmateriaal van Bali aangehaald. Tot besluit weer Madoera en de Madoereesche overwal. (§§ 327-333).

Tot dit hoofdstuk behooren de afbeeldingen No. 91-100; grootendeels naar Javaansche teekeningen.

Met dit hoofdstuk is (bl. 343) de eigenlijke

beschrijving van het materiaal beëindigd; reeds hier moge er echter op gewezen worden, dat dit beschrijvende gedeelte van het boek nu niet een bloote opsomming van namen, een dorre beschrijving is, droog als een museumscollectie. integendeel! Ik zou ze het liefst willen vergelijken met een miniatuur-bibliotheek, bijeengebracht door een enthousiast bibliophiel behept met een benijdenswaardigen speurneus, en die gelegenheden tot verzamelen heeft gehad, zooals een ander ze wel nooit weer zal vinden. En deze bibliotheek is verwerkt, gerangschikt, geannoteerd met verwijzingen, aanvullingen, inlichtingen, ophelderingen, die dikwijls een onderwerp in een nieuw licht doen zien, en die in het dikwijls zoo heterogeen schijnende materiaal, dat in deze hoofdstukken bijeen is gebracht, den grooten samenhang brengen. Uitgaande van dezen samenhang volgen nu de meer algemeene beschouwingen; men beseft aanstonds, dat zij, in de beschrijvingen ingelascht, slechts verwarring hadden kunnen stichten.

Hoofdstuk VI.

Algemeene beschouwingen betreffende de Javaansche maskerspelen.

Inleiding: Javaansche kunsten, Javaansche maatschappelijke ontwikkeling (§ 334). Van eene volkenkundige bewerking heeft de schrijver moeten afzien; deskundig bewerkt materiaal van de andere eilanden, voor de vergelijking onmisbaar, mankeert voor het grootste gedeelte nog. Wel heeft de schrijver getracht, aanvulling te geven uit de oudere Javaansche literatuur, en met eigen beschouwingen, die de beteekenis van de maskerdansen in verband met de beschaving, de kunst en de maatschappelijke ordeningen van de Javanen in den ouden tijd eenigszins begrijpelijk kunnen maken. Verder gaat schrijver nog in op de geschiedenis van het maskerspel.

I) Oude vermeldingen en oude benamingen van maskervertoningen.

Vermeldingen in de voor-Moslimsche letterkunde, verval der Mâdjâpahit- en Pasisir-beschaving, en oplossing van de oude kunst. Verklaring van een aantal namen en termen. (§§ 335-345).

II) Beschouwingen over vorm, beteekenis en geschiedenis van het wajang-tooneel.

Over masker en wajang-pop, vormgeving van wajang-poppen en maskers, uitbreiding van vormen en figuren, groepeerings naar typen: demonen en panakawan's, en naar kleuren. Verder de ontwikkelingsgeschiedenis van het wajang-tooneel en de vorming ervan op Java (§§ 346-355).

Hierbij afbeeldingen No. 101-108, gekleurde en ongekleurde teekeningen van wajang-koelit-figuren, om eenerzijds de typen te toonen, en anderzijds een vergelijken met de maskers mogelijk te maken, die volgens de Javaansche traditie aan de wajang-figuren zijn ontleend.

III) Beschouwingen over de oude geschiedenis van de maskerdansen.

Oudste maskers, de oudste maskerdansen, de oudste door maskers voorgestelde personen, de personen van het ouderwetsche kleine maskerspel, hunne beteekenis en classificatie, en ten slotte het verband met de wereldbeschouwing en de ordening der maatschappij. Beteekenis van de oude vertooningen en van de maskers bij geestendansen. (§§ 356-364).

Hierbij behooren de afbeeldingen No. 109-116, hoofdpersonen uit de Pandji-verhalen, teekeningen naar wajang-geḍog-poppen.

IV) Ontwikkeling van de maskerdansen tot het maskertooneelspel. Overlevering en geschiedenis.

Javaansche geschiedbeschouwing en overlevering. Javaansche jaartallen en hunne waarde. Gewestelijk verschillende ontwikkeling, opkomst van den Islam en zijn invloed, ontwikkeling van het tooneel met volksverhalen als repertoire. Maskerdansen, volksverhalen en Pandji-epos. Ontwikkeling in de verschillende streken van Java. (§§ 365 — 382).

Hierbij behooren de later opgenomen Bijlagen I, II en III. Ten overvloede zij hier nog erop gewezen, dat hoofdstuk I, II en VI met de bijlagen een geheel vormen onmisbaar voor ieder die zich met het Javaansche tooneel bezig houdt, want het werpt ook zeer veel, en dikwijls nieuw licht op de andere tooneel-vormen, die hier niet zijn behandeld.

Hoofdstuk VII.

Algemeene beschouwingen betr. de Javaansche mommerijen.

In dit en de volgende twee hoofdstukken houdt schrijver geen rekening meer met gewestelijke verschillen, aangezien de beteekenis van de mommerijen, paarddansen en reidansen, gezien in verband met de oude wereldbeschouwing, overal waar zij op Java voorkomen, wel in hoofdzaak dezelfde moet zijn geweest.

Over het verschil van maskers en mommen, symbolische voorstellingen, optochtsvertooningen. Mommerij in de letterkunde, waarbij verschillende plaatsen uit de Nagarakṛtagama worden aangehaald. (Daarbij heeft de schrijver de gelukkige gedachte gehad, naast de wetenschappelijke officieele spelling dezelfde woorden en zinnen in de huidige Javaansche spelling en maatindeeling over te brengen). Een over-

zicht over de verschillende vormen der mommen, hun optreden in optochten, en hunne beteekenis. Gevechten tegen monstermommen, de bestrijders, panakawan-figuren en dieren, en de overwinnaar. Weertijgers. Beteekenis van het monster en van de vertooning, en de onderlinge verhouding van de bestrijders van het monster. (§§ 383-397).

Hierbij behooren de afbeeldingen No. 117-121, steenen koppen uit de Goenoeng Kidoel, Zuid-Jogjakarta.

Hoofdstuk VIII.

Algemeene beschouwingen betr. de Javaansche paarddansen.

Het kenmerkende van den paarddans, abnormale bewustzijnstoestanden, bezetenheid, uitzinnigheid. Beteekenis van het paard; Sangjang-djaran op Bali. Bezieling, paarddansen, mommen en classificatie, zinsverruking. Het optreden in paren en tweegevechten, heilzame invloed van hanengevechten, beteekenis ervan als versterking bij overgang in een nieuwen staat, prijkskamp en sajembara enz. (§§ 398-411).

Hoofdstuk IX.

Algemeene beschouwingen betr. reidansen enz.

Inleiding: Het onderling verband tusschen de verschillende vertooningen. (§ 412).

I) Beschouwingen over reidansen en -zangen van jongelieden en mannen.

Reidans en wapendans, de verschillende vormen en namen, gevechtsdans en wapenproef. Wijding en leeftijdsgroepen. Raadsels en wangsalaṅ's. Viertallendans, groepsdans en optocht, rondedans. Dansknaap met geleider, dansknaap in travestie. (§§ 413-432).

II) Beschouwingen betreffende de opvoeringen met Moslimsch-godsdienstigen achtergrond.

Islam en Javaansche beschaving, santri, tjantrik en pesantrèn, populaire mystiek en wijding. Groepsdansen, gemeenschappelijke geestvervoering. Internationale Pasisir-beschaving. (§§ 433-439).

III) Beschouwingen over het optreden van mannen, als vrouwen verkleed, en over kunstenmakerijen.

Reidans, santri-vertooning en kunstenmakerij. Oude vermeldingen. Travestie en dubbelgeslachtelijkheid, travestie in ouderwetsch volks-tooneel en bij kunstenmakerij. Tooverkunsten en onkwetsbaarheids-vertooningen der santri's. Volksvertooningen en sakrale opvoeringen. (§§ 440-447).

Bijlagen:

I) Inhoudsopgave van de lakon's van het oude, populaire maskertoneel in Zuid-Midden-Java: Djâkâ Sēmawoeng, Djâkâ Bloewo, Djâkâ Pendjaring en Koedâ Nārāwāngsā. (§§ 448-452).

II) Bespreking van eenige stukken uit oude Javaansche teksten, die betrekking hebben op toneel en dans.

Stukken uit de Pararaton, Nagarakērtagama, Tantoe-Panggalan enz. Over de namen van Ajamwoeroek in de Pararaton en hunne beteekenis, de uitvoeringen en feesten te Mādjāpahit volgens de Nagarakērtagama, parallellen uit Maleische Pandji-verhalen, met moderne Maleische vertooningen en uit de Tantoe-Panggalan. Het Tjalon-Arang-verhaal, zijn oude zin en de sori-tekes-vertooning. Beḍaja-Ketawang. Het Bandjaransari-verhaal en de panakawan's. (§§ 453-478).

Hierbij behooren de afbeeldingen No. 122-125, Javaansche teekeningen van Pandji-panakawan's.

III) Tabellarisch overzicht over de samenstelling van het eerste gedeelte van de lakon, zooals de Soerakarta'sche hofkunst die wenschte te zien bij opvoeringen van het wajang-geḍog en het groote maskertoneel. (§ 479).

IV) Klapper op de in het boek voorkomende namen van personen, zaken en plaatsen, en op de voornaamste der besproken onderwerpen. (§ 480, 22 bladzijden à 4 kolommen).

Bovenstaand overzicht kan slechts een zeer summieren indruk geven van de onderwerpen, die in dit boek worden behandeld, en men zal beseffen, dat het onmogelijk is, ook maar in het kort aan te duiden, wat over de verschillende onderwerpen gezegd wordt; zooiets is trouwens bij iedere encyclopedie onmogelijk. Dat het boek den naam van een encyclopedie verdient, zal wel uit bovenstaand overzicht gebleken zijn, weliswaar een beperkt gebied omvattend, maar waarin men zeker niet veel tevergeefs zal zoeken, wat met dit gebied in eenig samenhang staat, waarin men veeleer meer zal vinden dan men had kunnen vermoeden, en — waarmede men dan teleurgesteld zal zijn, omdat er niet nog meer in staat. Maar het is geen gewone encyclopedie, want van dit boek gaat een eigenaardige bekoring uit: het is niet om achtereen uit te lezen, maar om een onderwerp, dat daarin wordt behandeld, nu eens grondig na te slaan, om het materiaal uit de verschillende streken van Java onderling te vergelijken, en dan te bestudeeren in het licht der beschouwingen, om samenhangen te vervolgen enz. enz. Het is voor allen, die met Javaansche cultuur en volkskunde

in aanraking komen, en niet minder voor de deskundigen, die zich met vergelijkende volkenkunde bezig houden, een niet slechts onmisbaar maar ook een zeer aantrekkelijk boek. Het is een boek, dat oneindig veel vragen doet oprijzen, en dat men het best bestudeert met papier en potlood naast zich. Dat het opwekt tot verder studie, dat het belangstelling wekt voor zaken, waarmee men zich vroeger nimmer heeft bezig gehouden, en dat nu nieuwe aanknopingspunten biedt, of wel bekende zaken in een geheel nieuw licht doet schijnen, behoeft nauwelijks gezegd te worden.

Maar deze geweldige stimulans, die van het boek uitgaat, leidt ook wel tot teleurstelling. Want men zou zoo gaarne meer willen weten. Dr. Pigeaud voert ons zeer dikwijls, ik zou haast zeggen uit zekere kwelzucht, tot hoogten van waar zich onvermoede uitzichten op nieuwe samenhangen openen, om ons dan, als onze aandacht op zijn hoogst gespannen is, met het onverbiddelijke „en nu gaan wij verder” van den vreemdelingengids op het nuchtere pad der zakelijkheid terug te brengen. Ik weet niet hoe vaak, gemiddeld wel ééns op de vijf bladzijden, de een of andere samenhang wordt aangeroerd, op de een of andere mogelijkheid wordt gewezen, en daarop de ontnuchterende opmerking volgt, dat er niet nader op kan worden ingegaan, omdat het buiten het bestek van het boek valt, omdat het onderwerp meer eigenaardig behoort tot de volkenkunde, de vergelijkende volkenkunde of de letterkunde, en zeer dikwijls ook, omdat men er nog niets van weet, en een onderzoek, dat zeer zeker belangrijke resultaten zal opleveren, nog noodig is. Dit is niet bedoeld als verwijt aan Dr. Pigeaud; het doel van zijn werk is in de voorrede duidelijk omschreven, en tevens zijn de beperkingen opgesomd, die de schrijver zich heeft moeten opleggen. Wie den omvang van het boek in aanmerking neemt en zich voorstelt, hoeveel arbeid daaraan reeds is besteed, wie er goed over nadenkt, wat schrijvers hoofdtak, het nieuwe Javaansch-Nederlandsche Woordenboek, van hem reeds eischt, zal beseffen, dat het voor hem onmogelijk geweest zou zijn, dit werk nog breder op te zetten; het zou een dubbel of driedubbel zoo dik boek zijn geworden. Maar de lezer vraagt zich af, of Volkenkunde en Letterkunde de vele vragen, die er aan worden gesteld, wel ooit zullen beantwoorden. Op deze verschillende vragen in te gaan, zou hier te ver voeren; ik moge alleen een enkel aanduiden, t.w. de parallellen, die men in de Pandji-verhalen en de wajang-poerwa-lakon's vindt, zooals de parallel-figuren Pandji/Ardjoena, en Samba/Goenoengsari, waarop in het boek zoo vaak wordt gewezen. (o. a. §§ 13,344). In de Ma-

leische Pandji-verhalen wordt het Pandji-geslacht als nakomelingen der Pandawa's voorgesteld, in één daarvan, waarin ik door de vriendelijkheid van Dr. Poerbatjaraka inzage heb gekregen, is Pandji de incarnatie van Ardjoena, Goenoengsari die van Samba, Tjandra Kirana die van Soembadra, en Retna Wilis die van Djana-wati. In de Mangkoe Negara'sche wajang-poerwa-lakon's (Javaansche tekst uitgegeven door Volkslectuur,*) inhoudsopgave in Kats, Wajang Poerwa I) belooft in de lakon „Séna Rodra" S. H. Goeroe, dat de nakomelingen van de Pandawa's over Java zullen heerschen, en de nakomelingen van Kresna (Samba is Kresna's zoon) hen zullen beschermen. Volgens de M. N. lakon „Samba ngengleng" zijn Sama en Andjanawati de incarnaties van Baŕara Drema en Betari Dremi, en ofschoon Andjanawati de wettelijke echtgenoot is van vorst Bomanarakasoera (welk huwelijk volgens de lakon „Partawigena" na de eerste strubbelingen zeer harmonisch belooft te worden), moet op last van S. H. Goeroe de hemelnimf Wiloetama op de aarde neerdalen en haar met Samba, voor het plegen van echtbreuk, samen brengen. Over deze incarnaties van Baŕara Drema en Baŕari Dremi in Samba en Andjanawati vindt men iets in de Maleische Hikajat Sang Boma (uitg. Volkslectuur), en dus wellicht ook in de Bhoma-kavya. Eene parallel van het oude, populaire maskertoneel „Djaka Semawoeng" vindt men in de wajang poerwa eenigszins in de M. N. lakon „Randa Widada." De door Dr. Pigeaud dikwijls vermelde slagersdochter Sarag is misschien terug te vinden in een van de reuzen-prinsessen, die in enkele van de M. N. wajang-poerwa-lakon's tijdelijk de gedaante van een van Ardjoena's echtgenooten hebben aangenomen en haar rol spelen. Waar zal men dit alles kunnen nagaan? Moge het boek van Dr. Poerbatjaraka over de Javaansche Pandjilegende ons het overzicht geven van alles, wat dit epos in zijne verschillende verschijnings-vormen eigenlijk bevat. Waarop dan weer de interessante vraag zal rijzen, wie of er eerder was, de kip of het ei. — Wat de vier dansen uitgevoerd bij het kleine maskerspel (o. a. § 107) betreft, is daarin misschien het oertype van den huidige vier-voudigen wajang-dans (twee soorten aloes en twee soorten gagah) te zien?

Iets anders, wat de belangstellende gaarne nog had gezien, waren de Javaansche teksten van liedjes, stereotype gesprekken enz., die bij de volksvertooningen te pas komen. Op het weinige, dat verzameld en gepubliceerd is, is in het boek gewezen; op de Javaansch-Arabische teksten bij opvoeringen van gewijde

muziek enz, wordt uitvoeriger ingegaan, maar wat van het volksdicht of de volkskunst? Ik vrees echter, dat ook het materiaal, dat Dr. Pigeaud heeft verzameld, over deze zaken weinig of niets zal hebben bevat, want het is iets, waarmee zich af te geven de beschaafde Javaan beneden zijn waardigheid acht. Dit soort materiaal moet dus waarschijnlijk ook nog eerst worden verzameld; moge daarmee worden begonnen, voordat het te laat is. Hoe moeilijk dergelijk werk heden in eene groote stad reeds is geworden, heb ik zelf ondervonden.

Maar wij mogen, zooals reeds boven gezegd, Dr. Pigeaud werkelijk geen verwijten doen, dat hij dit boek niet nog veel omvangrijker heeft gemaakt — waardoor het dan waarschijnlijk eerst vele jaren later in onze handen zou zijn gekomen. Wij moeten Dr. Pigeaud zeer, zeer dankbaar zijn voor dat, wat hij ons gegeven heeft, en willen hem en onszelf toewenschen, dat hij naast zijne hoofdtaak en zijn verder uitgebreid programma, nog tijd en gelegenheid zal vinden, ons nog meer boeken te schenken over de ook tot de volksvertooningen of volksvermaken te rekenen onderwerpen, die volgens zijn voorrede in dit boek niet zijn behandeld. Want waar vinden wij iemand anders, die het zou willen en kunnen doen?

Wij moeten ook Volkslectuur dankbaar zijn dat zij dit boek heeft uitgegeven, en daarmee, na lange jaren pauze, weer blijkt geeft dat zij ook de belangstellenden in de Indische land-, taal-, volken- en volkskunde tot het volk rekent, dat wel eens nieuwe lectuur noodig heeft. Deze belangstellenden zijn in de laatste jaren in dit opzicht werkelijk niet verwend. Zij zijn meer en meer in een moeilijk parket geraakt. De oude boeken zijn uitverkocht en slechts zelden en dan nog tegen haast niet te betalen prijzen te verkrijgen. Van nieuwe werken, die de ouden konden vervangen, die de dingen weer samenvattend opnieuw behandelen, en dan van het gezichtspunt van een tientallen van jaren gevorderde wetenschap, verschijnt haast niets; over het resultaat van nieuw onderzoek zeer weinig, en dat weinige is beperkt tot dissertaties, in Holland geschreven, en slechts bij uitzondering op onderzoek of ontdekkende in Indië zelf berustend, of wel tot kleine artikel-tjes, over zooveel verschillende tijdschriften verspreid, dat men ze onmogelijk bij elkaar kan krijgen. In de tijdschriften, die naar hun naam aan de taal-, land- en volkenkunde van deze gewesten zijn gewijd, neemt de geschiedenis en de cultuurgeschiedenis van de Europeanen in Indië meer en meer plaats in. Politieke en economische dingen treden steeds meer op den voorgrond. Ik herhaal daarom, dat wij, die belang stellen in de taal-, land-

*) Serie No. 443, deel I-XXXVII, 1930/32.

en volkenkunde van dit land, alle reden hebben om Volkslectuur dankbaar te zijn voor de uitgave van dit boek, en het ware te wenschen, dat er spoedig meer zouden volgen.

Voor een eventueelen tweeden druk moge ik nog de volgende wenschen uiten :

Wat den tekst betreft, zoo moge een nog grooter aantal Javaansche woorden opgenomen worden in de „verklarende lijst” (§ 2), of in den klapper (§ 480) een korte verklaring in het Nederlandsch daarbij gegeven worden. Het gaat hierbij hoofdzakelijk om vaktermen, die in den tekst dikwijls terugkomen, die ook alle ergens wel verklaard zijn, maar wier beteekenis den lezer, die minder tehuis is in de Javaansche taal en de behandelde onderwerpen, maar al te spoedig weer ontsnapt, zoodat hij eerst in den klapper, en dan weer in de paragrafen, waarin het woord vermeld wordt, naar de beteekenis ervan moet zoeken.—Dan moge als verdere bijlage nog toegevoegd worden een kort en duidelijk overzicht van de hoofdfiguren van de Javaansche Pandji-legende: de vier rijken met de vier vorstenparen en de ongetrouwde zuster, hunne kinderen, hunne panakawan's, en de hoofdfiguren der tegenspelers, en wel alles doorlopend genummerd. Want anders is het haast onmogelijk, uit de enkele namen, die gegeven worden, op te maken, wie de betr. persoon eigenlijk is. Want wat ik zelf bij het bewerken van Maleische Pandji-verhalen heb gevonden : nl. dat personen altijd weer van naam verwisselen, inclusief hunne panakawan's, dat nu een jongen in een meisje, dan een meisje in een jongen wordt veranderd, en dat ook de Javaansche prinszen zelf als zwervende roofridders (kelana) optreden, schijnt volkomen uit de Javaansche legende te zijn overgenomen. Voor zoover noodig, kan dan in den tekst eenvoudig achter den gezegden naam het nummer der lijst worden verwezen.

Wat de illustraties betreft, zoo moge Volkslectuur het mij niet euvel duiden, als ik het voorstel doe, bij een tweeden druk het grootste gedeelte van de gebruikte cliché's over boord te werpen en eene geheel nieuwe richting in te slaan. Want de masker-foto's, in de contouren uitgeknipt en op witten achtergrond afgedrukt, en dan nog gedeeltelijk onscherp, hebben mij eenigszins teleurgesteld en doen de eigenaardige en hoogstaande maskersnijkunst geen recht wedervaren. Ik zie in het boek van Dr. Pigeaud een standaard-werk van buitengewoon belang, waarvoor ook wel iets buitengewoons op het gebied van illustratie mag worden gedaan. Ik zou willen voorstellen :

1) een eenigszins volledige reeks maskers, uit vier of vijf, de hoofdtypen representeerende, collecties samengesteld, en de maskers,

die dezelfde persoon in de verschillende collecties voorstellen, naast elkaar geplaatst. De maskers niet in de contouren uitgeknipt, maar op den achtergrond zooals op de origineele foto's. Daarbij een aantal foto's van tegenwoordige maskerspelen ;

2) eene representatieve en zoo uitgebreid mogelijke collectie van foto's, die de andere in dit boek beschreven volksvertooningen illustreeren ;

3) als vergelijkings-materiaal, om maskers en poppen te kunnen vergelijken, foto's van oude, karakteristieke poppen, en geen moderne teekeningen.

Het foto-materiaal, dat voor nieuwe cliché's kan dienen, is gedeeltelijk reeds aanwezig in de foto-collectie van het Java-Instituut ; de foto-collectie van het Kon. Bataviaasch Genootschap zal ook nog wel het een en ander opleveren, en een oproep in *Djâwâ* of in een of ander tijdschrift hier te lande zal zeker veel bruikbaar materiaal aanbrengen. De kosten voor het enkele, wat dan nog overblijft, zooals foto's van gedog-poppen enz., die speciaal voor dit doel moeten worden genomen, zullen ook wel nog op te brengen zijn. En deze illustraties moeten zóó goed uitgevoerd worden (bestaat er nog geen koperdiepdruk in Nederl. Indië ?) dat zij met een leesglas van $2\frac{1}{2} \times$ vergrooting meer details laten zien en niet slechts den raster.

Ik besef, dat ik hiermee zeer zware eischen stel. Maar aan alle belangstellenden stel ik de vraag : zijn wij hier niet langzamerhand met de illustratie van wetenschappelijke, ook populair-wetenschappelijke boeken enz. zoo ongeveer op het standpunt gekomen van den tooneel-directeur in Nicholas Nickleby, die in ieder stuk een echte pomp en twee waschtobben op het tooneel moest hebben, omdat hij deze nu eenmaal bezat ? Hebben wij niet dezelfde cliché's steeds maar weer afgedrukt gezien, alleen ieder maal een tikje slechter, omdat zij meer en meer versleten raken ? Terwijl wij van voetbalteams enz. ten minste eens per week eene nieuwe opname te zien krijgen ? En daarbij zal mij iedereen toch willen toegeven, dat juist voor werken op het gebied der volks- en volkenkunde vooral uitnemende illustraties onmisbaar zijn. Niet slechts voor ons, die deze boeken lezen, maar ook voor hen, die ze niet lezen, en vooral, wat voor Nederl. Indië van zeer groote beteekenis is, voor degenen, die den tekst niet kunnen lezen, d.w.z. het buitenland. Ik stel daarom mede voor, indien Volkslectuur bij een tweeden druk van de Javaansche Volksvertooningen tot nieuwe illustraties zou besluiten, om deze in een afzonderlijke platen-atlas te doen ver-

schijnen, die bij het boek behoort, maar bovendien van dezen platen-atlas nog een groot aantal exemplaren separaat, voor afzonderlijken verkoop, uit te geven. En de platen te voorzien van een zeer korte verklaring in het Nederlandsch en in het Engelsch. Zoo'n separate platen-atlas zal ten eerste aftrek vinden onder de inwoners van Nederl. Indië, die voorloopig nog geen behoefte voelen om het boek van Dr. Pigeaud te lezen, dan onder de buitenlandsche reizigers, die ons land bezoeken en liever een goed platenboek, waarvan zij iets kunnen begrijpen, als souvenir meenemen dan de produkten van de hedendaagsche namaak-kunst, zooals de „fabrieken" in Bali ze leveren, en ten slotte zal die atlas de aandacht van de buitenlandsche wetenschap vestigen op dit boek, dat van zoo buitengewoon belang is juist voor de vergelijkende volkenkunde. Want, eerlijk bekend: hoevele van Dr. Pigeaud's buitenland-sche collega's in Britsch Indië, in de Straits Settlements, in Siam, in Fransch Indo-China, in de Philippijnen en in de Zuidzee zullen zich de moeite van de studie van een Hollandsch boek getroosten, zonder dat de illustraties hen met hamerslagen dwingen zich daarmee te bemoeien, omdat zij anders „seperti kodok di bawah tempoeroeng", onder den klapperdop van hun eigen taal zullen blijven.

Moge de tweede druk van „Javaanse Volks-vertoningen" spoedig mogelijk worden!

Het zij mij veroorloofd, hier nog aan een tweetal reeds lang gekoesterde wenschen uiting te geven, door de lectuur van het boek van Dr. Pigeaud weer opgewekt, en zooals ik veronderstel door velen gedeeld:

1) Er worde eene faculteit voor de Indische taal-, land- en volkenkunde hier te lande opgericht, die eenerzijds aan de inwoners van dit land gelegenheid biedt, de eigen taal-, land-, en volkenkunde volgens Westersche methoden in het land zelf te bestudeeren, en die anderzijds uitgroeit tot eene wetenschappelijke instelling tot onderzoek naar de taal-, land- en volkenkunde van het land in het land zelf, en

tot een instituut voor vergelijkende wetenschap in samenwerking met de universiteiten en instituten van onze buurlanden.

2) Er worde eene volledige tekstuittgave met Nederlandsche vertaling en aantekeningen uitgegeven van de Serat Tjabolang/Tjentini, waarvan Dr. Pigeaud reeds eene inhoudsopgave heeft gepubliceerd in de Verhandelingen K. B. G., deel LXXII, 2de stuk. Een ieder, die met Javaansche volkskunde in den een of anderen vorm te maken heeft, zal immers gegevens, en dikwijls zoo noodzakelijke gegevens, verwijzingen naar bronnen enz. kunnen vinden in de Tjabolang/Tjentini; trouwens, het boek van Dr. Pigeaud bewijst reeds, wat hij zelf voor zijn doel uit de Tjabolang/Tjentini heeft kunnen putten. Dit Javaansche geschrift is reeds op zich zelf eene encyclopedie der geheele Javaansche beschaving (zie de inhoudsopgave door Dr. Pigeaud), want het speelt onder het volk, niet aan vorstenhoven of in priesterkringen, en beschrijft ons het volksleven in de meest verschillende aspecten. Dat zulk een unicum in de wereld-literatuur zoo lang voor een groot gedeelte onuitgegeven, en in zijn geheel onvertaald is gebleven, is merkwaardig genoeg, en het wordt tijd, dat met eene volledige uitgave en eene vertaling wordt begonnen, te meer, omdat het gedeelte in de jaren 1912/1915 uitgegeven door het Kon. Bataviaasch Genootschap reeds lang is uitverkocht. En deze uitgave geschiede van het standpunt der volkskunde, dat alles, wat erin vermeld staat, van belang is, en dat het ons niet deert, of misschien een of ander gedeelte niet tekstkritisch kan worden onderzocht, of misschien een latere interpolatie zou kunnen zijn. Wij moeten vóór alles weten, wat erin staat, en niet, hoe alles erin beland is, of wie mogelijkerwijs daarvan de auteur kan zijn. Met de letterkundige waarde en de bijzonderheden, de tekstkritiek enz. mogen komende generaties zich bezig houden.

Jogjakarta, Mei 1938.

H. OVERBECK.

JAVAANSCH E SPRAAKKUNST door DR. M. PRIJOHOETOMO, Lector aan de Universiteit te Utrecht, Leiden, E. J. BRILL, 1937, ingenaaid f 4,—, gebonden f 5.—.

JAVAANSCH BRIEVENBOEK door DR. M. PRIJOHOETOMO, N. V. Uitgeversmaatschappij W. E. J. TJEENK WILLINK, ZWOLLE, 1937, f 1,50.

JAVAANSCH-NEDERLANDSCHE GESPREKKEN door DR. M. PRIJOHOETOMO, Lector aan de Universiteit te Utrecht, Zutphen W. J. THIEME & Cie MCMXXXVII, f 1,75, gebonden, f 2,10.

JAVAANSCH LEESBOEK. Vier verhalen uit de oudere Javaansche letterkunde, in proza bewerkt door DR. M. PRIJOHOETOMO, Lector aan de Universiteit te Utrecht, H. J. PARIS, Amsterdam MCMXXXVII, f 2,50 gebonden, f 2.— ingenaaid.

Aan verschillende omstandigheden is het te wijten — niet daaraan, dat bovengenoemde boekjes onbelangrijk te achten zijn — dat eerst in dit nummer hieraan een aankondiging wordt gewijdd. De vier boeken, hoewel bij verschillende uitgevers verschenen, vullen elkaar aan en om die reden is er m.i. geen bezwaar tegen ze tegelijk aan te kondigen. Ik beperk mij hier voorlopig slechts tot enkele algemene opmerkingen.

De schrijver is uit Djoewânâ geboortig dus buiten het Vorstenlandse taal-gebied; hij was geruimen tijd aan de Utrechtse Universiteit als lector in de Javaanse taal verbonden. Wij kunnen hem zeker dankbaar zijn dat hij, ondanks zijn ongetwijfeld drukke werkzaamheden, nog tijd heeft kunnen vinden om binnen slechts één jaar bovengenoemde werkjes te publiceren. Onze kennis van het Javaans is nog niet groot; een in alle opzichten bevredigende grammatica moet nog geschreven en een alleszins bevredigende formulering van verschillende taalverschijnselen nog gevonden worden. Vooral van Javanen mag nu verwacht worden, dat ze aan het vele ontbrekende kunnen toevoegen en vele onjuistheden kunnen verbeteren. Zij staan immers veel dichtër bij hun taal dan de Europese oriëntalist, kunnen dus de verschillende nuances die den ter zake kundigen vreemdeling toch nog steeds zullen blijven ontsnappen direct en beter aanvoelen. Naast dezen zeker niet geringen voorsprong heeft een Javaans geleerde nog dit voordeel, dat hij — althans dit mag verwacht worden — van zijn universitaire scholing ten aanzien van zijn eigen taal een zekere distantie heeft meegekregen. De distantie, die nodig is voor het schrijven van een wetenschappelijk verantwoord en wetenschappelijk bruikbaar werk, ook van een werk dat, zoals Dr Prijâoetâmâ's grammatica, meer in het bijzonder voor het onderwijs is bestemd. In hoeverre schrijver

in beide opzichten is geslaagd, hierop kan in deze aankondiging nog niet worden ingegaan. Als praktisch hulpmiddel is de grammatica wel bruikbaar, al ontkomt men vaak niet aan den indruk, dat het werk niet minder, maar ook niet meer is dan uitgewerkte, met het nodige aangevulde, en gerangschikte aantekeningen.

Het brievenboek, de gesprekken en het leesboek zijn vooral belangrijk, omdat er modern Javaans in te vinden is. Het brievenboek is beknopt, handig en overzichtelijk; het geeft brieven van allerlei soort. In 8 hoofdstukken worden ze ingedeeld:

Hfdst A. brieven van allerlei aard, gelukwensen op 1 Sawal (zgn. Javaans Nieuwjaar), huwelijksaanzoeken, uitnodigingen tot een feest, gelukwensen, kennisgeving van overlijden, condoleanties, kennisgeving van geboorte, verzoeken om inlichtingen, idem om geld, schuldvorderingen, brieven om vergiffenis en om belet te vragen, sollicitaties, bestellingen;

Hfdst B. circulaires, Hfdst C. briefjes of celdtjes, Hfdst D. verbintenissen, Hfdst E. ontvangst-bewijzen, Hfdst F. ingezonden stukken in de krant, Hfdst G. allerlei bekendmakingen zoals strooibiljetten, bekendmakingen en advertenties, en Hfdst H. officiële brieven zoals machtigingen, benoemingsbesluiten, pachtbrieven, verordeningen, officiële bekendmakingen, proclamaties, bevelen en vorstelijke beschikkingen. De brieven onder hoofdstuk A tot en met E zijn door schrijver zelf geredigeerd, waarbij gebruik werd gemaakt van oudere brievenboeken. De brieven onder F en G zijn ontleend aan afleveringen van de welbekende krant Darmâkândâ, terwijl de officiële brieven zijn opgesteld met medewerking van den Regent van Sragèn, K. R. T. Joedânegârâ. Het boek is nuttig, al zal de stijl in de Vorstenlanden niet steeds als de juiste worden gevoeld. Een nauwkeuriger gebruik van de wat Dr Prijâoe-

tāmā noemt Javaanse taalsoorten zou in voorbeelden van hoe men brieven *schrijven* moet ook beter geweest zijn.

De gesprekken zijn zo goed mogelijk op de hoogte van hun tijd gebracht. De vreemdeling krijgt een kijkje in het moderne Javaanse leven. Behalve in het ngoko en het krāmā worden de samenspraken ook nog in het madyā en het krāmā-inggil gehouden. Het boekje is samengesteld „voor hen, die zich willen toeleggen op de Javaanse spreektaal, alsook voor degenen, die zich wensen te bekwamen in het Nederlandsch.” De niet-Javaan leert door deze gesprekken voldoende om in het hotel, in het restaurant, in de winkel, bij den barbier, den kleermaker, tegenover bedienden enz. enz. (er worden niet minder dan dertig verschillende gesprekken gegeven) niet met de mond vol tanden te staan. Maar of de niet-Nederlander zich door middel van de hier gegeven Nederlandse gesprekken in de Nederlandse taal zal kunnen bekwamen, hierover heb ik geen oordeel te geven. Wel kan worden verklaard dat Dr Prijāoetāmā met zijn Javaanse gesprekken sedert het verschijnen van ki Padmāsoesastrā's Javaanse Samenspraken van 1911 (ingeleid door Dr D. A. Rinkes en uitgegeven door het Bataviaas Genootschap van Kunsten en Wetenschappen) in de bekende lang gevoelde behoefte voorziet. Het is daarom juist zo jammer dat schrijver zich niet altijd houdt aan wat nog steeds als het standaard-Javaans geldt, het zuivere Sālā'se dialect.

Het leesboek is een omwerking van vier bestaande verhalen: 1. Manik Mājā, 2. Obong-obongan balé Sigālā-gālā, 3. kén Angrok en 4. Bimāsoetji. Het zijn geen fragmenten, maar doorlopende bekortingen en daarbij werd met zo min mogelijk gebruik van kawi-woorden er naar gestreefd litteraire schrijftaal te bezigen. Het is niet altijd even gemakkelijk om poëzie in proza na te vertellen, zonder daarbij te kort te doen aan de eigenaardige bekoring die de poëzie eigen is en evenmin te kort te doen aan de levende schrijftaal,

zodat deze niet al te zeer onder archaïserende woorden en uitdrukkingen komt te lijden. Het is Dr Prijāoetāmā's niet geringe verdienste dat hij in dit lastige werk, het samenstellen van een in hedendaags beschaafd Javaans geschreven prozawerk, dat getrokken is uit bekende originele werken — twee in poëzie en twee in ouder Javaans proza geschreven — geslaagd is. Door beurtelings een verhaal uit de mythologie en kosmogonie, wajang-, babaden toetoe-letterkunde te nemen geeft hij den gebruiker voldoende afwisseling. Een Inleiding met een korte beschouwing over karakter en strekking en over de verschillende eigenaardigheden der gegeven verhalen — in bestaande Javaanse bloemlezingen maar al te vaak gemist — gaat aan de leesstukken vooraf. Men kan van mening verschillen of het derde verhaal, dat van kén Angrok, wel een gelukkige keuze is. Zeker wel, in zover men hierdoor een voorbeeld krijgt van de oudere Javaanse geschiedkundige litteratuur, die bij de Javanen zelf ook lang niet altijd bekend is. Als specimen van de Javaanse babad-letterkunde echter zou een stuk uit de Babad Gijanti, -Mangir of -Kartāsoerā — als men Babad Tanah Djawi niet wil nemen, omdat men ze reeds te zeer bekend acht — m.i. beter op zijn plaats geweest zijn.

Het bovengezegde doet — het mag hier nog eens gezegd worden — niets af aan de waardering voor den ijver en de volharding waarmee Dr Prijāoetāmā deze voor het onderwijs en de praktijk bestemde boekjes heeft doen verschijnen.

Dr Tjan Tjoe Siem.

*) Eveneens van de hand van Dr Prijāoetāmā is een proza-bewerking verschenen van het bekende gedicht Mintārāgā (uitgave Volkslectuur serie No. 1280). Dr C. Hooykaas wees mij er op, dat in hetzelfde jaar 1937 bij Volkslectuur ook prozazamenvattingen zijn uitgekomen van Ardjoenāsāsrā, Rāmā en Brātājoedā door R. Ng. Kartāprādja in drie afzonderlijke deeltjes.

